ПОЛКОВНИКЪ ЙОРДАНЪ ВЕНЕДИКОВЪ

ВОЙНИТѢ

за обединението на българитѣ въ XII вѣкъ.

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА НА С. М. СТАЙКОВЪ
1918.

Симеонъ Радеву
2/III 18 г.
София
отъ Автора

ПОЛКОВНИКЪ ЙОРДАНЪ ВЕНЕДИКОВЪ

ДАРЕНИЕ
СИМЕОН РАДЕВ

ВОЙНИТѢ

за обединението на българитѣ въ XII вѣкъ.

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА НА С. М. СТАЙКОВЪ
1918.

ПРѢДГОВОРЪ

По едно странно съвпадение, наложено отъ неумолимитѣ закони на международния животъ, ние днесъ воюваме по сѫщитѣ мѣста, противъ токуречи сѫщитѣ врагове и за сѫщитѣ цѣли, за които сѫ воювали нашитѣ прадѣди при Асѣновци.

Гражданинътъ войникъ, който съ оръжие въ ржка гради бѫдещето на нашия народъ, ще види, че той стои противъ сѫщитѣ врагове съ сѫщия характеръ, както и тогава.

Той ще почерпи куражъ отъ добритѣ и поука отъ лошитѣ страни на нашитѣ прѣдѣди и ще се убѣди, че не враговетѣ, колкото силни и да сѫ били тѣ, сѫ могли да опрѣдѣлятъ положението на нашия народъ.

Настанила българитѣ на кръстопѫтя между източната цивилизация и западната, сѫдбата имъ е опрѣдѣлила едно по-завидно положение въ обществото на народитѣ; но за да достигнемъ това, до като още нашитѣ врагове съсѣди сѫ сѫщитѣ, каквито бѣха прѣди седемь вѣка, ние сега трѣбва да бѫдемъ по-съвършени и по-прѣдвидливи, отколкото нашитѣ прадѣди.

София, януари, 1918 год.

Авторътъ.

Най-важнитѣ автори, по които е съставена настоящата книга:

1. Никита Хониятъ, съврѣменникъ на описанитѣ отъ насъ събити високъ византийски сановникъ. Той е написалъ подробна но енциозна история на Византия.

2. Акрополитъ, така сѫщо съврѣменникъ на описанитѣ събития; е написалъ история, която е донѣкѫдѣ допълнение, а послѣ прокение на историята написана отъ Никита.

3. Geoffroi de Ville-Hardouin, маршалъ на Фландрия и послѣ на нтия, така сѫщо съврѣменникъ на описаната епоха; той е напихрониката Conquête de Constantinople, която е единъ видъ днев- за военнитѣ дѣйствия.

4. Патриархъ Ефтимий Търновски, който при описанието живота ѣкои светии и сѫдбата на тѣхнитѣ мощи дава нѣкои цѣнни истоски свѣдения. Ползували сме се отъ изданието на Емилъ Калужи: Werke des Pàtriarchen von Bulgarien Euthimius.

5. Иоанъ Хартофилаксъ, — солунски гръкъ, почти съврѣменникъ писванитѣ събития. Той е написалъ житие на Св. Димитри Солун- използуванъ е старобългарския прѣводъ, ржкописъ запазенъ въ кия монастиръ, а сега въ синодалната библиотека въ София.

6. Руския ученъ Успѣнски, който съ съчинението си «Образовастораго болгарскаго царства» е пояснилъ нѣкои тъмни страни на епоха.

Забѣлѣзани печатни грѣшки:

страница	редъ	напечатено	да се чет
5	бѣлѣжката	Аколонитъ	Акомонитъ
27	11	приятъ	причтъ
27	12	чістіѧ	чьстіѧ
57	11	Емгерихъ	Емерихъ
59	4	начело	начало
59	32	Манфератски	Монфератск
59	39	Блуазки	Блуаски
87	редове 6—8	да се чете: като прѣхвърляха романизованот население отъ полуострова — на сѣверъ от Дунава, а тѣ и пр.	
108	редъ 18	Хартафилаксъ	Хартофилаксъ
110	» 29	Асена	Асѣнъ

СЪДЪРЖАНИЕ.

1. Асѣнь I.

1185—1187.

Причини и подготовка на възстанието — Първиятъ успѣхъ на възстаницитѣ. — Походътъ на Алекси Врана въ България и връщането му. — Българитѣ разбиватъ Кесаря Иоанъ Кантакузена. — Походътъ на царь Исакъ въ България. — Българитѣ разбити бѣгатъ въ Влашко. — Асѣнъ наема кумански отряди, навлиза въ Мизия и Тракия. — Първитѣ му дѣйствия въ Македония; сражението при Лардея и набѣгитѣ въ Тракия. — Обсадата на Ловечъ. — Миръ. 1

1187—1191.

Мирната дѣйность на Асѣна. — Прѣминаването на нѣмскитѣ кръстоносци прѣзъ България. — Нова война съ Византия. — Походътъ на Исакъ въ България; обсадата на Търново; поражението на византийцитѣ въ Балкана . . . 12

1191—1197.

Послѣдствията отъ поражението на византийцитѣ въ Балкана. — Дѣйствията на изтокъ и юго-западъ. — Походътъ на Исакъ въ Сърбия. — Прѣустройство на пловдивската тема и Константинъ Ангелъ — Разбиването на византийцитѣ при Аркадиополъ и прѣвзимането на София. — Приготовленията на Исака за походъ и свалянето му отъ прѣстола. — Асѣнъ прѣвзима съсѣднитѣ на Сѣръ крѣпости и ги укрѣпява. — Голѣмиятъ бой при Амфиполисъ и смъртьта на Асѣна. . . 19

2. Калоянъ.

1197—1199.

Друга размирица въ България. — Калоянъ. — Общо политическо положение. — Добромиръ Стрѣзъ. — Иванко. . 34

1199—1200.

Походътъ на императора Алекси въ Македония. — Набѣгътъ на българитѣ и куманитѣ. — Крѣпостьта Просѣкъ. — Обсадата на Просѣкъ. — Прѣговори съ Стрѣза. — Падането на Иванко. 41

1200—1203.

Камица и Стрѣзъ. — Спиридонаки. — Събитията въ Сърбия. — Походътъ на Калояна и прѣвземането на Костанца и Варна. — Миръ. — Войната въ Сърбия. 50

3. Войнитѣ на Калояна съ латинитѣ.

1203—1205.

Паданото на Цариградъ. — Латинитѣ отхвърлятъ прѣдложението на Калояна. — Калоянъ императоръ. — Начало на войната съ латинитѣ. — Гърцитѣ даватъ клетва на Калояна. — Възстанието въ Одринъ и Димотика. — Латинитѣ разбиватъ гърцитѣ и обсаждатъ Одринъ. — Калоянъ пристига на помощь. — Голѣмиятъ бой при Одринъ 59

1205.

Отстъплението на латинитѣ, прѣслѣдвани отъ Калояна. — Смущението въ Цариградъ. — Хенрихъ пристига отъ Азия и поема управлението на империята. — Тракия въ български рѫцѣ. — Походътъ на Калояна въ Македония. — Прѣвземането на Сѣръ. — Разрушението на Пловдивъ 71

1205—1206.

Походътъ на Хенриха въ Тракия. — Обсадата на Одринъ. — Латинитѣ се укрѣпяватъ. — Оживление на войната въ Тракия. — Разбиването на латинитѣ при Русионъ. — Походътъ на Калочна въ Тракия. — Прѣвземането на гр. Наполи. — Паничата въ Родосто. — Разрушението на Тракийскитѣ градове и обезлюдението на Тракия. — Гърцитѣ минаватъ къмъ латинитѣ. — Калоянъ обсажда Димотика. — Походътъ на Хенриха и освобождението на Рене де Три. — Паданото на Димотика. — Сбиването при Верея 80

1207.

Съюза на Калояна съ Ласкариса и обсадата на Одринъ. — Калоянъ се оттегля въ България. — Походътъ на Хенриха къмъ Балкана и несполуката му. — Загиването на Бонифация. — Калоянъ обсажда Солунъ. — Смъртьта на Калояна . . 95

Общъ погледъ върху епохата 110

1. АСѢНЪ I

1185—1187

Причини и подготовка на възстанието. — Първиятъ успѣхъ на възстаницитѣ. — Походътъ на Алекси Врана въ България и връщането му. — Българитѣ разбиватъ Кесаря Иоанъ Кантакузена. — Походътъ на царь Исакъ въ България. — Българитѣ разбити бѣгатъ въ Влашко. — Асѣнъ наема кумански отряди, навлиза въ Мизия и Тракия. — Първитѣ му дѣйствия въ Македония; сражението при Лардея и набѣгитѣ въ Тракия. — Обсадата на Ловечъ. — Миръ.

Кога и какъ се е захванало възстанието на българитѣ противъ византийското иго, не е извѣстно; даже сѫщинскитѣ причини на възстанието не сѫ стигнали ясно до насъ. Византийскитѣ лѣтописци за отмъщение, поради нанесенитѣ злини на Византия, се стараятъ да придадатъ на възстанието комично начало и съ туй хвърлятъ едно мъгливо було върху това събитие. Споредъ съврѣменника лѣтописецъ Никита, то било прѣдизвикано отъ несправедливото облагане съ данъкъ балканското население: за сватбата си съ дъщерята на маджарския краль Бѣла III, царь Исакъ Ангелъ, отъ дребнаво скѫперничество, не употрѣбилъ държавни пари за брачното тържество, а разхвърлилъ особенъ данъкъ на областитѣ. И понеже това било приложено и къмъ съсѣднитѣ съ Анхиалъ балкански градове, то въоръжило противъ Византия мизийцитѣ, които почнали да мъстятъ за откаранитѣ имъ стада. Сѫщиятъ лѣтописецъ на друго мѣсто посочва, като причина на възстанието, личната мъсть на Асѣна, който билъ жестоко докаченъ, когато заедно съ брата си Петъръ се явили при царя въ Кипсала, да искатъ нѣкои военни привилегии и нѣкое си непристѫпно мѣсто въ Балкана. Но благодарение на изслѣдванията на руския ученъ Успѣнски, сега е явно, че възстанието е било обявено и вече горѣло, когато Исакъ празнувалъ сватбата си и слѣдователно то не е слѣдствие отъ нея, а така сѫщо Петъръ и Асѣнъ сѫ могли да се явятъ прѣдъ царя въ Кипсала съ подобни искания и заплашвания само при сѫществуването на възстание въ България, дѣто тѣ безспорно сѫ се ползували съ голѣмо влияние.

«Но какво слово ще бѫде въ състояние да прѣдаде това що направиха послѣ на византийцитѣ тия нечестиви и богоумразни люде, и кой разказъ ще обеме толкова илиади на бѣдствията, които причиниха?» — пише по тоя случай Никита.

Причината за възстанието ще да се крие въ узрѣване на идеята за освобождението на България, прѣдъ видъ слабостьта на византийското правителство. Падането на Солунъ въ рѫцѣтѣ на възстаналитѣ норманси наемници и бѣгството на населението, вслѣдствие опустошенията, ще да е оголило неджгавостьта на Византия и дало възможность на Асѣновци да изявятъ скритата до тогава у тѣхъ идея да освободятъ България. Че тая идея е прокарана съ мѫка и голѣмо постоянство и че първитѣ послѣдователи на Асѣновци сѫ били бѣжанцитѣ отъ опустошенитѣ южни краища на Македония и Тракия се вижда отъ това, дѣто Асѣнъ си послужилъ съ падането на Солунъ въ рѫцѣтѣ на норманитѣ и иконата на св. Димитрий, която донесли отъ Солунъ бѣжанцитѣ; той убѣдилъ народа, че покровительтъ на гърцитѣ св. Димитрий напусналъ послѣднитѣ, обрѣкълъ ги плячка на враговетѣ имъ и дошълъ при българитѣ. По тоя начинъ Асѣновци къмъ политическата подставка на възстанието турили и религиозна. Споредъ Никита, като искали да излѣчатъ съотечественицитѣ си отъ страхливостьта, двамата братя построили храмъ въ името на всепохвалния великомѫченикъ Димитрий; събрали въ него множество всѣкакъвъ родъ побѣснѣли, съ очи кървави и които се обрѫщали, съ разпуснати коси и въобще съ всички признаци на люде обладани отъ демони; внушили имъ да говорятъ, че Богъ е благоволилъ да дарува на българитѣ свобода, и е отредилъ да свалятъ дълговрѣменното иго и ужъ за това св. Димитрий напусналъ Солунъ и дошълъ при тѣхъ, и тѣ, като въ припадъкъ отъ външна болесть, захванали да възбуждатъ народа съ вдъхновение и пронизителенъ гласъ, че не било врѣме да се седи, че е настѫпила рѣшителната минута да грабнатъ всички орѫжие и да избиватъ гърцитѣ. Като билъ възбуденъ по тоя начинъ, цѣлиятъ народъ се въорѫжилъ и понеже дѣлата имъ на първо врѣме тръгнали успѣшно, той дѣйствително се убѣдилъ, че Богъ му дарува свобода. И наистина, на българското движение не се отдавало сериозно значение. Византийскитѣ войски били заети съ норманитѣ и възстаницитѣ сѫ могли да се организиратъ и да обсадятъ Прѣславъ. Но тъй като крѣпостьта била силна — цѣла отъ печенъ кирпичъ — и трѣбвало да губятъ много врѣме, тѣ прѣминали Балкана, нападнали гръцкитѣ градове, плѣнили много гърци («природни римляни»), и забрали много работенъ добитъкъ и голѣмо множество други домашни животни.

Скоро, обаче, черни облаци виснали надъ възобновената България: главнокомандуюшиятъ византийскитѣ войски Алекси Врана разбилъ съвършено норманитѣ при Димитрица, очистилъ

отъ тѣхъ областитѣ, вѣроятно прѣзъ ноември 1185 година, и слѣдъ това позърналъ войскитѣ срѣщу възстаналитѣ българи. Грозният побѣдитель на норманитѣ, голѣмият тракийски болярин Алекси Врана, билъ отъ българско произхождение, и по думитѣ на Никита — човѣкъ ученъ и най-даровития византийски полководецъ. Той повелъ дѣйствията благоразумно, безъ лишна смѣлость, но твърдо и трайно; той се движилъ напрѣдъ по «правилата на тактиката», не изпущалъ случай да нанася врѣда на враговетѣ и заедно съ това се грижилъ да запази всичката си войска въ цѣлость. По тоя начинъ той прѣминалъ много непроходими мѣста и достигналъ «Черни хълмъ»[1]), дѣто се разположилъ на лагеръ, оградилъ се съ валъ и се готвилъ да прѣдприеме нѣщо сериозно противъ българитѣ.[2]) Но щастието и тоя пѫть се усмихнало на България; Алекси Врана съьсѣмъ нѣмалъ за главна цѣль усмирението на българитѣ, него блазнѣла царската корона, която благодарение на могѫществото, което обладавалъ, оставало само да протегне рѫка за да я достигне. Твърдѣ споллучливо сѫ очъртани дѣйствията и намѣренията на Врана въ лагера при Черния хълмъ въ слѣднитѣ думи, взети отъ рѣчьта на Атинския митрополитъ Михаилъ, отправена къмъ царь Исакъ:

.... «Поставениятъ начело на войската, която бѣ назначена противъ възстаналия лукавъ рабъ Петъръ,[3]) едно скривалъ той въ дълбочината на своето коварно сърце, а друго изваждаше на явѣ. Като показваше прѣсторено, че отстѫпникътъ е непобѣдимъ, понеже води война отъ високитѣ планини изъ задъ облацитѣ, той искаше да му изпратятъ все повече и повече войски; но колкото и да се изпращали въ неговия станъ нови отряди, той сѣ продължава да иска подкрѣпления, като че ли въ голѣмъ страхъ прѣдъ Петъръ, който отъ минута на минута трѣбвало да се появи. Истинското му намѣрение, обаче, било — да привлѣче къмъ себе си всичкитѣ военни сили и да възстане противъ твоята държава».

Както и да е, Врана се провъзгласилъ за царь и повърналъ къмъ Цариградъ войскитѣ си, между които имало българи и кумани и когато прѣдъ стѣнитѣ на столицата той падналъ убитъ, то часть отъ тия войски побѣгнали при Петъръ и Асѣнъ. Разбира се, че българитѣ се възползували отъ тая междуособица за да укрѣпятъ балканскитѣ тѣснини и да се награбятъ плячка въ гръцкитѣ градове и села въ Тракия.

Никита съобщава, че и другъ началникъ на войскитѣ, назначени да завладѣятъ отново България, билъ сваленъ отъ поста за стремлението му да загради царската власть; така

---

[1]) Неизвѣстно гдѣ се намира.
[2]) Никита.
[3]) Брата на Асѣна.

щото тоя постъ станалъ твърдѣ опасенъ за императора,даже по-опасенъ отъ самитѣ българи. Исакъ, прѣди да се рѣши самъ да тръгне въ походъ, назначилъ за командующъ войскитѣ Кесаря Иоанъ Кантакузена, човѣкъ съ щастлива външность, високъ ръстъ, мѫжественъ, съ громъкъ говоръ, необикновено опитенъ въ тактиката и при това зетъ на царя. Но при тѣзи качества той ималъ и голѣми недостатъци, които отъ една страна изключавали всѣка помисъль за царската власть, а отъ друга осигурявали тържеството на българитѣ: той билъ лишенъ отъ зрѣние, ослѣпенъ още отъ царь Андроника[1]) и при това билъ человѣкъ съ прѣкалена храбрость и смѣлость. Като чулъ, че възстаницитѣ се държатъ въ планинитѣ и не се спускатъ въ открито поле, Кесарьтъ не взелъ въ внимание, че тѣ правятъ това защото сѫ намѣрили тамъ спокойни и безопасни позиции, но го отдалъ на тѣхната боязливость и се разположилъ на лагеръ всрѣдъ открито поле, безъ да постави стражи и пикети и безъ да се обгради съ валъ. Тогава Петъръ и Асѣнъ се спуснали отъ балкана и прѣзъ една нощь нападнали на лагера съвсѣмъ неочаквано; византийцитѣ били заварени сънни въ палаткитѣ и една часть били изтрѣбени отъ българитѣ, а друга — избѣгали безъ орѫжие, били взети въ плѣнъ. Нѣкои пъкъ успѣли да се изплъзнатъ отъ ржцѣтѣ на нападателитѣ и въ бѣгството си достигнали палатката на Кесаря, но тамъ били срѣщнати отъ самия Кесарь още по-жестоко, съ гнѣвни ругателства и упрѣци, като измѣнници. Самъ Кесарьтъ като угадилъ, че всичко е загубено, за да прикрие поражението си бързе се въорѫжилъ, скокналъ на арабския си конь, грабналъ въ ржцѣ копието си и се хвърлилъ въ срѣдата на неприятеля, като викалъ: «слѣдвайте подирѣ ми», безъ да знае кждѣ отива и що става въ лагера.[2]) Поражението било пълно; цѣлиятъ лагеръ, заедно съ златотканитѣ тъмносини дрехи на Кесаря и византийскитѣ знамена, паднали въ ржцѣтѣ на българитѣ. Петъръ и Асѣнъ, по думитѣ на Никита, се облѣкли въ тия парадни дрехи на Кесаря и прѣминали съ тѣхъ прѣдъ войскитѣ си.

Тая побѣда съвсѣмъ измѣнила съотношението на двѣтѣ войски; сега вече гърцитѣ били принудени да се криятъ и да избѣгватъ боя, а българитѣ, по думитѣ на Никита, не се криели вече въ планинитѣ, но разпънали палатки и се разположили на лагеръ на открито поле.

Поражението на Кантакузена трѣбва да е станало веднага подиръ усмирението на Врана и вижда се, че то е ускорило похода на самия царь. Защото въ напѫтната рѣчь ора-

---

[1]) Прѣдшественикъ на Исака

[2]) Н...ита

торътъ казва, че царь Исакъ още не отрилъ потъта на лицето си отъ разправията съ Врана и тръгналъ противъ българитѣ. На тоя царски походъ, подготвенъ по-рано, справедливо възлагали голѣми надежди въ Цариградъ.

Петъръ и Асѣнъ обаче не сж били люде, които сж могли да се увлѣкатъ отъ леко добититѣ успѣхи и побѣди, та да си измѣрятъ силитѣ съ Исака на открито поле и съ това да поставятъ на карта освобождението на България. Тѣ се оттеглили въ планинитѣ, укрѣпили всичкитѣ балкански проходи и пжтеки и даже, по думитѣ на поменатия по-горѣ ораторъ[1]), заградили ги съ желѣзни врата. Утвърдили се задъ балканскитѣ ровове, задъ гжститѣ гори и на скалиститѣ височини. Исакъ дълго врѣме се бавилъ безъ никакъвъ успѣхъ прѣдъ тия укрѣпени тѣснини, до като най-послѣ, възползуванъ отъ падналата гжста мъгла, прѣминалъ прѣзъ една планинска пжтека и съвсѣмъ неочаквано нападналъ лагера на възстаницитѣ, които сега пакъ прѣтърпѣли грозно поражение. Споредъ посланието на царь Исака до Патриарха и Сената, часть отъ възстаницитѣ паднали и труповетѣ имъ останали да гниятъ на бойното поле, други били плѣнени и оковани въ вериги, а трети се спасили съ бѣгство. Послѣднитѣ, заедно съ Петъръ и Асѣнъ, на тълпи прѣминали Дунава и намѣрили убѣжище при куманитѣ. При това положение на работитѣ, възстаналитѣ области побързали да изявятъ покорность на Исака; послѣдниятъ се задоволилъ само съ това, че изгорилъ, за наказание, кръстцитѣ и горитѣ и побързалъ да се върне въ Цариградъ, за да се прѣдаде на изнѣжения дворцовъ животъ.

Това се случило прѣзъ пролѣтьта 1186 година. Всичко показвало, като че ли българитѣ изгубили дѣлото безвъзвратно.

* * *

Споредъ гръцкото прѣдание, Василий българоубиецътъ оставилъ завѣщание, че ако нѣкога българитѣ възстанатъ, то да се не смѣтатъ за усмирени до като цѣла България не бжде кръстосана съ мечъ въ ржка. Византийцитѣ отъ опитъ знаяли вѣрностьта на това завѣщание; но царь Исакъ, въпрѣки сложилото се убѣждение, постжпилъ съвсѣмъ наопаки. Вмѣсто да се възползува отъ отсжтствието на всѣко съпротивление въ Мизия, послѣ спечелената побѣда да обиколи областьта и да постави гарнизони въ крѣпоститѣ, той се задоволилъ съ притворното разкаяние на българитѣ и безъ да вземе сигурни заложници побързалъ назадъ, за да отпразнува тържеството надъ възстаницитѣ, като съ това, по думитѣ на лѣтописеца,

---

[1]) Михаилъ Акоминатъ

възбудилъ у метежницитѣ още по-голѣмо прѣзрѣние къмъ гърцитѣ и още повече ги въодушевилъ.[1]) Всичко това не избѣгнало отъ вниманието на безсилнитѣ държавни мѫже въ Византия.

Тъкмо противоположното забѣлѣзваме у българитѣ. Находчивитѣ Петъръ и Асѣнъ не само извлѣкли поука отъ поражението, но безъ да се отчайватъ така подвели работата, че въ заключение не само продължили сполучливо борбата, но даже уголѣмили своитѣ претенции, както ще видимъ по-долѣ.

Двамата братя, заедно съ избѣгналитѣ смъртьта и плѣна възстаници, прѣбродили Дунава и веднага влѣзли въ прѣговори съ куманитѣ, суровъ конницки народъ, който населявалъ отчасти Влашко, Бесарабия и южна Русия. Резултатътъ отъ тия прѣговори билъ необикновено сполучливъ; сключенъ билъ договоръ, или по-добрѣ Асѣнъ успѣлъ да наеме кумански конни отряди на слѣднитѣ условия[2]): куманитѣ да атакуватъ една малка крѣпость въ Балкана, за което имъ била обѣщана уговорена плата и дадено позволение да прѣминатъ прѣзъ планинския проходъ или Желѣзнитѣ врата, да направятъ набѣгъ въ византийскитѣ области, да нападнатъ на селата и да грабятъ имуществото на жителитѣ; на всѣкѫдѣ тѣ сѫ могли да се ползуватъ отъ безплатни проводници. И така Петъръ и Асѣнъ прѣминали обратно Дунава, нахлули въ слабозаетата Мизия съ голѣмъ шумъ, като че ли сѫ довели съ себе си «цѣли легиони отъ демони». Сега вече тѣ не се задоволили съ господството надъ Мизия само, но, по думитѣ на Никита, рѣшили да направятъ колкото се може повече врѣди на византийцитѣ и да съединятъ Мизия и България въ едно владѣние, както това е било нѣкога отдавна. Ние ще се поспремъ върху тия думи на Никита, тъй като тѣ ни навеждатъ на единъ фактъ, незабѣлѣзанъ отъ историцитѣ. Прѣди всичко, коя е тая область, на която лѣтописецътъ дава названието България? Ако не стоеше редомъ съ нея и Мизия, безъ друго тая послѣдната область щѣше да се разбира подъ това име. Никита нарича Мизия още съ названието Загоре и Влахия, но никѫдѣ не я казва България, макаръ че възстанието нарича българско; напротивъ, като говори че Асѣнъ нападналъ съсѣднитѣ съ Сѣръ окрѫзи и крѣпости, той нарича послѣднитѣ български. Вижда се, че споменитѣ отъ западното българско царство на Шишмановци така дълбоко сѫ се запечатили въ паметьта на всички, че дори името България се било прѣнесло на Македония, като область, съ която е била свързана послѣдната българска независимость. Потвърждение на гор-

---

[1]) Никита

[2]) Изложени въ посланието на Исакъ до Патриарха и Сената.

ното намираме и въ житието на Св. Сава и Св. Симеонъ сръбски, дѣто Струмица и Просѣкъ се наричатъ «страни блъгарски», а Мизия се нарича Загоре. Навѣрно въ това врѣме Асѣнъ ще да се е опиталъ да подигне и други византийски области и главно Македония — область, съ която така лѣсно е било свързано понятието за българската независимость. И наистина, когато на 1189 г. кръстоносцитѣ, водени отъ Фридрихъ Барбаруса, изпратили единъ отрядъ навлтрѣ въ Родопитѣ, тѣ се натъкнали на нѣкой си български сатрапъ, навѣрно Добромиръ Стрѣзъ, владѣтеля на Струмица и Просѣкъ, за когото ни говорятъ лѣтописцитѣ. Ако вземемъ прѣдъ видъ, че Стрѣзъ е близъкъ роднина на Асѣновци, че въ списъка на българскитѣ царе той се нарича севастократоръ, и неговата свръзка съ измѣнника Иванко, то неволно ще дойдемъ до заключение, че той е дѣйствувалъ подъ опеката на Асѣна, отъ когото получилъ и най-високия санъ — севастократоръ, който напълно съотвѣтствувалъ на сравнително самостоятелното положение, което Стрѣзъ заелъ въ Македония, когато София и Пловдивъ били още въ ржцѣтѣ на византийцитѣ.[1]) Не за тѣзи ли постлпки на Асѣна намеква Никита? Въ такъвъ случай първитѣ дѣйствия на Асѣновци въ Македония ще трѣбва да отнесемъ къмъ есеньта на 1186 год. Прѣзъ тая слщата есень Асѣнъ успѣлъ не само да заеме цѣла Мизия безъ града Варна, но българитѣ, възползувани отъ куманитѣ, прѣстанали да витаятъ по горитѣ и хълмоветѣ на Балкана, както прѣди, и прѣнесли войната въ самата Тракия; куманитѣ, водени и придружени отъ българи «като пролѣтни рояци на тълпи се устремили» прѣзъ Балкана и съ необикновена бързина нахлули и страшно опустошили околностьта на Агатополъ,[2]) показали се въ околностьта на Одринъ и заплашили самата столица.

Всичко това отворило очитѣ на Исака и той съзналъ грѣшката, която направилъ въ първия си походъ противъ българитѣ, като не се разпоредилъ както трѣбва и се възвърналъ така бързе, като че ли го прѣслѣдвалъ по пети неприятелътъ.[3]) Злото се заключава собственно не толкова въ небрѣжностьта на царь Исака, колкото въ това, че царь Асѣнъ се възползувалъ необикновено бързе и ловко отъ нея; нека не се забравя, че възвръщането на Исака е придружено съ изгарянето на жетвата или не по-рано отъ мѣсецъ юни, когато сѣитбитѣ сж узрѣли и могатъ да горятъ, а пъкъ най-късно въ втората половина на септември българитѣ и куманитѣ въ набѣгитѣ си достигнали Одринъ и дори околностьта на Цариградъ. Цѣлта на Асѣна, който лично управлявалъ набѣгитѣ

---

[1]) Въ житието на св. Сава и св. Симеонъ пише, че Стрѣзъ е братовчедъ на Калояна.

[2]) Пристанище южно отъ Бургазъ

[3]) Никита

била прѣди всичко награбване плячка, съ която да се наематъ кумански отряди и да се набави необходимото оржжие и слѣдъ това да изтощи цвѣтущата южна Тракия, която обикновено служила за база на дѣйствията противъ българитѣ, както въ Македония, така и къмъ Балкана. Въ Цариградъ били паразени отъ тая дързость и бързина на току-що разбититѣ Асѣнъ и Петъръ. Царь Исакъ като че ли взелъ урокъ отъ неприятеля и поискалъ да противопостави на бързото втурване на послѣднитѣ сжщо такъвъ бързъ отпоръ; той се надѣвалъ въ четири дни да се срѣщне съ неприятеля. Сборно мѣсто на войскитѣ било назначено въ Одринъ. А самъ царьтъ съ наличнитѣ войски заминалъ веднага съ усилени прѣходи. Той се спрѣлъ нѣколко врѣме въ Таврокома (близо до Одринъ), за да чака сбора на войскитѣ и пристигането на Кесаря Конрадъ; но царскитѣ роднини, по недостатъкъ на товаренъ добитъкъ за обоза имъ, закъснѣли съ отрядитѣ си, а пъкъ кръстоносецътъ Кесарь Конрадъ, като билъ недоволенъ отъ положението си въ Цариградъ и при това още по-рано билъ приелъ кръста, заминалъ за Палестина. До като царьтъ чакалъ сбора на войскитѣ, разузнавачи съобщили, че наблизо въ околностьта на Лардея*) се появилъ неприятелски отрядъ; тогава Исакъ избралъ 2000 отборни войници, добрѣ въоржжени и възсѣднали на добри коне и тръгналъ отъ Таврокома противъ неприятеля, като заповѣдалъ на обоза и обозната прислуга да отидатъ въ Одринъ. Любопитно е, че Царь Исакъ въ посланието си до Патриарха пише, какво царьтъ въ тоя случай не взелъ съ себе си своето драгоцѣнно и любимо легло, а така сжщо и други потрѣби, понеже неприятелътъ билъ необикновено бързъ въ нападенията си. Исакъ твърдѣ добрѣ разбралъ, че на лекитѣ Асѣнови отряди, които напълнили Тракия, съ цѣль да грабятъ и опустошаватъ областьта, като всѣкакъ избѣгватъ сражението, могло да се противопоставятъ така сжщо малки отряди, които да защитяватъ областитѣ и да търсятъ да се сразятъ съ неприятеля — само жестокото поражение би могло да ограничи дѣйствията на българскитѣ отряди.

Царь Исакъ се намиралъ начело на такъвъ отрядъ, като тръгналъ да се срѣщне съ българската партия, която по непрѣдпазливость или нагла бързость дошла да граби сѣсѣдния съ царската квартира окржгъ Лардея. Въ похода за Лардея обаче разузнавачи му донесли, че неприятелитѣ опустошили селата въ околностьта на Лардея, избили множество народъ, не малко закарали въ плѣнъ и като се награбили съ богата плячка, тѣ се готвили да се върнатъ обратно. Още въ сжщото врѣме, прѣзъ нощьта, царьтъ подалъ тревога, седналъ на коня и се спусналъ да имъ прѣсѣче пжтя на отстжплението. Но тая суетня е била напусто, защото като стигналъ въ селото Вастерна, което е лежало между Лардея и Верея (Стара-За-

*) Нѣкждѣ южно отъ Ямболъ.

гора) той чакалъ три дни, понеже неприятелътъ все още не се показвалъ. Чакъ на третия день 8-и октомври 1186 г. сутриньта, навѣрно слѣдъ като се научилъ, че неприятелътъ макаръ и прѣтовареният съ плячка, успѣлъ да отмине Вастерна и се движилъ къмъ сѣверъ, царътъ тръгналъ рано сутриньта по пжтя за Стара-Загора. Не миналъ още и четири парасанги (около 6 километра), явилъ се разузнавачъ, който донесълъ за близката опасность и съобщилъ «като се задъхвалъ», че неприятелътъ е близо и че като се връщалъ той вървѣлъ крайно бавно по двѣ причини: първо, че не прѣдвиждалъ никакво съпротивление и второ, че е обремененъ съ огроменъ товаръ отъ всѣкакъвъ родъ плячка — само плѣнници карали дванадесеть хиляди. Веднага царътъ раздѣлилъ войската на фаланги, построилъ я въ боенъ редъ и я повелъ по пжтя, по който било донесено че се движи неприятелътъ.

«Най-послѣ (даваме думата на лѣтописеца Никита) ние «забѣлѣжихме и ясно видѣхме неприятелската войска, тъй «като и азъ бѣхъ тамъ, бидейки при царя на длъжность младши «секретарь. Мигновено скититѣ и българитѣ, като повѣриха «плячката на особенъ отрядъ да я промъкне по най-кжсия «пжть и бърже да продължава пжтя до планинитѣ, сжстиха «се и храбро срѣщнаха натиска на римската [1]) конница, като «се сражаваха по отечественному и по своя обичаенъ спо- «собъ. Обикновено тѣ се хвърлятъ върху противника, като го «обсипватъ съ хиляди стрѣли и удрятъ съ копия, но слѣдъ «малко врѣме промѣнятъ нападението въ бѣгство и захва- «щатъ да мамятъ неприятеля да се спусне да ги прѣслѣдва; «слѣдъ това изведнъжъ обръщатъ лица къмъ настигащитѣ ги, «хвърлятъ се върху имъ по-бърже отъ птици, които разси- «чатъ въздуха и стжпватъ отново въ бой, всѣки пжть съ «ново мжжество и по-голѣма, отъ колкото по-напрѣдъ смѣ- «лость. Като повториха и сега нѣколко пжти тоя маневръ, «така щото византийцитѣ захванаха видимо да ослабватъ, тѣ «го оставиха и подиръ това извадиха мечоветѣ и съ стра- «шенъ воинственъ викъ, по-бърже отъ мисъльта, се хвърлиха «върху византийцитѣ и захванаха да косятъ безъ разборъ и тия «които нападаха и ония, които се обърнаха въ бѣгство». Но въ тоя крайно критически моментъ успѣлъ да пристигне царътъ съ съвършено прѣсна фаланга, навѣрно току що пристигнала. «Громкиятъ звукъ на тржбитѣ на пристигналия отрядъ, шумътъ «на медноустнитѣ рогове, които огласиха бойното поле и ви- «дътъ на драконовитѣ изображения, развѣвани отъ вѣтъра на «дръвцата на копията, увеличиха и безъ това устрашеното «отъ неожиданостьта въображение за числеността на визан- «тийскитѣ войски. По такъвъ начинъ, като изтръгна като «изъ звѣрски челюсти нѣщичко отъ неприятелската плячка,

---

[1]) византийската

«царьтъ тръгна подиръ боя назадъ къмъ Одринъ; той на-«пусна пжтя, по който бѣ прѣдположилъ да върви, но по-«неже варваритѣ не се успокояваха, то той пакъ прѣмина «на пжтя, който по-рано остави.»

Описаното сражение при Вастерна е единичкото въ цѣлата тая втора кампания между Асѣнъ и Исакъ, въ която византийцитѣ сж могли да си припишатъ какъвъ-годѣ успѣхъ. Царь Исакъ се възползувалъ отъ случая да раздуха въ грамадна побѣда обстоятелството, че отървалъ нѣщичко отъ плячката и написалъ извѣстително послание до патриарха и сената, което послужило като побѣденъ манифестъ. И наистина, такава голѣма разлика има между описанието зато отъ Никита и изложено тукъ и описанието на сжщото сражение въ царското послание, щото бихме си помислили, че се намираме прѣдъ два съвсѣмъ независими източника. До като въ първия източникъ успѣхътъ на българитѣ и куманитѣ се отдава на тѣхната тактика и храбрость, въ втория се отдава на внезапно пристигналата имъ помощь отъ 1000 души. До като въ историята на Никита избавлението на византийцитѣ отъ съвършено поражение се дължи на прѣсната фаланга доведена отъ царя — въ посланието то се приписва изключително на храбростьта на послѣдния. И най-послѣ, до като Никита пише, че царьтъ, слѣдъ като изтръгналъ нѣщичко отъ плячката, като отъ звѣрски челюсти, отстжпилъ за Одринъ, прѣслѣдванъ отъ варваритѣ, които го принудили два пжти да промѣни пжтя си — царь Исакъ пише слѣдното: «Като забѣлѣжиха царското «знаме и като узнаха за моето присжтствие, тѣ не издържаха «нашето нападение, обърнаха се въ безредно бѣгство, раз-«сѣяха се въ разни страни и станаха жертва на нашитѣ «наездници». Нека прибавимъ и велерѣчивитѣ изрази, съ които Исакъ съобщава, че въ това сражение едва ли не изтрѣбилъ отъ лицето на земята българитѣ и куманитѣ, нѣщо, което нѣма нищо общо съ дѣйствителностьта.

Всичкитѣ посочени различия обаче ще ни послужатъ за изображение на византийскитѣ нрави само и всѣко съмнѣние пада отъ тоя фактъ, че и двата източника сж написани отъ една и сжща ржка, която въ първия случай принадлежала на историка Никита Хониятъ, а въ втория — на царския секретарь, сжщия Никита Хониятъ. Не ще съмнѣние, че първиятъ заслужава по-голѣма вѣра отъ втория.

Тая малка срѣща при Вастерна не е могла да има сериозни послѣдствия за двамата противници, но все пакъ тя не е могла да остане безъ влияние върху развитието на войната. Исакъ далъ на Асѣна да разбере, че той не ще остави безнаказано да грабятъ Тракия и прѣслѣдвалъ българскитѣ отряди съ забѣлѣжителна енергия. А пъкъ Асѣнъ, който рискувалъ да изгуби въ едно сериозно поражение свободата на туку-що възкръсналата България, избѣгвалъ всѣкакъ срѣ-

щата съ врага, като въ сѫщото врѣме се мѫчилъ съ набѣги да задържа византийската войска въ Тракия. Ето какъ описва Никита войната подиръ поменатото сражение: «Наистина, «нему (на Исака) се удаде при Верея (собствено при Вастерна) «да спре набѣгитѣ на куманитѣ и българитѣ, отъ една страна «благодарение на люде опитни въ военното дѣло, отъ друга «благодарение на своитѣ лични разпореждания. Но при все това «варваритѣ, макаръ и да се бояха отъ византийцитѣ и се «обрѫшаха въ бѣгство на всѣкждѣ, гдѣто се появяваше царьтъ, «обаче всѣки пѫть крадишкомъ отново захващаха своитѣ ра- «боти, като се втурваха кждѣто и да било, като че ли съ «цѣль да дадатъ бой и като заставяха тамъ да очакватъ «тѣхното нападение, а между това въ сѫщность нападаха на «съвсѣмъ друго мѣсто и всѣкога имаха какъвъ годѣ успѣхъ. «Когато царьтъ бързаше къмъ Агатополъ, за да спре тѣхнитѣ «набѣги, тѣ грабѣха селата, които се намиратъ около Плов- «дивъ. Щомъ пъкъ той тръгваше бърже къмъ мѣстото което «страда отъ нихъ, тѣ тоя часъ се устремяваха тамъ, отъ дѣто «царьтъ излизаше. Тѣхнитѣ набѣги управляваше единиятъ отъ «споменатитѣ братя — Асѣнъ, човѣкъ необикновено ловъкъ «и въ затруднителнитѣ обстоятелства извънредно находчивъ».

Царь Исакъ най-послѣ разбралъ, че отъ всичката тая гонениця въ Тракия печелятъ българитѣ и че тя става на смѣтка на византийскытѣ области. Той се убѣдилъ, че за да се прѣкратятъ набѣгитѣ трѣбва врагътъ да се порази въ самото му гнѣздо и рѣшилъ безъ друго да прѣнесе войната задъ Балкана, въ Мизия, и да усмири българитѣ. Понеже му донесли извѣстие, че проходътъ прѣзъ Балкана отъ София за Мизия не е твърдѣ затруднителенъ, а на мѣста и съвършено открытъ, имало извори съ достатъчно количество вода и паша за товарния добитъкъ, ако само на врѣме се възползува отъ него, — то Исакъ рѣшилъ отъ тамъ да навлѣзе въ Мизия. «Но тъй като слънцето направи вече своя повратъ къмъ «зимата, рѣкитѣ се покриха съ ледъ и голѣмъ снѣгъ напъл- «ни не само долинитѣ, но запуши и вратитѣ на домоветѣ, «то царьтъ рѣши да отложи прѣдприятието до слѣдната пролѣть». Той разположилъ войскатъ на зимовище въ Пловдивската область, а самъ побързалъ да се наслади отъ конскитѣ надпрѣпускания и театритѣ въ Цариградъ.

Пролѣтьта на 1187 год. Исакъ прѣдприелъ походъ по казания по-горѣ планъ и началото било доста сполучливо, тъй като успѣлъ да мине Балкана, навѣрно прѣзъ днешния Араба-конакъ, и да влѣзе въ България. До насъ не сѫ стигнали никакви свѣдения относително дѣйствията на воителитѣ, освѣнъ кратката бѣлѣжка на Никита, съ която съобщава, че всичкитѣ дѣйствия на Исака се заключавали въ обсадата на крѣпостьта Ловица (Ловечъ) и че слѣдъ тримѣсечна безрезултатна обсада на тая крѣпость той се върналъ въ столицата.

Тая немощь на Византия подчъртала независимостьта на България; въ Цариградъ били готови да се простятъ съ Мизия. Слѣпиятъ случай далъ на Исака претекстъ, за да се започнатъ мирнитѣ прѣговори: въ послѣдния си походъ той успѣлъ да плѣни жената на Асѣна. Всичко това се изразило въ мирния договоръ, сключенъ между Асѣна и Исака, въ който се санкционирала независимостьта на България. Условията на мирътъ не сж достигнали до насъ, но самиятъ фактъ, че византийскитѣ лѣтописци ги прѣмълчаватъ показва, че тѣ сж били унизителни за Византия. При това, като гаранция за напрѣдъ, Исакъ взелъ за заложникъ по-малкия Асѣновъ братъ Калоянъ — фактъ, който показва безсилието на Византия прѣдъ България.

Макаръ че България, благодарение на ловкостьта и постоянството на Асѣна, се освободила, но тя още не била заявила за своето сжществуване, чрѣзъ нѣкои голѣми военни успѣхи, та и неприятелската войска не била нито унищожена нито прѣтърпѣла сериозни поражения; мирътъ повече приличалъ на примирие, отъ което и двамата противници се нуждаели, за да събератъ силитѣ си за прѣдстоящата рѣшителна кампания.

1187—1191

Мирната дѣйность на Асѣна. — Прѣминаването на нѣмскитѣ кръстоносци прѣзъ България. — Нова война съ Византия. — Походътъ на Исакъ въ България; обсадата на Търново; поражението на византийцитѣ въ Балкана.

Дѣйностьта на Асѣна въ настжпилия кратъкъ миренъ периодъ се вижда въ послѣдвалитѣ войни. България не е вече възстанала провинция, а една здраво организирана държава съ обширна отбранителна система. Награбената плячка е дала на Асѣна достатъчно срѣдства, оржжие и бойни машини, за да засили отбраната на България; до като прѣди той прѣдимно разрушаваше крѣпоститѣ и облѣгаше властьта си върху прѣданността на населението и успѣхитѣ си въ открито поле, сега вече той въздига нови крѣпости и поправя разрушенитѣ. Тая дѣйность не е останала незабѣлѣзана отъ тогавашнитѣ писатели и се посочва отъ тѣхъ като една отъ най-важнитѣ негови заслуги. Така въ житието на св. Иванъ Рилски четемъ:

„Не много же времени минувшимъ, кънгда благоволи „Богъ обновити Блъгарскаѧ држкавѫ и възвигнѫти, по ни„званномъ рѣци, падшѫю сѫ сѣнь, окрѣпившѫю гръчьскынмь „насилиемь, възвдиже рогъ Блъгарскаго царьства пои благочь

„стивѣйшемь цари Исѣкни, иже въ свагѣмь крѫщении именова„нань къмь Іоанъ. Съ обѣо хоѫгки царьствиа ако прѣкѣмь, „вѣсѣ Блъгарскыа грады падшѫа сѧ добрѣ ѣтвръди „и обѣтшѣкшѫа обноки и на гръчѣское добрѣ оповасѣкъ сѧ. „царство покарѣкаше окрѫстныа страны грады же и вси".

(Слѣдъ като измина много врѣме, когато благоволи Богъ да възобнови българската държава и да въздигне, както е писано, падналата сѣнь, овѣхтѣла отъ гръцкото насилие, издигна българското царство при благочестивѣйшия царь Асѣнъ, който въ светото кръщение е нареченъ Иванъ. Щомъ пое царствената хоругва, вичкитѣ съборени български градове[1]) добрѣ укрѣпи и овѣхтѣлитѣ обнови; и като се въоржжи добрѣ противъ гръцкото царство, покоряваше околнитѣ страни, градове и села).

Разбира се, че царь Исакъ не би далъ на Асѣня потрѣбния покой, ако едно неочаквано събитие не бѣ отвлѣкло вниманието на Византия и съ това оказало едно чувствително влияние на българо-византийскитѣ отношения. Това бѣ прѣминуването на кръстоносното опълчение на германския императоръ Фридрихъ Барбароса прѣзъ Балканския полуостровъ. Макаръ че между Фридрихъ и Исакъ е билъ сключенъ договоръ, по който кръстоносцитѣ добивали свободенъ пропускъ прѣзъ Византия, но гърцитѣ все били подозрителни спрѣмо тѣхнитѣ намѣрения; стрѣхътъ да не би Фридрихъ да се възползува отъ забърканото положение на империята, внушавалъ болезнени опасения въ Цариградъ. Отъ друга страна Асѣнъ и Петъръ, а така сѫщо и сръбскиятъ Жупанъ Нѣманъ побързали да влѣзатъ въ прѣговори съ Фридриха. Въ края на юли 1189 година прѣговоритѣ се водили въ Нишъ, българи и сърби прѣдлагали съюзъ противъ Византия, за което искали признаване новия редъ на нѣщата и земитѣ, надъ които тѣ имали исторически права. Отношенията между гърци и кръстоносци все повече се обтѣгали, отъ София до Пловдивъ кръстоносцитѣ пѫтували, като въ неприятелска страна.

Въ Одринъ прѣзъ януари 1190 г. Фридрихъ мислилъ сериозно да се възползува отъ прѣдложенията на Петъръ и Асѣнъ, които обѣщавали да извадятъ на пролѣть 40,000 българи и кумани, съ помощьта на които той би могълъ да си пробие пѫть за Мала Азия, но въ замѣна на това германскиятъ императоръ трѣбвало да обезпечи за Асѣновци императорски титулъ. Най-послѣ на 14 февруари билъ подписанъ отново договоръ между гърци и кръстоносци, споредъ който се давало свободенъ проходъ на послѣднитѣ. Вижда се, че къмъ това врѣме заложникътъ Калоянъ е успѣлъ да избѣга отъ Цариградъ и българитѣ започнали войната, защото слѣдъ подписването на горѣпоменатия договоръ византийскиятъ стра-

[1]) Градъ въ онова врѣме казвали вмѣсто крѣпость.

тегъ веднага прѣдложилъ да се съединятъ гърци и нѣмци противъ българитѣ. Фридрихъ билъ въ доста затруднително положение, защото въ сѫщия день пристигнали пратеници отъ Асѣновци съ прѣдложение да тръгнатъ заедно противъ гърцитѣ; и стратегътъ, както и тѣ, се върнали безуспѣшно. Нѣма никакво съмнѣние, че българитѣ, както и сърбитѣ, започнали войната за своя смѣтка.

Скоро слѣдъ туй Византия се освободила отъ кръстоносцитѣ и обърнала всичкитѣ си сили противъ България. Но въ какво положение се намирало военното вѣдомство се вижда отъ постѫпката и наказанието на главнокомандующия войскитѣ противъ България — Константинъ **Аспиетъ**. Като ходатайствувалъ прѣдъ царя за войската, той казалъ, че войницитѣ нѣматъ сила да се биятъ успѣшно въ едно и сѫщо врѣме противъ двама неприятели, метежницитѣ и гладътъ, и че е необходимо да имъ се дадатъ нераздаденитѣ цѣла година **порционни** пари. Но царьтъ, въ неудържимия поривъ на гнѣва си, заповѣдалъ да го затворятъ и го лишилъ отъ длъжность, защото се опасявалъ, да не би да възмути всичката войска.

Най-послѣ работитѣ въ Тракия ставали все по-лоши и по-лоши за Византия, поради опустошителнитѣ набѣги на българитѣ и куманитѣ, та царь Исакъ се принудилъ вече да излѣзе, така да се каже, на рѣшителенъ двубой съ българитѣ. За тоя походъ ние имаме два източника, които макаръ и кратки, но сѫ съвсѣмъ самостоятелни, допълнятъ се и се взаимно подкрѣпватъ. Тѣ сѫ лѣтописитѣ на Никита и Акрополитъ. Споредъ послѣдния, Исакъ билъ принуденъ да събере всичкитѣ войски на държавата, тръгналъ по приморския пѫть прѣзъ Месемврия и проникналъ задъ Балкана. Споредъ Никита, царьтъ миналъ покрай Анхиалъ и чрѣзъ обходъ проникналъ въ Ема, т. е. Балкана. Походътъ е извършенъ приблизително около началото на есеньта 1190 г., понеже слѣдъ два мѣсеци, когато гърцитѣ потеглили назадъ, врѣмето все още позволявало да се минава Дунава. Прѣдпочетенъ е билъ именно тоя, най-източния, балкански проходъ, защото опитътъ билъ доказалъ, че България е неуязвима отъ друга страна и главно, защото и флотата взела участие, като й било възложено да прѣсѣче пѫтя на куманитѣ на Дунава.

Голѣми надежди възлагали на тоя походъ въ Цариградъ, всички мислѣли, че е дошълъ краятъ на бѣдитѣ, причинявани отъ българитѣ. Вижда се, обстоятелството, че императорътъ избралъ такова врѣме, когато куманитѣ се били прибрали оттатъкъ Дунава, се смѣтало особено благоприятно. Самъ императорътъ слѣдъ заминаването на нѣмскитѣ кръстоносци мислилъ прѣкалено високо за себе си и мечтаялъ да основе всемирна империя. Прѣди да тръгне въ похода, прикачвалъ си библейски пророчески думи и е билъ увѣренъ, че „гори и „холми воскачѣтъ приемлѧ“ него „съ радостию“ „и всѧ дре-

„весла сельнам воспленшѣтъ вѣтвами и вмѣсто драчіа взидетъ „кипарисъ и вмѣсто кропивы взидетъ мирсина". Все сѫщитѣ надежди се четатъ и въ напѫтната рѣчь, която Никита (историкътъ) държалъ на царя: «Надѣваме се, че ти ще се «възвърнешъ при насъ отъ балканскитѣ висоти, както Мойсей «отъ планината Синай..... Припонтида ще се покрие отъ «военни кораби и рѣката Дунавъ, разсичана отъ византийски «весла, ще понесе плача и виковетѣ на враговетѣ....." „Ти «вече си направилъ много военни подвизи, но много по-вели-«чествени сѫ тѣзи, които те очакватъ за напрѣдъ». И наистина, началото било много сполучливо; походътъ билъ почти неочакванъ за българитѣ, тѣ не оказали почти никакво съпротивление, и постояннитѣ спѫтници на българитѣ—куманскитѣ отряди се били прибрали оттатъкъ Дунава. Пѫтътъ за прѣминаването на Балкана билъ сполучливо избранъ; като владѣяли морето и крѣпостьта Варна, тѣ лишавали българитѣ отъ възможностьта да заематъ прохода.

Скоро слѣдъ прѣминаването на Балкана, обаче, настѫпило дълбоко разочарование: Исакъ напусто очаквалъ пристигането на българскитѣ войски, съ разбиването на които той щѣлъ отново да наложи властьта си въ Мизия. На Исакъ не оставало нищо друго, освѣнъ да се заеме съ прѣвземането на българскитѣ градове и укрѣплѣния; но, по думитѣ на Никита, той билъ крайно изненаданъ, като намѣрилъ, че тамошнитѣ укрѣпления и градове били защитени много по-добрѣ, отъ колкото напрѣдъ и окрѫжени съ «новопостроени стѣни, които на мѣста се увѣнчавали съ кули». А пъкъ защитницитѣ на тия укрѣпления и градове «всѣкакъ избѣгвали ржчния бой и ако се показвали вънъ отъ стѣнитѣ, то скачайки като елени по височинитѣ и катерейки се като диви кози по скалитѣ». Исакъ, вмѣсто да обсажда едно по друго укрѣпленията, съ които били осѣяни Балканитѣ, съ което би изгубилъ много врѣме, рѣшилъ да порази възкръсналата България право въ сърцето и като тръгналъ по сѣверния склонъ на Балкана, обсадилъ столицата на новата България — Търново. «Търново — казва Никита — това е най-красивия градъ между всичкитѣ градове на Емъ (Балкана), заобиколенъ съ здрави стѣни, прѣсѣченъ съ бързотечна рѣка и построенъ на планински врѣхъ»; а споредъ Патриархъ Ефтимий славнін Тръновъ, мати градовомь (майка на градоветѣ). Въ него, споредъ Акрополитъ, се затворилъ и Асѣнъ.

Споредъ Никита, Исакъ рѣшилъ да свърши тая кампания и дигналъ обсадата на Търново два мѣсеца слѣдъ началото на похода. Причината за такова рѣшение на Исака била, споредъ Никита, че царьтъ не намиралъ нищо достойно за неговото присѫтствие и че на това отгорѣ опасността да не би да нападнатъ куманитѣ, тъй като врѣмето все още позволявало прѣминаването имъ прѣзъ Дунава, така сѫщо подбуждала императора по-скоро да се върне назадъ.

Акрополитъ пъкъ разказва, че Исакъ билъ просто излъганъ отъ българитѣ да напусне крѣпостьта, когато тя била вече готова да се сдаде. Единъ българинъ подъ видъ на бѣглецъ му съобщилъ, че му се устройва нападение отъ страна на куманитѣ; смутенъ отъ тая вѣсть, царьтъ на другия день напусналъ обсадата и потеглилъ назадъ. И деамата лѣтописци обаче не сѫ се изказали напълно, тѣ напиратъ на страха да не би куманитѣ да прѣминатъ Дунава — прѣдположение, което се оправдало по-сетнѣ. Твърдѣ е възможно Асѣнъ да е прибѣгналъ до тая хитрость, за да накара Исака да вдигне обсадата и да го подведе въ приготвения капанъ; но намъ се струва, че струпването въ околностьта на Търново такова голѣмо количество войска, която нанесе пълно поражение на византийцитѣ въ балканскитѣ тѣснини, не ще да е избѣгнало отъ вниманието на Исака и тука именно трѣбва да се търси истинската причина на отстѫплението му. При отстѫплението обаче Исакъ не избралъ сѫщия пѫть, по който дошълъ, или нѣкой другъ, който би миналъ прѣзъ мѣста по-равни и открити и би позволявалъ нѣкждѣ да се развърне конницата, но по съвѣтитѣ на поменатия по-горѣ българинъ, тръгналъ по най-кѫсия пѫть за Верея (Стара-Загора). Историцитѣ Никита и Акрополитъ упрѣкватъ Исака за това му рѣшение и отдаватъ на него грозния изходъ на тоя походъ. По кой именно пѫть е отстѫпилъ Исакъ не е казано ясно отъ лѣтописцитѣ; руският ученъ Успѣнски е склоненъ да приеме, че пѫтьтъ на отстѫплението на гърцитѣ е билъ прѣзъ Шипченския проходъ и, че шипченскитѣ височини сѫ били свидѣтели на тържеството на българското орѫжие тогава, както и въ наше врѣме. Но ако вземемъ буквално думитѣ на лѣтописцитѣ «най-кѫсия пѫть за Веррея» и още това обстоятелство, че покрай пѫтя се спущалъ потокъ, то ще дойдемъ до заключение, че е по-правдоподобно да се приеме Хайнбоазкия проходъ, отколкото Шипченския.

При отстѫплението Исакъ разпрѣдѣлилъ войската си по слѣдния начинъ: протостраторътъ Мануилъ Камица и Исакъ Комненъ съ отрядитѣ си образували авангарда, дѣдото на царя Иоанъ, Дука билъ назначенъ съ отряда си въ ариергардъ, а главнитѣ сили (срѣдата на фалангата), прѣдъ които вървѣлъ обозътъ и се точила нестроевата прислуга, командувалъ самъ царь Исакъ и родниятъ му братъ севастократорътъ Алекси. Докато войската се движила по тоя начинъ изъ труднопроходимата тѣснина, прѣсѣчена отъ дълбокъ ровъ, въ който се струялъ планински потокъ, българитѣ се появявали отъ двѣтѣ страни на тѣсния проходъ и заплашвали всѣка минута съ нападение. «При все това, разказва Никита, авангардътъ прѣ-«миналъ благополучно тѣснината, безъ да срѣщне съпротив-«ление отъ страна на българитѣ, които безъ съмнѣние смѣ-«тали, че ще бѫде по-сгодно като позволятъ на прѣднитѣ от-

«ряди отъ войската да се промъкнатъ прѣзъ височинитѣ безъ «кръвопролитие, а тѣ да се устремятъ право на срѣдата, за «да удрятъ именно тая часть на фалангата, гдѣто се намиралъ «самъ царьтъ и неговата свита, а така сжщо болеритѣ, които «го съпровождали, — и тѣ не сбъркали въ смѣткитѣ си. Тукъ «що царьтъ влѣзълъ съвсѣмъ въ тая тѣсна клисура, въ която «положително нѣмало на кждѣ да се избѣга, варваритѣ мигно- «вено се юрнали съ цѣлия си строй. Впрочемъ, византийската «пѣхота не изгубила присжтствие на духа веднага; като на- «прегнали всичкитѣ си сили за да не бждатъ обкржжени, «византийцитѣ бързо се издигнали по височинитѣ на тѣсни- «ната и макаръ и съ голѣма загуба отъ начало, както и да «е, отбили нападналитѣ отъ височинитѣ на планината варвари. «Но подиръ това, като отстжпватъ на многочисленостьта подъ «страшенъ градъ камъни, които летѣли отъ горѣ, тѣ почнали «да отстжпватъ полека въ редъ, като че ли съ цѣль да ги «задържатъ и въ края вече — тъй като неприятелитѣ все по- «вече и повече вземали врѣхъ, като наблягали и притискали «съ масата си — всичката войска се разбъркала съвършено. «Въ ужасната бъркотия, когато всѣки се грижилъ само за «своето лично спасение, враговетѣ сѣкли всички, които настиг- «гали и които имъ паднали въ ржцѣтѣ, като стадо затворено «въ скотобойна. Нѣмало какво да се защищава, та и никой «не могълъ да се защищава. Самъ царьтъ попадналъ като въ «мрѣжа, много пжти се опитвалъ да отрази насоченитѣ про- «тивъ него нападения на варваритѣ, но нищо не можелъ да «направи и дори изгубилъ каската отъ главата си. Около «него се събрало всичкото болярство, което било въ отряда и «за да му отворятъ пжть да излѣзе, станало нужда да пожер- «твуватъ не само голѣмо число коне, но, както казватъ, и «византийски солдати, които се натрупвали и загражда ли про- «хода. По тоя начинъ много народъ билъ изтрепанъ, за да «спасятъ него едничкия. Като се съединилъ съ прѣднитѣ пол- «козе, царьтъ подобно Давиду „Пожрѣ жертвы хвалы Богу“, «който защити главата му въ станалото сражение, — заклю- «чава Никита».

Ние не знаемъ на какво разстояние се намиралъ авангардътъ отъ главнитѣ сили на византийцитѣ, но едно е вѣрно — че началникътъ на авангарда, протостратора Мануилъ Камица не направилъ дж же опитъ да попрѣчи на избиването на царскитѣ войски. Авангардътъ трѣбва да е билъ далече напрѣдъ, между него и главнитѣ сили не е имало бързо сообщение, това се вижда отъ факта, че въ него нѣмали ясно понятие за онова, което ставало съ царя.

Въ ариергарда обаче не било така; началникътъ на ариергарда Иоанъ Дука не само че се научилъ за постигналото главнитѣ сили нещастие, но въпрѣки всичкитѣ правила и твърдѣ ясното за всѣкиго назначение на ариергарда да оси-

гури отстъплението на главнитѣ сили, оставилъ послѣднитѣ на яростьта на българитѣ. Той успѣлъ да вземе наврѣме мѣрки, за да прѣведе отряда си по другъ пѫть и да го спаси отъ катастрофата. Любопитно е при това, че по тоя околенъ пѫть го прѣвелъ единъ провождникъ на име Литивой, когото прѣлъстилъ отъ българскитѣ редове единъ отъ войницитѣ на протостратора.

Тежки загуби били понесени отъ византийцитѣ въ тоя бой; споредъ Акрополитъ, «спасили се заедно съ императора съвсѣмъ малко, та и тѣ голи», т. е. били принудени да хвърлятъ драгоцѣннитѣ украшения, бронитѣ и другото прѣдохранително въоръжение и да потърсятъ спасение въ бѣгството. Въ ржцѣтѣ на българитѣ падналъ всичкиятъ обозъ на войската и на самия царь, много пари и сѫдоветѣ на велможитѣ. Но българитѣ особено се възгордѣли отъ това, че покрай богатата плячка отъ оржжие и драгоцѣнности, взели и скѫпоцѣннитѣ царски атрибути, между които царскитѣ пирамиди и самия царски кръстъ. Послѣдниятъ билъ изваденъ отъ рѣката, гдѣто го хвърлилъ единъ отъ царскитѣ свещеници и се почиталъ като особена светиня, защото споредъ Акрополитъ, билъ направенъ отъ дървото на кръста Христовъ, билъ обкованъ съ злато, съдържалъ множество влагалища, въ които се пазили мощи отъ светии, часть отъ пояса и млѣкото на света Богородица и пр.

Когато Исакъ стигналъ въ Верея, той билъ принуденъ да прѣкара тамъ въ разни мѣста нѣколко дни, защото за неговата сѫдба се носили най-лоши слухове въ войскитѣ отъ авангарда — говорили, че самъ царьтъ и останалата войска били избити, и други подобни.

Когато Исакъ се завърналъ въ Цариградъ, печалната вѣсть за неговото поражение се смѣнила съ друга вѣсть; той побързалъ да обяви, че е нанесълъ побѣда, но не се наслаждавалъ дълго врѣме отъ славата на побѣдитель, «тъй като «многочислената загуба отъ убити напълнила всичкитѣ гра«дове съ плачъ и заставила жителитѣ отъ селата да пѣятъ «горчиви пѣсни». Тогава Исакъ казвалъ, че всички пострадали праведно сѫ прѣдадени на своята зла участь, като наказание за участието имъ въ възстанието, подигнато противъ него отъ Врана.

«Кой многосълзенъ Иеремия ще бѫде въ състояние до«статъчно да оплаче всичкитѣ тия нещастници, които варва«ритѣ взеха въ плѣнъ, изтрѣбиха или продадоха въ най-отда«лечени страни, при това такива, въ които даже името Хри«стово не се произнася?» — завършва Никита епилога на тоя походъ.

1191—1197

Послѣдствията отъ поражението на византийцитѣ въ Балкана. — Дѣйствията на изтокъ и юго-западъ. — Походътъ на Исакъ въ Сърбия. — Прѣустройство на пловдивската тема и Константинъ Ангелъ. — Разбиването на византийцитѣ при Аркадиополъ и прѣвзимането на София. — Приготовленията на Исака за походъ и свалянето му отъ прѣстола. — Асѣнъ прѣвзима съсѣднитѣ на Сѣръ крѣпости и ги укрѣпява. — Голѣмиятъ бой при Амфиполисъ и смъртьта на Асѣна.

Нѣма никакво съмнѣние, че слѣдъ тая побѣда българитѣ станали пълни господари на тракийскитѣ полета; падналата духомъ византийска войска, разбивана навсѣкждѣ кждѣто се появи на открито поле, не смѣяла да си покаже носа вънъ отъ градскитѣ стѣни, около които се съсрѣдоточила войната. Всичкитѣ извѣстия за тия дѣйствия обаче сж изложени въ нѣколко реда у Никита; споредъ него, българитѣ, като привикнали постоянно да побѣждаватъ византийцитѣ, и благодареніе на заграбената отъ послѣднитѣ плячка, като разбогатѣли съ парични срѣдства, а така сѫщо и съ всѣкакъвъ родъ оржжия, захванали най-послѣ неудържимо да нападатъ, и въ своитѣ набѣги не само опустошавали села и градове, но се въоржжили даже противъ укрѣпени твърдини. Така тѣ разграбили Анхиалъ, покорили Варна, разрушили значителна часть отъ Срѣдецъ (София), не оставили ни единъ човѣкъ въ Стобъ, проникнали даже въ Нишъ и заграбили тамъ не малко плячка отъ добитъкъ и люде. Не трѣбва обаче да си прѣдставляваме всичкитѣ тия дѣйствия на българитѣ на изтокъ и западъ като резултатъ на едновременно прѣдприятие въ двѣтѣ посоки; напротивъ, отъ самото противодѣйствие на византийцитѣ, изложено у Никита, се вижда, че първиятъ поривъ на българитѣ слѣдъ унищожението на византийската войска въ Балкана се излѣлъ върху Варна, която паднала въ български ржцѣ и Анхиалъ, който билъ разграбенъ. Подъ разграбването на Анхиалъ, както и по-послѣ на Нишъ, трѣбва да се подразбира, че цитаделътъ останалъ въ ржцѣтѣ на византийския гарнизонъ, а градскитѣ стѣни били прѣвзети и разрушени отъ българитѣ и градътъ ограбенъ. Исакъ напрегналъ всичкитѣ си сили да си възвърне тѣзи два толкова важни стратегически пункта; войската била раздѣлена между полководцитѣ и изпратена къмъ пострадалитѣ градове. «По тоя начинъ, пише «Никита, той (Исакъ) възстановилъ Варна, укрѣпилъ съ кули «Анхиалъ и поставилъ въ тия градове гарнизони.» Но безъ да се гледа на това, пише Никита, дѣлата на противницитѣ (българитѣ) пакъ добили прѣвѣсъ. Тоя прѣвѣсъ чменно трѣбва да виждаме въ дѣйствието на Асѣна на западъ около София, Стобъ, Нишъ и Пловдивъ; самъ царь Исакъ се принудилъ да замине съ войскитѣ си за Пловдивъ, за да ограничи успѣхитѣ

на българитѣ на западъ. И така, късно прѣзъ есеньта на 1190 год. Асѣнъ разбилъ съвършено Исака въ балканскитѣ тѣснини, прѣзъ зимата и пролѣтьта 1191 г. дѣйствията на българитѣ се развили главно около Варна и Анхиалъ, прѣзъ лѣтото обаче тѣ повърнали на юго-западъ; въ това врѣме византийцитѣ успѣли да си възвърнатъ загубенитѣ черноморски градове и прѣзъ есеньта съсрѣдоточаватъ войскитѣ си въ Пловдивъ. При това не можемъ да не забѣлѣжимъ, че до като София и Нишъ противостоятъ на напора на българитѣ, градътъ Стобъ (днешното село Стобъ при Кочариното) пада въ български ржцѣ. Това не можемъ да си обяснимъ другояче, освѣнъ съ съдѣйствието на възстаналото българско население по долината на Струма, прѣдвождано отъ Стрѣза.

Военнитѣ дѣйствия между воителитѣ се ограничили прѣзъ зимата 1191—1192 г. около Пловдивъ. Асѣнъ съ леки български и кумански отряди правилъ опустошителни набѣги въ Тракия, а пъкъ Исакъ, установенъ на зимовище въ Пловдивъ, се мжчилъ да отрази тия набѣги. Но каква картина се рисува въ едничкото достигнало до насъ описание на единъ епизодъ отъ тая борба! Говоримъ за рѣчьта, произнесена отъ Евстатий прѣдъ царь Исака въ Пловдивъ, по случай двукратното отражение на единъ кумански наеменъ отрядъ, който се опитвалъ да проникне въ града. Тя билз разпратена по градоветѣ като побѣденъ манифестъ. Отъ нея се вижда че отражението на набѣгитѣ се е ограничило съ отбраната на пловдивскитѣ стѣни и че наглостьта на българитѣ и куманитѣ дохождали до тамъ, че тѣ се опитвали дори да проникнатъ задъ тия стѣни.

Тя ни дава и едно прѣкрасно поетическо описание на самитѣ кумани и на страха, който сж внушавали тѣ. Ето рѣчьта:

«Едва ти чу звука на бойната тржба и този часъ на-«дѣна въоржжението и седна на коня Азъ бѣхъ пораженъ отъ «ужасъ, тази нощь, когато ти, като стана отъ сънь, гражава се «за нашето спасение, съ враговетѣ, които, ползувайки се отъ «нощната тъмнина, разбойнически опустошаваха околностьта, «по отсамната страна на рѣката (Марица). Азъ не можахъ още «да излѣза отъ това вцѣпение, въ което бѣхъ потъналъ, и «не минали още четири дни и тебе те повика новъ и тежъкъ «подвигъ.

«Куманскиятъ отрядъ, който прѣмина рѣката на друго «мѣсто, кроеше да направи нѣщо страшно. Той се възползува «отъ такова сжщо врѣме, както и напрѣдъ, т. е. тъмна «нощь съ проливенъ дъждъ и ужасенъ вѣтъръ.. и този пжть «ти облѣче въоржжението и се тури на чело на отряда. И азъ «не мога да изкажа и сега въ какъвъ страхъ бѣха всички: и «имаше отъ какво да се боимъ. Плашеха се всички онѣзи,

«които размишляваха за нещастията на войната; но имаше и «спокойни — това бѣха тѣзи, на които бѣше извѣстна царската «разпоредителность, сила и мѫжество».

..... «Племе (куманитѣ), което нѣма крѣпко и постоянно «пребиване, непривикнало на заселенъ животъ и затова не- «гражданствено. Всѣка земя то се стреми да завладѣе, но ни «една не може да засели, затова тѣ сѫ скитнически (много- «блуждаещъ) народъ. Тѣ сѫ хвъркати хора, за това не могатъ «да се уловятъ. Тѣ нѣматъ ни градсве, ни села: отъ това по- «дирѣ имъ върви звѣрството. Такива не сѫ даже ястребитѣ, «родъ плътояденъ и на всички ненавистенъ, такива сѫ само «орлитѣ, които благодѣтелната природа е отдалечила въ пуститѣ «ненаселени мѣста, както и скититѣ (куманитѣ). Вълчи обичаи «сѫ възпитали такива хора. Дързкиятъ и кръвожаденъ вълкъ «леко се обръща въ бѣгство, ако се появи нѣщо си по страшно. «Тъкмо такъвъ е куманскиятъ народъ; ако той срѣщне мѫже- «ствено съпротивление, озърта се назадъ и се обръща на «бѣгство. Въ единъ мигъ — той е близко и ето — нѣма го вече! «Извършилъ набѣгъ — и прѣзглава съ пълни ржцѣ хваща по «водитѣ, подкарва коня съ нозетѣ и бича и като вихъръ «прѣпуска надзлечъ, като че ли иска да надмине бързата птица «Още не успѣли да го видятъ и той вече се скрилъ отъ очитѣ! «Тѣзи бързи номади, тѣзи скити, които не можемъ да си «прѣдставимъ на едно мѣсто; тѣзи звѣрове отъ човѣшка по- «рода или човѣци въ звѣрски видъ, съвсѣмъ не позволяватъ да «се разправишъ съ тѣхъ и постоянно се изплъзватъ изъ подъ «царскитѣ ржцѣ. По части, по отряди, по цѣли орди и легиони «тѣ падатъ отъ оржжието на императора, покриватъ земята, въ «която тѣ сѫ направили набѣгъ: само по този начинъ тѣ се «привързватъ къмъ земята, цѣли маси разположени въ всѣка «една область! И така нѣма да прѣстанатъ тѣ да губятъ, до «като не имъ дойде умътъ и не съжалятъ загубитѣ и намале- «нието си .Близъкъ е деньтъ на загиването на това зло сѣме, «Ако по малодушие намъ ни е дотегнало да чакаме това врѣме. «то трѣбва да си припомнимъ ония продължителни години, «когато ни сѫ дохождали още по-грозни бѣдствия. Не пръвъ «пѫть и не само въ сегашното царуване ние сме обрѣчени на «тежки изпитания...

«А сега по-добрѣ да се помѫчимъ да поправимъ себе си, «защото бѣдствията не идатъ отъ вънъ, а отъ насъ самитѣ», заключава ораторътъ.*)

Такава е била тая чудна конница, която е имала успѣхъ на всѣкждѣ, кждѣто се е появявала. Тайната на нейнитѣ успѣхи се е криела въ тѣхната своеобразна тактика, въ ужаса, който сѫ разпространявали и въ тѣхнитѣ лични

*) Успѣнски.

достоинства: тѣхната неуморимость не е знаяла прѣдѣли, а смѣлостьта и храбростьта имъ сж достигнали до нагла дързость.

Какви сж били дѣйствията на българитѣ слѣдната 1192 година, свѣдения не сж достигнали до насъ. Къмъ тая година трѣбва да се отнесе походътъ на Исака въ Сърбия, разбиването на сръбския жупанъ Нѣмянъ на брѣговетѣ на Морава и срѣщата му съ маджарския краль Бѣла. Изглежда, че Асѣнъ не особено е тревожилъ Исака въ тоя походъ; поне така може да се заключи отъ слѣднитѣ думи на похвалното слово, съставено отъ Никита по случай поражението на сърбитѣ: „Като „хвърли своя горещъ лъчъ на балканскитѣ отстжпници, ти ги „ослѣпи. Отстжпническото племе, което вдигна противъ тебе „рѫцѣ, и скититѣ, които се облѣгатъ на своя лъкъ, като „змии или мишки се изпокриха въ подземнитѣ пещери. Слѣдъ „това ти прѣмина на западъ, безъ да срѣщнешъ нѣгдѣ съпро„тивление“ и пр. Но ако раболѣпниятъ ораторъ Никита отдава бездѣйствието на Асѣна на страха прѣдъ Исака, отъ което би могло да се заключи, че е сжществувалъ нѣкакъвъ договоръ между българи и византийци, то съвсѣмъ другояче говори сжщиятъ Никита като историкъ. Въ хрониката си той пише, че като се връщалъ отъ Сърбия прѣзъ Пловдивъ за Цариградъ, „Исакъ старателно избѣгвалъ пѫтя прѣзъ Хемъ» (Балкана). Отривиститѣ свѣдения за причинитѣ, по които Асѣнъ е оставилъ на мира Исака въ тоя походъ, както и за избѣгването на пѫтя прѣзъ Хемъ би ни завели до дълги и разни заключения, та ние нѣма да се впущаме въ тѣхъ.

Първитѣ мѣрки и разпореждания на Исака слѣдъ тоя походъ хвърлятъ до нѣкждѣ свѣтлина върху дѣйствията на българитѣ послѣ това. Първата му грижа е била да прѣустрои Пловдивската тема съ цѣль да я направи способна да противостои на българскитѣ нахлувания; твърдѣ е възможно даже, че той като се връщалъ отъ Сърбия не е миналъ прѣзъ София, а по на западъ и послѣ прѣзъ Сѣръ и Одринъ — за Цариградъ, като се отбилъ въ Пловдивъ да прѣустрои областьта. На Пловдивската тема било дадено военно устройство, за управитель билъ назначенъ самъ братътъ на царя — Константинъ, който билъ назначенъ въ сжщото врѣме и дуксъ на флотата. Така щото гражданското управление, сухопжтнитѣ и морски сили били съсрѣдоточени въ ржката, която ржководила войнати съ българитѣ. Самиятъ управитель Константинъ, споредъ Никита, билъ твърдѣ младъ, но смѣлъ, енергиченъ и храбъръ полководецъ; той «до такава степень приучилъ повѣ«ренатa му войска къмъ повиненне и страхъ, че било доста«тъчно да свне вѣждитѣ или укаже съ ржка и тя съ готов«ность летѣла да изпълни заповѣдьта му». Но въ сжщото врѣме «той билъ най-раздразнителния отъ всички полководци, «които сжществували до тогава и незабавно вадилъ мечъ

«противъ всѣки, който се рѣшавалъ да възрази на запо-«вѣдьта му». Никита разправя по-нататъкъ, че българитѣ се боели отъ него повече, отъ колкото отъ самия царь; той сполучилъ да узнае нѣколко пѫти плановетѣ на Асѣна и Петра, когато тѣ се готвили да грабятъ Тракия, настигналъ изпратенитѣ отъ тѣхъ «фаланги», разбилъ ги и стремително ги прѣслѣдвалъ. — Но до като Византия успѣла до нѣкадѣ да поведе щастливо войната съ вънкашнитѣ врагове, българи и сърби, тя съвсѣмъ изнемощѣвала прѣдъ вѫтрѣшния — упадъка на нравитѣ. Да измѣни на царя си, като че ли е било задължително за всѣки византиецъ, който се издигалъ на висотата — пръвъ полководецъ. Константинъ не се издигналъ по-горѣ въ това отношение. Вмѣсто да продължава успѣшно борбата съ българитѣ въ полза на своето отечество, той надѣналъ червенитѣ ботуши, провъзгласилъ се за царь и повелъ войскитѣ противъ брата си — царь Исакъ. По пѫтя за Цариградъ обаче билъ уловенъ и прѣданъ на властьта отъ подчиненитѣ му генерали, които го мразили за раздразнителния му характеръ. За това посѣгане на царската власть, Константинъ билъ ослѣпенъ отъ брата си Исакъ.

«Между това българитѣ до такава степень били ради, а «особено Петъръ и Асѣнъ, така тържествували при вида на «постигналата Константина участь, като че ли той се стре-«милъ да загради царската власть надъ тѣхната собствена «страна. Царьтъ не бѣше въ състояние, казвали тѣ, да окаже «по-голѣмо благодѣяние на българитѣ другояче освѣнъ съ «ослѣпяването на Константина». Въ това врѣме тѣ пожелавали на фамилията Ангели да царува много години и молили Провидѣнието, тя никога да не изчезва и да не изгубва царската власть, защото прѣзъ тѣхното царуване положението на българитѣ все повече и повече ще пораства и ще се възвишава. Така щото тѣ даже ще разширятъ владѣнията си за смѣтка на чужди области и градове и отъ тѣхната срѣда ще произлѣзатъ „князи и вожди отъ чресла ихъ" «И не зная «кой и по кой начинъ, така вѣрно ги е наумилъ въ това, да «бждатъ тѣ проклети» заключава Никита.

Слѣдъ прѣмахването на Константина дѣйствията на българитѣ въ Тракия още повече се оживили; Асѣнъ не прѣкѫсвалъ набѣгитѣ, като ималъ за цѣль да разруши нѣкое укрѣпление, да разграби нѣкои села, да разоре извѣстни градове и съ «скитската фаланга» опустошавалъ всичко, което му попадало на пѫть. Българитѣ ту нападали на Пловдивъ, ту обсаждали София, а по нѣкога нападали даже на Одринъ. «Визан-«тийцитѣ все по-слабо и по-слабо ги отражавали и ако по «нѣкога се съпротивлявали, то нанасяли на противника много «малко врѣда».*)

*) Никита.

Слѣдната 1194 година обаче се ознаменувала съ двѣ блѣскави побѣди на българитѣ, отъ които за едната Никита само поменава мимоходомъ, а за другата мълчи, навѣрно «за «да не пѣе хвалебни пѣсни на варварскитѣ дѣла», както той обично се изразява. До колко сѫ били напрѣднали българскитѣ дѣла тогава, се вижда отъ това, че Асѣнъ поразилъ и изтрѣбилъ византийската войска току речи при самия имъ изходъ отъ Цариградъ — при Аркадиополъ (днешния Люле-Бургасъ). Алексий Гидъ, командирътъ на азиатскитѣ войски, едва се спасилъ съ позорно бѣгство, като изгубилъ най-добрата часть отъ войскитѣ си, а Василъ Ватацъ, началникъ на европейскитѣ войски, погиналъ съ всичката си армия. Тая побѣда българитѣ нанесли вѣроятно въ началото на 1194 година.

Втората побѣда, за която Никита мълчи, е прѣвземането на София «единъ отъ славнитѣ и забѣлѣжитвлни градове и въ Европа» (Срѣдецъ въ странахъ Єѵропїнскихъ единъ сѹщъ славныихъ и нарочитихъ градовъ). София и Пловдивъ сѫ двѣтѣ крѣпости, които служили като упорни пунктове, отъ които Византия прѣчила на съобщението между възстаналитѣ българи въ Мизия и тия въ Македония, водени отъ севастократора Добромиръ Стрѣзъ.

И двамата противници добрѣ разбирали значението на София. Никита говори, че българитѣ често обсаждали тоя градъ и въ единъ случай тѣ успѣли да съборятъ значителна часть отъ стѣнитѣ му, но византийцитѣ упорно я държали въ своитѣ рѫцѣ.

Щомъ прѣвзелъ София, Асѣнъ прѣнесълъ мощитѣ на св. Иванъ Рилски отъ тоя градъ въ Търново. Прѣнасянето, описано отъ патриархъ Евтимий въ житието на тоя светия, ни дава, покрай датата, една картина отъ живота на нашитѣ прадѣди, описана отъ българинъ. Ето описанието:

Ꙗко оубо до Срѣдца дошед, и сего подъ собоѫ покори и, прѣславнаа и безчислънаа прѣподобнаго чюдеса слышавь, абїе къ того чьстнѣй цръкви оустръми сѧ и, прѣподобныѧ свѧтаго благочьстнѣ облобызавь мощи, мнѣше сѧ нѣкое многоцѣнное скровище обрѣсти. Радости оубо мнѡгыѧ исплъи сѧ и веселїа доуховнааго, съвѣтъ съвѣща благъ, болшѫѧ ради

Като достигна до София и нея подъ себѣ покори и като чу прѣславнитѣ и безчисленни чудеса на прѣподобния, веднага къмъ неговата честна цръква се устреми и благочестиво на прѣподобния мощитѣ цѣлуна; стори му се, че е намѣрилъ нѣкое многоцѣнно съкровище. Изпълни се съ много радость и душевно веселие и стори благонамѣрение за по голѣма честь и въ утвръж-

чьсти и въ оутвръжденїе своего царьства, прѣнести мощи прѣподобнаго ѡтца въ свой прѣславный градь Тръновь. И абїе посла къ патрїархоу своемоу кѵрь Василїѹ, сѫщоу томоу въ Тръновѣ велицѣмь градѣ, писанїе велѧщее сице:

„Въсечьстномоу божїю архїереѹ кѵрь Василїѹ и доуховномоу ѡтцоу нашего дръжавнааго царства. Божїимь хотѣнїемь ꙗко прїидох въ прѣдѣлы сїѧ и Срѣдечьскый постигох градъ, чьстныѧ мощи прѣподобнаго ѡтца Іѡанна, поустынѧ Рилскыѧ жителѣ, обрѣть, чюдесми и исцѣлени исплънена, мнѣх сѧ ѡт радости по въздоухоу ꙗкоже лѣтати. Славѣ бѡ мнозѣ о немь въсѧ сїѧ странѫ исплънши, и дивнаа и прѣславнаа творѧщоу исцѣленїа, не тъчїѧ оубо зде, нѫи въсѧ Вѫгръскѫѧ дръжавѫ ѡгласиша Симь оубо тако имѧщимъ, сѫди мысль дръжавнаго нашего царства прїити твоей свѧтости зде съ въсѣмъ причьтомь цръковнымь и съ подобаѫщоѫ чьстїѫ еже прѣнесты сїѧ чьстныѧ мѡщи прѣподобнаго ѡтца въ прѣславный царскый нашь град, въ похвалѫ въсего цръковнаго исплъненїѧ и въ оутвръжденїе нашего благочьстиваго царства“.

Сїа ꙗко Божьствный слышавь свѧтитель, възрадова сѧ доухомь и богоу благодарестъвнѫѧ въздасть молбѫ и абїе въ скорѣ весь цръковый съзва причьть и

дение на своето царство да прѣнесе мощитѣ на прѣподобния отецъ въ своя прѣславенъ градъ Търново. И веднага изпрати до своя патриархъ киръ Василий, който бѣ въ великия градъ Търново писмо съ слѣдното съдържание:

«До Всечестния божи архиерей киръ Василий и духовния отецъ на нашето държавно царство. По Божие желание като дойдохъ въ тѣзи прѣдѣли, стигнахъ въ градътъ София; и като намѣрихъ на прѣподобния отецъ Иванъ Рилски пустинножитель, почтеннитѣ мощи изпълнени съ чудеса и изцѣления, въобразихъ си отъ радость, че хвърча по въздуха. Всичката страна е изпълнена съ неговата голѣма слава, и дивнитѣ и прѣславни изцѣления, които върши не само тука, но цѣлата унгарска държава огласиха. Като узнахъ всичко това, рѣшихъ да дойде твоя светость тукъ съ всичкия църковенъ причтъ и съ подобаваща почесть да прѣнесете тѣзи честни мощи въ нашия прѣславенъ царски градъ, за похвала на всичкото църковно изпълнение и за утвърждение на нашето благочестиво царство».

Щомъ чу това божественния светитель, зарадва се духомъ, въздаде Богу благодарствена молитва и веднага съзва всичкия черковенъ причтъ и всичко горѣ-

ѥѕѣ прѣдричинша тѣм сказа. Они же топлыимь оусрѣдїимь и горѧщїм доушем ѥѕѣ къ сласть приѧша, и ѥѕи єдиномыслѣнно оусрѣдно оустрѣмиша сѧ, и ꙗкоже нѣкое многоцѣнно скровище ѥѕхытити хотѧщи, и къ скорѣ съ своимь патрїархомь и оучителемь Срѣдецъ достигоша. Благочьстивыи же царь Іѡаннъ Асѣнь ѥѕѣ ꙗже на провожденїе сватаго чьстѣ оуготовавь, патрїархоу ѥѕѣ ѥхрѧчи, оставль томоу и т҃ мѫжествєныхъ ѡинь на провожденїи сватомоу. Сам же, потѣкшавь сѧ, спѣшѣ къ свои царьскый прїиде градъ и цркковь начат здати къ имѧ сватаго къ прѣславѣмь градѣ Трапезици. Патрїархъ же ѥѕѣмь чьстныѧ прѣподобнаго мощи, съ ѥѕѣмь причьтомь цркковнымь пѧтнаго имѣше сѧ шьствїа, радоуѧ сѧ и славѧ бога, съ ними же ѥѣше послѣдьствоуѧ и игоумінъ обитѣли прѣподобнаго и ѥѕи сѫщїи под нимь мниси. И ꙗко ѹвѣдѣ царь патрїарха пришедша, къ скорѣ на срѣтєнїе его изыде на мѣсто, глаголемое Кръстецъ, съ ѥѕѣмь своимь сигклитомь и, чьстѣ лобзавь сватаго мощи, остави тѣх тоу прѣбыти на седмь дьнїй дондеже създана бысть цркковь. И тако тѫ оскѫдьше, чьстѣ полѫжиша прѣподобнаго къ ней мощи къ лѣто ѕ҃ѱ҃ѳ҃ їндїктїонь ѳ҃, идеже и до дьнешнѣго лежат дьни... изложено имъ разказа. Тѣ (причта) съ топло усърдие и гореша душа всичко съ удоволствие прие-ха; всички едномислено и усърдно се устремиха, като че ли нѣкое многоцѣнно съкровище ще похитятъ, и скоро съ своя патриархъ и учитель София достигнаха. Благочестивиятъ царь Иванъ Асѣнъ, като приготви честно всичко за съпровождане на светия, вржчи всичко на патриарха; остави му и 300 мѫжествени войници да придружаватъ светитѣ мощи. Самъ царя потегли бърже, въ своя царски градъ стигна и начена да гради църква въ името на този светия въ прѣславния градъ Трапезица. Патриархътъ пъкъ като взе почтенитѣ мощи на прѣподобния съ всичкия църковенъ причтъ, тръгна съ шедствие на пътъ, радвайки се и славейки Бога; съ него слѣдваше и игумена на монастиря на прѣподобния и всички подчинени нему монаси. И като узна царя за пристигането на патриарха, излѣзе съ всичката си свита бърже да го посрѣщне на мѣстото наречено Кръстецъ; и като цѣлуна почитателно мощитѣ на светеца, остави ги тамъ седъмь дни до като се доизкара черквата; и щомъ като я осветиха положиха въ нея мощитѣ въ лѣто 6703 индиктонъ 13; гдѣто лежатъ и до днесъ.

Падането на София е станало най-късно, кждѣ половината на 1194 година а възможно е то да е станало и по-рано и да е прѣдизвикало похода на Алексий Гидъ и Ватацъ, които бидоха прѣдупрѣдени отъ Асѣня при Аркадиополъ. Въ житието е бѣлѣжена на кратко: „Ѩко оуво до Грѣдца дошѣ и сіго подъ собоѫ покори". Мощитѣ на отецъ Иоанъ сѫ прѣнесени въ лѣто 6703 год. отъ сътворението на свѣта индиктионъ 13. Тая дата съотвѣтствува на края на 1194 година, но прѣнасянето не е послѣдвало веднага слѣдъ прѣвземането на София, дѣто се намирали мощитѣ на св. Иванъ. Царьтъ е извикалъ Патриарха съ всичкия му приятъ, да прѣнесатъ светеца съ „подобающюѫ чістїѫ", а самъ заминалъ за Търново и слѣдъ като съградилъ черква въ името на тоя светия мощитѣ били внесени въ Търново и положени въ новата черква. За всичко това е трѣбвало врѣме, така щото прѣвземането на София не е било по-късно отъ срѣдата на 1194 год. Че заедно съ падането на София, а вѣроятно и по рано, била очистена цѣлата Софийска область и че по тоя начинъ вече се отстранила и послѣдната прѣчка на възстаналитѣ българи въ Македония, които почти самостоятелно водѣха борбата съ Византия, да се подслонятъ подъ скиптъра на Асѣня се вижда, както отъ това, че мощитѣ на св. Иванъ до Търново се съпровождали и отъ игумена и всичкитѣ монаси на св Рилска обитель, така и отъ слѣдующитѣ походи на Асѣна насочени къмъ южна Македония.

Като билъ дълбоко поразенъ отъ разбиването на Алексий Гидъ и Ватаца, царь Исакъ рѣшилъ да отиде пакъ въ походъ „като тури край веднѣжъ за винаги на тая кръвопролитна война". Захванали се дѣятелни разпореждания относително набора и съсрѣдоточаването на войскитѣ; събрано било значително количество наемно опълчение. Освѣнъ това, царьтъ изпросилъ помощь отъ тъста си, венгерския краль, да изпрати прѣзъ Видинъ спомагателни дружини. Слѣдъ като се запасилъ съ голѣмо количество пари и съ всичко необходимо за похода, царь Исакъ тръгналъ прѣзъ мартъ 1195 година за Ипсала — сборния пунктъ на новонабраната могѫщественa армия. Самиятъ сборенъ пунктъ показва, че Исакъ се готвилъ да оперира въ южна Македония, дѣто Асѣнъ вече бѣ прѣнесълъ военнитѣ дѣйствия, но Исакъ не доизкаралъ похода; до като прѣустройвалъ и дѣлилъ войската на фаланги и отряди въ Ипсала и очаквалъ пристигането на останалитѣ части, той бѣ сваленъ отъ прѣстола и ослѣпенъ отъ родния си братъ Алексий. Послѣдниятъ, щомъ спечелилъ войската на своя страна, повелъ я къмъ Цариградъ, за да утвърди властьта си. Българитѣ, „на които никой не мислилъ сега да противостои и на „които нѣмало кой да обърне внимание", продължавали своитѣ завоювания въ Македония.

Слѣдъ възцаряването си, Алекси се погрижилъ прѣди всичко да заключи миръ съ България и за тая цѣль изпратилъ пратеници при Асѣна и Петра. Но той не успѣлъ въ намѣрението си, понеже послѣднитѣ дали безмѣрно гордъ отвѣтъ и прѣдложили такива условия за миръ, които били съвършено невъзможни и безчестни за византийцитѣ. Между това, до като новиятъ царь билъ заетъ съ утвърдяването си на прѣстола, Асѣнъ нападналъ на „българскитѣ окржзи" близо около Сѣръ, разбилъ византийскитѣ войски, които стояли тамъ, изтрѣбилъ по-голѣмата имъ часть и самия Алексий Аспиетъ, който командувалъ войскитѣ, взелъ въ плѣнъ. Подиръ това българитѣ завладѣли по-голѣмата часть отъ тамошнитѣ крѣпости и, като ги укрѣпили още по-силно, върнали се, като носили съ себе си неизчислима плячка — разказва тогавашниятъ историкъ Никита.

Като се опасявалъ да не би съ врѣме да се повтори нѣщо подобно, а може би съ цѣль да си възвърне загубенитѣ крѣпости, Алексий изпратилъ зетя си севастократора Исакъ въ Сѣрската область съ значителна армия. Асѣнъ отгадалъ намѣрението на византийцитѣ и на врѣме успѣлъ да стигне съ войската си въ Сѣрската область, дѣто билъ пристигналъ и севастократорътъ Исакъ съ византийскитѣ войски. И двамата полководци горѣли отъ желание да се сразятъ: Асѣнъ билъ увѣренъ въ успѣха, а пъкъ Исакъ, по думитѣ на Никита, билъ увлѣченъ отъ младостьта и надменността вслѣдствие на едно поражение, което вече билъ нанесълъ на българитѣ.

Възкачването на Алексий на прѣстола, обаче, подѣйствувало върху българитѣ; тѣ станали по-прѣдпазливи. Прѣди боя съ севастократора Исакъ, българскитѣ военачалници по тоя поводъ говорили на царь Асѣнъ, че при нападането на византийцитѣ опасно е да се увлича всѣкога отъ една разпаленость само, но трѣбва най-послѣ да си спомни „за законитѣ на правилното водене на войната", защото тогава вече царувалъ надъ византийцитѣ, до колкото тѣ знаяли, човѣкъ воинственъ, който далеко прѣвъзхожда своя братъ. По тоя случай, Асѣнъ съ горда самоувѣреность произнесълъ прѣдъ войската си една насърдчителна рѣчь, която поради рѣдкия интересъ, който съдържа, заемаме цѣла отъ Никита*):

„Не вѣрвай на всѣки слухъ; донася ли мълвата, че извѣстенъ човѣкъ е мажественъ, не се стрѣскай на часътъ, като че ли той е наистина такъвъ; говори ли за нѣкой, че той е малодушенъ, страхливецъ, не рискувай и не зяпай прѣди да се увѣришъ; макаръ разбира се, че не трѣбва да се запушватъ ушитѣ съвсѣмъ, защото и слухътъ не всѣкога лъже, особено, когато говори по-голѣмата часть отъ народа. Трѣбва

*) Тази рѣчь е единичката старобългарска военна рѣчь, открита до сега.

«подобно на пробенъ камъкъ, да се прѣброятъ дѣлата на хо-
«рата, които мълвата хули или прѣвъзнася, а въ повечето слу-
«чаи, необходимо е да се постави своето око за сѫдия и тогава
«именно да се приеме като справедлива или да се зарѣже като
«лъжлива. Въ сѫщность, ушитѣ не виждатъ дѣлата, но като
«набератъ всѣкаква глъчь, запазватъ само чуждитѣ и често
«противорѣчиви разсѫждения; само окото е най-надеждния
«проводникъ въ пѫтя и свидѣтель безъ измама на всичко това,
«защото не слуша отъ страна, както ушитѣ, а направо самичко
«нѣкъде. За това вие не трѣбва да се смущавате отъ това, че
«мълвата прославява сегашния византийски царь за храбръ,
«а трѣбва да се види такъвъ ли е въ сѫщность, както го
«величаятъ. Нека ви бѫде вождъ и вѣренъ ржководитель въ
«това дѣло прѣдишниятъ животъ на тоя човѣкъ. Но ако вие го
«изслѣдвате внимателно, то ще видите, че тоя човѣкъ съ нищо
«не е заслужилъ своята слава. Той съвсѣмъ не е вземалъ участие
«въ войната, никога не се е подхвърлилъ на опасность, като
«се е сражавалъ или помагалъ на брата си въ неговитѣ битки
«за византийското владичество, — което много добрѣ зная азъ,
«който постоянно грабихъ и опустошавахъ неприятелската земя,
«като получавахъ побѣди слѣдъ побѣди, трупахъ трофеи надъ
«трофеи, — и не въ награда за трудоветѣ той е получилъ
«багряница и царски вѣнецъ, но както е явно отъ дѣлата му,
«овладѣлъ скиптра по играта на слѣпото щастие. Отъ това азъ,
«право да си кажа, и не мога да разбера, по какъвъ начинъ
«тоя човѣкъ, който ни веднѫжъ не се е показвалъ въ сраже-
«нията и който ни съ ржка, ни съ съвѣтъ, ни съ рѣчь, никога
«не е бъркалъ на нашитѣ дѣла, изведнѫжъ се промѣнилъ
«съвсѣмъ наопако. Азъ ще се помѫча да обясня вамъ, колкото
«е възможно, моята мисъль за тоя човѣкъ и за цѣлия неговъ
«родъ съ примѣръ. Видите ли вие тъканитѣ, които висятъ и се
«развѣватъ на моето копие? По цвѣтъ тѣ сѫ различни; но
«какъ сѫ по материя? — Всичкитѣ тѣ сѫ направени отъ една
«прѣжда и сѫ изтъкани отъ единъ ткачъ. Като се различаватъ
«по цвѣтъ, тѣ като че ли се различаватъ и по материя, но
«това не е и не е. Така сѫ и братята Исакъ и Алекси, отъ
«които единиятъ е лишенъ вече отъ царството, а другиятъ още
«носи багреница и се украсява съ властителски вѣнецъ; тѣ
«иматъ единъ баща, една земя ги е родила, всичко по равно
«тѣ сѫ получили, освѣнъ това, че вториятъ отъ нихъ, Алекси,
«ще бѫде на години по-старъ. Отъ това, както ми се струва и
«както всички ние знаемъ отъ опитъ, и на война между тѣхъ
«не ще да има особено различие. Казвамъ, че ние по прѣдиш-
«ному, т. е. пакъ така както по-напрѣдъ, трѣбва да водимъ
«войната, като знаемъ че и сега ние ще застанемъ противъ
«сѫщитѣ люде, които по-рано побѣждавахме, за да не кажа,
«че тѣ сѫ станали още по-малодушни, тъй като отъ една
«страна е явно, че византийцитѣ вече сѫ отслабнали и паднали

«духомъ, слѣдъ като толкова пѫти ние ги гонихме съ позоръ, «а тѣ ни веднѫжъ не можаха да поправятъ своитѣ дѣла, — а «отъ друга страна, трѣбва да се вземе въ смѣтка не ги ли е «наказалъ Господь за това, че тѣ незаконно дишиха отъ цар«ската власть Исака, който ги освободи отъ тежкото робство «на тиранина!*) Люде, които се въоржаватъ така противъ «своитѣ спасители, не трѣбва ли при първия удобенъ случай «да бѫдатъ изтрѣбени отъ враговетѣ, като клетвопрестѫпници?»

Като възбудилъ съ такива мисли умоветѣ на своитѣ подчинени, Асѣнъ съ още по голѣма, отколкото прѣди, самоувѣреность нападналъ на областьта около Амфиполисъ, при днешното село Еникьой, съ цѣль да прѣдизвика византийцитѣ на бой. Когато слухътъ за навлизането на българитѣ въ Сѣрскитѣ прѣдѣли достигналъ до севастократора Исака, той по неопитность, увлѣченъ отъ младостьта и надменността, се устремилъ противъ нихъ по първото извѣстие, безъ да разузнае добрѣ обстановката. Въ единъ мигъ, по условния звукъ на трѫбата, всичката войска била поставена на нога. «Той пръвъ седналъ на бойния си конь, надѣналъ съ суетна «бързина панцира и потърсвайки копието си, полетѣлъ на бой «съ противника, като че ли сѫ му устроили ловъ за елени или «сѫ му приготвили тамъ забава съ ловитба на другъ дивечъ.»

Асѣнъ не оставилъ обаче да го търсятъ дълго врѣме, той се билъ приближилъ и разположилъ на позиция на 30 стадии (около 6 км.) отъ лагера на Исака, като разположилъ най-добрата и по-голѣмата часть отъ войската си въ засада по разни мѣста. Исакъ така лудешки е повелъ войската си срѣщу българитѣ, че конницата отъ прѣпускане по пѫтя, когато влѣзла въ боя била съвършено безполезна; пѣхотата, измѫчена така сѫщо отъ бързото движение, станала въ послѣдствие за нищо негодна. По тоя начинъ той се приближилъ къмъ това мѣсто, гдѣто се билъ разположилъ Асѣнъ и «безъ да прѣдвиди стратегическата тънкость и хитрость» на Асѣня, казва Никита, съ такава извънмѣрна разпаленость се устремилъ върху противника, като че ли несъмнѣно е трѣбвало да го побѣди и да го обърне въ бѣгство. Когато Исакъ, увлѣченъ отъ мнимия успѣхъ, билъ напрѣднаълъ достатъчно, отборнитѣ български отряди, скрити въ засада, скокнали и влѣзнали въ работа. Исакъ се озовалъ обхванатъ отъ всички страни като въ мрѣжа; той изгубилъ по голѣмата часть отъ своята войска и самъ билъ плѣненъ отъ единъ куманинъ.

«Послѣ това българитѣ, подобно на лъвъ въ своитѣ вла«дѣния, безъ страхъ се хвърлили на плячка и грабежъ, защото «византийцитѣ вече не се съпротивявали, но всѣки, който не «билъ станалъ жертва на меча, съ страхъ се обърналъ въ

*) Отъ прѣдшественика на Исака — жестокия Андроникъ.

бѣгство и тичалъ, колкото било възможно по-скоро да се скрие въ крѣпостьта Сѣръ».*)

Куманинътъ който плѣнилъ севастократора, се мжчилъ всѣкакъ да го скрие отъ очитѣ на Асѣня, като се съблазнявалъ отъ користната надежда, че ако му се удаде да го укрие отъ българитѣ и заведе въ своята страна, то византийскиятъ царь ще заплати за него, като свой зетъ, голѣмъ откупъ. Но мълвата за това се разнесла и слѣдъ щателенъ обискъ той билъ намѣренъ и прѣдставенъ на Асѣня.

Поражението на Алексий Аспистъ при Сѣръ и на севастократора Исакъ при Амфиполисъ прѣдало въ ржцѣтѣ на българитѣ окончателно цѣла сѣверна и срѣдна Македония съ всичкитѣ градове и крѣпости, въ това число и старата столица Охридъ.

***

Читательтъ трѣбва да е забѣлѣжилъ съ какво възхищение ние слѣдихме дѣйствията на българитѣ подъ ржководството на енергичния царь Асѣнъ, съ каква заинтересованость ние търашувахме изъ охканията на византийскитѣ лѣтописци, изъ клетвитѣ и ругатнитѣ имъ по адресъ на нашитѣ прадѣди, за да извлѣчемъ онова малко, което тѣ не сж прѣмълчали. Уви, сега е нашъ редъ да прѣкжснемъ разказа на нашата славна епопея и съ сжщата горесть да скърбимъ надъ безумието на сжщитѣ наши прадѣди, които съ вжтрѣшнитѣ си крамоли едва не изгубиха всичко онова, което бѣха спечелили съ умъ и мечъ на бойното поле. Сърцето се свива и писалката тежко върви при описването на събитията, които послѣдваха блѣскавата побѣда при Амфиполисъ, и ние съ благодарность отдъхваме, за гдѣто военниятъ писатель трѣбва да се ограничи само да спомене за тѣхъ.

Скоро слѣдъ завръщането отъ Амфиполисъ Асѣнъ пада убитъ отъ измѣнника войвода Иванко. Никита посочва като причина на убийството нищоженъ поводъ, но сжщинската причина ще да е стремлението на боляритѣ да ограничатъ царското самовластие; Иванко е ималъ съмишленици прѣди да посегне на Асѣня.

Никита отбѣлѣзва и слуха, че плѣненията при Амфиполисъ севастократоръ Исакъ внушилъ на Иванко да убие Асѣна, като му билъ обѣщалъ за жена дъщеря си, но, казва лѣтописецътъ, Исакъ още по-рано бѣ умрѣлъ окованъ въ затвора.

Асѣнъ повикалъ Иванко въ двореца да го накаже за неговитѣ любовни връзки съ сестрата на жена му. Послѣдниятъ по съвѣтитѣ на своитѣ хора скрилъ дълъгъ мечъ подъ пляща си съ цѣль, ако невъздържаниятъ Асѣнъ прибѣгне до

*) Никита.

оръжие, да употрѣби и той меча си; въ противенъ случай, да прѣтърпи всѣко наказание безврѣдно за живота му. Но когато Асѣнъ при първия погледъ се озлобилъ и «прострѣлъ ржка къмъ своето убийствено копие», Иванко, като прѣварилъ, пронизалъ го съ меча си. Слѣдъ това Иванко събралъ съмишленницитѣ си и рѣшили да подигнатъ възстание, като обѣщавали да управляватъ страната по-справедливо, отъ колкото Асѣнъ, съгласно обичаитѣ на народа, да не рѣшаватъ всичко съ «самовластната сила на меча» и да не дѣйствуватъ само по внушението на личното чувство, както постѫпилъ убитиятъ царь.

Още въ сѫщата нощь привърженицитѣ на Иванко заели Търново и на сутриньта мълвата за станалото се разнесла изъ града и вънъ отъ стѣнитѣ му. Петъръ, братътъ на царь Асѣнъ, не побързалъ да влѣзе въ борба съ Иванко, защото не се надѣвалъ лесно да усмири възстанието. Той протакълъ започването войната съ Иванко и вѣрвалъ, че чакането е единственото срѣдство, за да прѣодолѣе своя съперникъ. Иванко така сѫщо избѣгвалъ срѣщата съ Петра, защото чувствувалъ, че не е въ състояние да му противостои. Най-послѣ Иванко, изоставенъ отъ народа, въ отчаянието си рѣшилъ се да повика на помощь византийската войска, като съ това намѣсване чужденцитѣ въ българскитѣ дѣла тури най-позорния печатъ въ своитѣ прѣстѫпни начинания Иванко обадилъ за всичко на византийския царь Алекси, като го убѣждавалъ да заеме по-скоро Търново и да поведе борба за Мизия. Алекси макаръ и да не заминалъ самъ за Търново, не пропусналъ обаче случая да се възползува; той изпратилъ войскитѣ си съ протостратора Мануилъ Камица прѣзъ Пловдивъ за Търново. Всичко показвало, че България е на края на пропастьта и че вратата на Търново, а слѣдователно и на цѣла Мизия, ще се отворятъ прѣдъ византийцитѣ отъ ржцѣтѣ на сѫщитѣ тия българи, които така позорно ги гонѣха въ продължение на десеть години. Но когато Камица съ войскитѣ си приближилъ българската граница, съвсѣмъ неочаквано трѣбвало да повърне назадъ.

България била спасена и тоя пѫть отъ духа на Асѣна, който се изразилъ въ страха, внушенъ отъ него въ неприятелскитѣ войски и нигдѣ величието на труда на тоя човѣкъ не е така ясно обрисувано, както въ тоя случай. Войскитѣ на Мануилъ Камица възстанали противъ него съ думитѣ: «Кждѣ «ни водишъ ти и съ кого ще трѣбва да се биемъ? Малко ли «пѫти сме ходили по тия планински пѫтища и не само не «сме достигнали никога нищо добро, но едва не погинахме «всички? И така, върни се незабавно, върни се и ни заведи «въ нашата страна». Не стига това, но бидейки смутени отъ неоснователни опасения, тѣ въ безредица се обърнали подиръ това въ бѣгство, като че ли ги прѣслѣдвалъ нѣкой въ тила

«и ги поражавалъ съ всѣкакъвъ родъ оржжия». Слѣдъ тая несполука самъ царь Алекси повелъ още по-многочислени войски за Търново, но войската пакъ се отказала да отиде въ България. Слѣдъ като всичкитѣ опити да се помогне на Иванко по тоя начинъ останали безуспѣшни, послѣдниятъ, изморенъ въ борбата съ Петра и бидейки докаранъ въ отчаяние отъ положението въ Търново, дѣто съ натрупването войски Петровитѣ привърженици все повече се усилвали, най-послѣ избѣгалъ тайно отъ Търново въ Цариградъ. Тогава Петъръ станалъ владѣтель на цѣла България, като направилъ помалкия си братъ Калояна другарь въ трудоветѣ си и съуправитель въ управлението. Калоянъ, както знаемъ, бѣ даденъ отъ Асѣнъ заложникъ въ Цариградъ, отъ дѣто избѣга кждѣ 1190 год. За него ето какъ се произнася Никита: «Слѣдъ като избѣгалъ и се върналъ дома, той така жестоко опустошавалъ и грабилъ византийскитѣ области, както и братъ му Асѣнъ, защото природата не вложила въ него никакво чувство на снизходителность къмъ насъ».

При тия вѫтрѣшни неуредици, не ще съмнѣние България много изгубила, особено въ южна и срѣдна Македония. Навѣрно тогава, севастократорътъ Стрѣзъ, било по участието му въ заговора, било че билъ лишенъ отъ всѣка подържка отъ Търново, билъ принуденъ да признае върховната власть на Византия, като запазилъ властьта надъ Струмишката область въ рѫцѣтѣ си. Разбира се, че когато Петъръ изтикалъ Иванко отъ Търново, работата взема съвсѣмъ другъ повратъ; войната отново загорѣла, българитѣ отново прѣминали въ настѫпление и воювали съ прѣдишното щастие. Ето какъ описва въ нѣколко думи дѣйствията на Петра и цѣлата десеть годишна борба изобщо лѣтописецътъ Никита. „Никой отъ насъ не се съпротивляваше на Петра, никой не можеше да се съпротивлява и въ всичкото продължение на тая многолѣтна война, между това, до като нашитѣ противници одържаваха такива важни и такива многочислени успѣхи въ борбата съ насъ, между това до като тая нещастна борба постоянно привеждаше въ безредица всичкитѣ дѣла на византийското царство, никога нито една малка побѣда не се усмихна на византийцитѣ и нито веднъжъ не се падна на наша страна нѣщо подобно на тържество".

---

2. Калоянъ.

Друга размирица въ България. — Калоянъ. — Общо политическо положение. — Добромиръ Стрѣзъ. — Иванко.

Дѣятелностьта на Петра, която така сполучливо описва Никита, била твърдѣ кратка. Още не минало и една година отъ смъртьта на Асѣна, въ България избухва друга размирица, жертва на която пада Петъръ; за нея имаме оскждни свѣдения, пъкъ и не ни е работа да влизаме въ подробности. Въ всѣки случай, и тя ще да е слѣдствие на сжщитѣ побуждения, както първата, т. е., стремлението на боляритѣ да ограничатъ самовластието на царя. Тая втора революция ще да е била потежка отъ първата по своитѣ грозни послѣдствия: усмирението безъ съмнѣние е било и по-трудно и по-дълго, отново часть отъ боляритѣ войводи прѣминали на страната на неприятеля, било като компрометирани въ съзаклятието, било по принуждение, защото централната власть, заета съ вжтрѣшнитѣ безредици, не могла на врѣме да изпрати войски и да защити отъ византийцитѣ градоветѣ и областитѣ, които тѣ управлявали.

Всрѣдъ тия тежки врѣмена, когато гръцкитѣ легиони нахлували отъ всичкитѣ страни, когато България, разяждана отъ междуособни войни, е била на края на пропастьта, явява се Калоянъ, който съ своя мощенъ умъ и непоколебима воля изважда благополучно България изъ тия заплетени обстоятелства, въ които би се забъркалъ всѣкой другъ. Историята говори пръвъ пжть за него въ 1188 г, когато билъ даденъ за заложникъ на византийцитѣ при сключването на мира между Исака и Асѣна. Навѣрно Калоянъ е билъ младъ момъкъ, неженень още, за да бжде даденъ като заложникъ; но той е билъ и достатъчно възрастенъ, за да може да избѣга отъ тамъ. Животътъ въ Цариградъ е донесълъ голѣма полза на Калояна. Между него и Симеона Великий има голѣма прилика въ това отношение; както послѣдниятъ, и той изучва противника като живѣе въ неговата срѣда; изучва добрѣ живота и нравитѣ на византийцитѣ, тѣхното управление и армия, тѣхнитѣ прѣдимства и слабости, и възъ основа на това изучване скроява широки политически планове, които той изпълнилъ съ удивителенъ умъ, енергия и постоянство. Не е извѣстно, колко врѣме е прѣживѣлъ въ Цариградъ, но въ 1190 г. ние го виждаме въ редоветѣ на българскитѣ войски да се сражава съ гърцитѣ на югъ отъ балкана. Въ Цариградъ той е държанъ подъ стража и какъ е успѣлъ да избѣгне и стигне непокжтнатъ въ Бъл-

тария не е извѣстно; въ всѣки случай, това е било първия неговъ подвигъ, записанъ въ историята. Не иска и дума, че причината за избѣгването е било желанието да се поднови войната, която ще да е избухнала веднага слѣдъ неговото завръщане. Прѣдполагатъ, че въ врѣмето на Асѣна Калояну е била дадена въ владѣние източна България съ седалище Овечъ (днешна Провадия), а пъкъ братъ му Петъръ владѣялъ Прѣславската область. При царуването на Петра, Калоянъ, по думитѣ на Никита, е билъ направенъ съуправитель въ управлението на царството.

За жалость, ние нищо не знаемъ за дѣятелностьта на Калояна прѣзъ врѣме на безредицитѣ, които покосиха живота на двамата му братя. Едно е достовѣрно, че Калоянъ, опирайки се на народа, още въ сѫщата година прѣодолѣлъ всичкитѣ домогвания на боляритѣ и гърцитѣ и завладѣлъ прѣстола. Избѣгването на недоволнитѣ боляри въ Византия ни довежда до заключение, че Калоянъ се разправилъ сурово съ тѣхъ и не е пощадилъ никого прѣдъ интереситѣ на отечеството; той намѣрилъ достатъчно сила и воля въ себе си, не само да мине безъ такива талантливи полководци отъ школата на Асѣна I, каквито сѫ били Иванко и Стрѣзъ, но и не се побоялъ отъ това, че тѣ повели срѣщу него полковетѣ на неговитѣ непримирими врагове — византийцитѣ.

Когато Калоянъ стѫпилъ на прѣстола, границитѣ на България били приблизително слѣднитѣ. Споредъ Месемврийската хроника, черноморскитѣ градове Месемврий, Анхиало и Созополъ били въ български ржцѣ. Византийската власть се простирала до Агатополъ включително; на сѣверъ отъ Балкана Византия владѣла Варна. Днешна Южна България безъ Пловдивъ, голѣма часть отъ Родопската область дори до Сѣръ, сѣверна и срѣдна Македония съ Охридъ и безъ Прилѣпъ и Битоля били български. Опрѣдѣлена граница не е имало, понеже войната продължавала. Струмишката область, управлявана отъ Стрѣзъ, макаръ и да признавала върховната власть на Византия, била готова да се отметне. Нищо обаче не може да се каже за западнитѣ и сѣвернитѣ граници.

Общото политическо положение тогава било такова:

Византия, раздирана отъ постоянни междуособия и обезпокоявана отъ постояннитѣ набѣги на българитѣ и куманитѣ, които я опустошавали «по чисто отъ скакалцитѣ» клонила къмъ падане: «хармонията на империята, подобно натегната струна, била готова да се разкѫса». Сърбия, въ съюзъ съ България, воювала противъ Византия; сръбскиятъ князъ Нѣманъ, навѣрно съ съгласието на Калояна, взелъ даже нѣкои западнобългарски градове, между които Бѣлградъ, Браничево и Нишъ. На сѣверъ маджарскиятъ краль, тъстъ и съюзникъ на императора Алекси, наченалъ да се страхува отъ славянското движение на Балканския полуостровъ. Кипежътъ на българското

население въ южна Тракия и въ южна Македония вземалъ отъ день на день все по-остъръ характеръ.

Избѣгалитѣ отъ България боляри възродили надеждитѣ на Византия, като й дали това, което й липсвало за борба съ българитѣ. Тѣ имали роднини и привърженици въ отечеството си, съ които били въ сношение и занесли въ Цариградъ свѣдения за военнитѣ сили и срѣдства на България; като опитни пълководци тѣ нѣмали съперници между византийцитѣ. Отъ тѣхъ достояние на историята сж станали само двама: Добромиръ Стрѣзъ и Иванко.

Както видѣхме, първоначалната дѣятелность на Добромиръ Стрѣзъ е била въ срѣдна Македония, дѣто той управлявалъ Струмишката область отъ името на Асѣна. Въ врѣме на размирицитѣ въ България той, бидейки въ числото на недоволнитѣ боляри, или пъкъ лишенъ отъ подържката на централната власть, за да съхрани областьта за себе си, билъ принуденъ да признае властьта на Византия. Императоръ Алекси, прѣдвиждайки дълга и уморна борба съ съмнителенъ изходъ, прѣдпочелъ вмѣсто война за съвършеното завладѣване на Струмишко, да направи отъ Стрѣза единъ полунезависимъ князъ, като го привърже по тоя начинъ къмъ Византия. Дѣйствително, Стрѣзъ трѣбвало да служи на Византия съ 500 конници и да спира напрѣдването на българитѣ въ южна Македония. Скоро твърдѣ основателни подозрѣния паднали върху намѣренията му спрѣмо Византия, обаче той ималъ случай да се оправдае прѣдъ императора и го увѣрилъ въ своята привързаность: „нека планинитѣ паднатъ отъ горѣ ми и хълмоветѣ да ме покриятъ, ако се отдѣля отъ твоята държава и склоня къмъ друга страна", казвалъ той на императора.

Иванко, душата на недоволното болярство, убиецътъ на Асѣна I-и и претендентъ на българския прѣстолъ, избѣгалъ въ Цариградъ. Тамъ той съ своя умъ, исполински ръстъ и воинствена външность обаялъ всички и особено императора Алекси. Императорътъ виждалъ въ него бѫдещия български царь и свой съюзникъ и за това го обсипалъ съ почести, каквито рѣдко се давали и то само на знатни чужденци. Дали му имоти и най-почетнитѣ звания и отличия, като го направили членъ на най-високата аристокрация. За да го привърже по-силно къмъ себе си, императорътъ рѣшилъ да го направи членъ на императорската фамилия, като го сгодилъ за внучката си Теодора, дъщеря на плѣнения и умрѣлъ въ Търновскитѣ затвори севастократоръ Исакъ, и го нарекълъ съ собственото си име Алекси. Иванко скоро оправдалъ довѣрието, съ което се ползувалъ; той билъ назначенъ главнокомандующъ на войскитѣ, които дѣйствували срѣщу българитѣ и въ борбата съ тѣхъ очудилъ всички съ своята енергия и изумителни военни способности. Той се отличилъ съ това, че успѣлъ до нѣкадѣ да задържи и обуздае набѣгитѣ на българитѣ и куманитѣ и до-

ставилъ единъ кратъкъ отдихъ на империята; това му спечелило симпатията на всички и той станалъ едничката надежда въ Цариградъ. „Императорскитѣ войски срѣщу българитѣ никога не сж виждали подобенъ полководецъ", — казвалъ императоръть. Лукавитѣ византийци до толкова се увлѣкли този пѫть отъ Иванко, та дори му повѣрили военното и гражданско управление на цѣлата Тракийска область съ седалище Пловдивъ, область най-важна въ империята по мѣстоположението си на границата на най-опасния и непримиримъ врагъ — България.

И тукъ ученикътъ на Асѣна, продължавайки войната противъ своето отечество, развилъ такава трескава дѣятелность, щото се показалъ достоенъ съперникъ на Калояна. Той въздигалъ нови крѣпости; реформиралъ византийската войска, като уволнявалъ старитѣ негодни войски и събиралъ нови набори; купувалъ оржжие и други военни потрѣбности, и по тоя начинъ създалъ добра защита на Византия отъ къмъ България. Никита го нарича „драгоцѣнна ограда за византийцитѣ срѣщу своитѣ съплеменници" и „най-дѣятелекъ помощникъ на императора, когато послѣдниятъ излизалъ самъ лично „въ полето*)." А на друго мѣсто**) сжщиятъ Никита пише: „Ползувайки се отъ своето положение, той скоро станалъ „пъленъ господарь въ цѣлата область и бидейки човѣкъ хи„търъ и ловъкъ въ изпълнение на зародилитѣ се въ душата „му планове, съвършено подчинилъ управлението на своитѣ „намѣрения. Така той постоянно обучавалъ прѣдиннитѣ нему „свои съплеменници на военното дѣло, като ги привличалъ съ „шедри награди и ги снабдявалъ съ оржжие; въздигалъ въ „пограничнитѣ съ Ема (Балкана) мѣста такива силни укрѣпления, „че ги направилъ почти съвършено непристжпни. Като получавалъ за това свѣдения, императоръть всичко одобрявалъ, хвалилъ „Алексия (Иванко), обсипвалъ го съ честь и необикновени на„гради, охотно изслушвалъ неговитѣ съвѣти и съ удоволствие „изпълнявалъ неговитѣ желания".

Ала скоро, както се вижда и отъ думитѣ на Никита, станало явно, че всичкитѣ тия въоржжения не сж насочени къмъ спасението на империята.

При това положение на работитѣ, Калоянъ е можелъ да заключи при твърдѣ износни условия миръ, който отдавна желаялъ въ Цариградъ, и така би спечелилъ потрѣбното врѣме за мирна дѣятелность, на която той се посветилъ на първо врѣме. Ала отъ това би произлѣзли неблагоприятни послѣдствия: движението на българитѣ въ византийскитѣ области, щомъ се лиши отъ поддръжката на Калояна, би се прѣкратило; друго, — Византия имала по-голѣма нужда за миръ и

*) Никита стр. 168.

**) Никита стр. 227.

би се възползувала отъ сѫщото врѣме за да усмири възсталитѣ области и да приведе въ редъ силитѣ си, и най-послѣ Калоянъ е билъ въ съюзъ съ сръбския князъ и навѣрно не е искалъ да го зарѣже. Ето защо той се рѣшилъ да не сключва миръ, за да остане съ свободни отвързани ржцѣ, и потърсилъ други срѣдства, които да отвлѣкатъ Византия и да му доставятъ потрѣбното врѣме. Отъ начало той изпиталъ съ необикновенъ успѣхъ обичното срѣдство да опустошава постоянно Византия съ български и кумански орди. За тѣзи опустошения Никита пише:

„Но кой може да изброи всичкитѣ набѣги на куманитѣ „и българитѣ въ всѣко врѣме на годината или да разкаже „какви ужасни злодѣйства правѣха тѣ? Пустотата на всичкитѣ „страни близо до Емуса и разрушението на Македония и Тра„кия, разбира се, по-добрѣ отъ всички паметници съ надписи „и по-ясно отъ всѣка история свидѣтелствуватъ за това».

Но когато Иванко, като достигналъ да се постави начело на византийскитѣ войски, успѣлъ да обуздае тия набѣги и Калоянъ прибѣгналъ до ново срѣдство: той захваналлъ да подига слабопривързанитѣ и честолюбиви византийски велможи противъ императора. Подъ хитрото ржководство на Калояна и това срѣдство се оказало дѣйствително. Най-добрѣ е охарактеризиралъ дѣятелностьта на Калояна въ тая епоха съврѣменниятъ византийски ораторъ Михаилъ Акомонитъ съ думитѣ отправени къмъ императора: „А кой е тоя (Калоянъ), който „подига върху ни оржжие и храни противъ насъ вѣсенъ гнѣвъ? „Като положилъ за свое седалище заоблачния Балканъ, като „небесна твърдь, и възставайки противъ тебе, пуска отъ тамъ „искуствени молнии както Солмоновския псевдокронионъ. и „„прѣкарва въ това безсрамие вече цѣли години". И наистина тѣснитѣ устия на балканската твърдь пущали искуствени грѣмотевици въ видъ на български и кумански орди или, което било още по-лошо, въ видъ на куриери, които носили гибелни подстрѣкателства до византийскитѣ полководци и васали.

Още въ първата година на Калояновото цѣруване въ края на 1196 г. у Стрѣза взели връхъ патриотическитѣ чувства, навѣрно подъ напора на българското население въ Македония и той прѣминалъ на страната на Калояна. Това прѣдизвикало всеобщо движение между българитѣ въ Македония; скоро Стрѣзъ събралъ цѣли отряди, захваналлъ да прѣвзема крѣпости и да граби Сѣрската область. Изпращанитѣ противъ него византийски отряди били винаги побѣждавани; малкитѣ той разбивалъ, а прѣдъ голѣмитѣ бранилъ крѣпоститѣ и дѣйствувалъ партизански, при това така искусно, че винаги походитѣ противъ него се свършвали съ неполука. Въ краенъ случай, той се затварялъ въ непристжпната крѣпость Струмица; а слѣдъ като завладѣлъ още по непристжпната крѣпость Просѣкъ, станалъ съвсѣмъ неуязвимъ. Тщетни били усилията на византийцитѣ да спрятъ напрѣдъка на българското дви-

жение въ Македония; то се разпространило бърже на изтокъ и български отряди захванали да се появяватъ прѣзъ Родопитѣ въ тилъ на Иванко.

Между това израсналиятъ въ ненависть къмъ гърцитѣ Иванко билъ готовъ да послѣдва съблазнителния примѣръ на Стрѣза. Благоразумнитѣ измежду първенцитѣ въ Цариградъ на врѣме угадили неговитѣ намѣрения и прѣдупрѣждавали императора. „Защо, напримѣръ, казвали тѣ, той взема на служба „много българи, извънредно щедро награждава чужденцитѣ и „дава тѣмъ най-доброто оржжие? Защо той толкова много се „труди да въздига крѣпости по отсамната страна на Балкана? „Наистина, всичко това е много хубаво, но какво ще стане, „ако отъ своитѣ токурѣчи непристжпни крѣпости Иванко за„хване да дѣйствува не противъ българитѣ, а противъ лише„нитѣ отъ защита най-близки области на империята? Не е „ли по-добрѣ, говорили тѣ, да го повикашъ отъ тоя толкова „важенъ постъ до като не е още късно? Не е съвсѣмъ за „вѣрване, че варваринътъ, който не тъй отдавна е хранилъ „неуморна вражда къмъ византийцитѣ, така неочаквано ще е „промѣнилъ чувствата си. Като въздига укрѣпления на важ„нитѣ мѣста, като увеличава българскитѣ отряди съ нови до„броволци, а заедно съ това намалява войскитѣ отъ визан„тийско произхождение, не мисли ли да въведе тирания"?. Обаче императорътъ не далъ ухо на тия толкова справедливи напомнювания. Три години Иванко таилъ своитѣ намѣрения, най-послѣ той се възползувалъ отъ важното положение, което заемалъ въ империята, за да й нанесе рѣшителенъ ударъ и да измие по тоя начинъ позора отъ злодѣянията, що причинилъ на отечеството си. Нѣма нищо чудно въ тая измѣна на Иванко слѣдъ като измѣни по-напрѣдъ на отечеството си; но чудното е, че тя е извършена подъ влиянието и съ помощьта на Калояна, на когото Иванко се отдалъ всецѣло. Прѣдъ интереситѣ на отечеството Калоянъ не се стѣснилъ да вземе подъ своята власть и покровителство убиеца на двамата му братя и да го постави начело на войскитѣ срѣщу Византия. Това трѣбва да иматы прѣдъ видъ онѣзи, които приписватъ на характера на Калояна вродена жестокость и мъстителность.

Измѣната на Иванко съвсѣмъ смутила императора Алексия, „още повече че наборътъ на войски билъ затруднителенъ". Не губейки надежда да го привлѣче отново, той слѣдъ като направилъ разпореждане да се събере войската, изпратилъ при Иванко единъ личенъ неговъ приятелъ — евнухъ — съ цѣль да го придума. „Подиръ евнуха, пише Никита*), тръгнали и „младитѣ царски зетьове съ всичката свита и придворни са„новници — царски родственници, и съ всичкитѣ войници, „които се намѣрили тогава. Между това негодниятъ скопецъ

*) Стр. 229.

„не само нищо не направилъ, но съ дохождането си го васта-„вилъ по-рѣшително да се заеме за дѣлото, като го прѣдупрѣ-„дилъ за приближаването на византийскитѣ войски и му далъ „мисъльта да остави равнината и да търси спасение съ своята „метежна дружина въ планината".

Иванко наистина напусналъ Пловдивъ и се отдалечилъ въ Родопитѣ, гдѣто гърцитѣ не могли да го прѣслѣдватъ: „Може ли да се тича подиръ орела по върховетѣ и канаритѣ, „казвали най благоразумнитѣ отъ тѣхъ; какъ да се търсятъ „слѣдитѣ на змията по скалитѣ или най-послѣ защо да се „раздражава носорога, който прѣнебрега стрѣлитѣ, пущани „въ гърдитѣ му". Като не могли да направятъ нищо на Иванко, византийцитѣ се заели да си отвоюватъ крѣпоститѣ, които той така ловко отне отъ тѣхъ или въздигна отново и снабди съ български гарнизони. Развалинитѣ на тѣзи укрѣпления, осѣйвайки всичкитѣ Родопи и днесъ, навеждатъ въ недоумѣние наблюдателя съ своето странно стратегическо положение спроти Пловдивъ.

Византийцитѣ обсадили Кричимъ; „слѣдъ много голѣми „трудове и геройски подвизи отъ страна на нашитѣ войски, „пише Никита, отредили единъ отрядъ отборни войници; „начело на тоя отрядъ и пръвъ прѣди всички тръгналъ „храбрия Георги Палеологъ. Най-послѣ крѣпостьта била взета, „а подиръ нея се прѣдали и нѣкои други укрѣпления, часть „съ бой, часть съ капитулация". Но работата взела съвсѣмъ другъ обратъ, когато Иванко получилъ подкрѣпления отъ Калояна; той прѣстаналъ да витае по Родопитѣ и повелъ войната съ вродения му жаръ, искуство и ненависть къмъ гърцитѣ. Осждни сж свѣденията за тая борба на Иванко съ Византия, която противъ него съсрѣдоточила главнитѣ си сили; единичкиятъ важенъ източникъ е пакъ Никита, който покрай описанието на най важното сражение рисува добрѣ до какъвъ нравственъ упадъкъ довелъ Иванко гърцитѣ. Ето неговитѣ думи: „Отъ своя страна Иванко, чо-„вѣкъ находчивъ и неизтощимо изобрѣтателенъ въ военнитѣ „работи, показалъ въ тая борба съ византийцитѣ така сжщо „много доказателства за своята стратегическа опитность. „Най-послѣ съ единъ подобенъ родъ твърдѣ искусенъ маневръ „нему се удаде да вземе въ плѣнъ въ числото на другитѣ „византийци и самия протостраторъ*) (главнокомандующъ б. н.). „Именно той погналъ къмъ равнината едно голѣмо стадо „говеда и поржчалъ на своитѣ съплеменници да го каратъ „заедно съ тълпа плѣнени византийци по направление на „Емуса (Балкана б. н.), като слѣдуемата се часть отъ пляч-„ката на владѣтеля на Загорето — Калоянъ, — или като даръ „на него за добрия договоръ и съюзъ, заключенъ противъ „византийското царство. Между това самъ застанадъ въ за-

*) Царския зетъ Мануилъ Камица.

„сада, надѣзайки се да залъже византийцитѣ съ тая примамка, „защото той знаеше жадностьта и страстьта имъ къмъ плячка, „знаялъ така сѫщо, че тѣ като видятъ близкитѣ къмъ сърцето „си плѣнници, които сѫ положили за тѣхъ душата си, то ще „се увлѣкатъ и не ще вематъ никакви мѣрки за тѣхното „собствено обезопасение. Дѣйствително, както той смѣташе, „така скоро подиръ това и византийцитѣ постѫпили. Едва „чулъ протестратора за мнимото изпращане на транспорта, „незабавно тръгналъ отъ Ватрахокастра*), дѣто билъ на лагеръ „и стигналъ при Баткумъ. Като се измамилъ отъ това що „виждалъ и като не се усѣтилъ за Иванковия замисълъ, той „заповѣдалъ на войскитѣ си да грабятъ всичко що било прѣдъ „очитѣ имъ, а самъ като страненъ зритель ездилъ насамъ „нататъкъ на невъоръженъ конь и се любувалъ на тая кар- „тина. Тогава Иванко се хвърлилъ изъ засадата и обкржжилъ „протостратора отъ всички страни; по такъвъ начинъ покрилъ „нашия пълководецъ съ неговитѣ войски като съ мрѣжа или „рѣшетка и го взелъ въ плѣнъ".

„Тая ловка измислица и хитрость на метежника окончателно обезкуражи византийската войска и наопаки, въодушеви съ нова бодрость възстаналата страна. Византийцитѣ „вече не мислѣха за побѣда или даже не се осмѣляваха повече „да застанатъ лице съ лице съ Иванко и да прѣмѣрятъ съ „него силитѣ си; като се държаха около Пловдивъ, тѣ желѣха „щото Иванко поне тоя градъ да остави въ покой".

„Отъ своя страна метежника, като закрѣпи твърдо „своята власть въ всичкитѣ замъци и крѣпости, които лежаха „на съсѣднитѣ съ Ема планини, и които бѣха почти непри- „стѫпни, както по височината на положението си, така и по „неудобностьта на пѫтищата, които водѣха къмъ тѣхъ, раз- „пространи влиянието си и на другитѣ части на областьта".

1199—1200

Походътъ на императора Алекси въ Македония. — Набѣгътъ на българитѣ и куманитѣ. — Крѣпостьта Просѣкъ. — Обсадата на Просѣкъ. — Прѣговори съ Стрѣза. — Падането на Иванко

Най-послѣ работитѣ взели такъвъ заплашителенъ характеръ, че императорътъ, макаръ и да не можелъ още да се изправи на краката си вслѣдствие на една странна болесть, която го измѫчвала цѣла зима, рѣшилъ най-послѣ самъ да прѣдприеме походъ. Това било пролѣтьта 1199 год. Сборно мѣсто на византийскитѣ войски било назначено Кипсала. Тоя градъ заемалъ централно положение, както по отношение византийскитѣ войски, които трѣбвало да се събиратъ отъ Елада, прибрѣжна Македония, Тракия и Мала Азия, така и по отношение на тритѣ операционни театри, т. е., областьта на

*) Вѣроятно Вѣтренъ.

Стрѣза въ срѣдна Македония, на Иванко въ Родопитѣ и на Калояна по на истокъ. По тоя начинъ императорътъ прикрилъ сбора на войскитѣ си и държалъ въ неизвѣстность българитѣ относително посоката, по която ще дѣйствува. Въ Кипсала се събрали войскитѣ отъ всичкитѣ краища на Византия; тамъ били и спомагателнитѣ турски отряди подъ командата на ангорския емиръ. Не могло и да се мисли обаче за походъ къмъ Балкана — гърцитѣ отдавна се простили съ тая мисъль; противъ Иванко императорътъ, плашейки се, не искалъ да воюва, както ще видимъ по-късно; оставалъ Стрѣзъ, който бидейки по-отстраненъ и нѣмайки Иванковата слава, би можелъ да достави сигурна побѣда на императора и подигне морала у войскитѣ му. И така, императорътъ потеглилъ съ всичкитѣ си сили на западъ, за да се разправи веднъжъ за винаги съ Стрѣза.

Но Калоянъ, който лично все още не напущалъ мирната дѣятелность, билъ готовъ да поддържи енергически Стрѣза. Тъкмо въ това врѣме, когато императорътъ се упжтилъ за Македония, Калоянъ пусналлъ голѣми партизански отряди да грабатъ и опустошаватъ византийскитѣ области.*) Никога прѣди тия хвъркати орди не сж имали подобенъ успѣхъ. Тѣ достигнали брѣговетѣ на Припонтида, проникнали въ околностьта на Цариградъ и грабили и опустошавали всичко каквото имъ попаднало. На Гергьовъ-день, 23 й априлий, куманитѣ и българитѣ ограбили околностьта на Месина и на Чорлу.

Любопитенъ е разказътъ за ограбването на градеца Куперия; той е почти едничкия примѣръ, въ който се дава да се разбере въ какво собствено се състояли дѣйствията въ тия набѣги и опустошения, които обезсилиха Византия. Управительтъ на областьта Тодоръ Врана изпратилъ прѣдписание по градоветѣ и селата, като прѣдупрѣждавалъ населението за близостьта на българскитѣ отряди и запрѣщавалъ да се събиратъ на съборъ. Но единъ калугеръ, по користолюбиви съображения, скрилъ прѣдписанието, убѣдилъ селянитѣ, че нѣма опасность и че слуховетѣ за куманитѣ сж прѣувеличени. Успокоенитѣ селяни се събрали въ Куперия, за да отпразнуватъ св. Георги, както правили всѣка година. Между това, единъ отрядъ отъ българи и кумани си турилъ за цѣль именно събора въ Куперия и затова си условилъ проводници за тоя градъ. На сутриньта обаче паднала гжста мъгла, та по-голѣмата часть отъ отряда изгубила пжтя и отишла чакъ въ приморието до самия Родосто; останалата — проникнала въ Куперия и заварила събора въ пълния му разгаръ. Една часть отъ изненаданото населенье заобиколила храма съ талиги и се спасила; другитѣ, които останали вънъ или избѣгали за Чорлу, били избити или плѣнени. По такъвъ начинъ българитѣ

*) Никита, стр. 212.

и куманитѣ се награбили съ голѣма плячка; но на връщане гарнизона отъ Виза имъ прѣсѣкълъ пжтя, нападналъ ги и, бидейки прѣтоварени съ плячка и плѣнници, одържалъ върхъ. Българитѣ и куманитѣ, като изгубили много убити, били принудени да побѣгнатъ, като оставили значителна часть отъ плячката. Тържеството на гърцитѣ не се продължавало дълго врѣме, „защото природната безумна и неудържима отъ ни„какви обстоятелства алчность на византийцитѣ, унищожила „побѣдата. Като се прѣдали на грабежъ и задигнали остана„лата плячка, тѣ дали възможность на обърнатия въ бѣгство „български отрядъ да се устрои и да поднови битката, въ „която сега пъкъ гърцитѣ били обърнати въ бѣгство.“*)

Иванко така сжщо не стоялъ миренъ: едва византийцитѣ прѣминали отъ Тракия въ Македония, той прѣвзелъ областьта Смолянъ и разпространилъ набѣгитѣ си въ юго-западна Тракия, заплашвайки крѣпостьта Мосинополъ.

Сега, когато цѣла Тракия отъ Черно море до Мѣста и до стѣнитѣ на Цариградъ била кръстосвана и опустошавана отъ българи и кумани, нека да видимъ какво вършилъ императора, който вече билъ нагазилъ българскитѣ окржзи съсѣдни съ Сѣръ. Противъ очакванията на императора, Стрѣзъ не излѣзълъ на открытъ бой, но се отеглилъ и затворилъ въ непристжпната крѣпость Просѣкъ. Прѣслѣдвайки Стрѣза, императорътъ успѣлъ да прѣвземе нѣколко укрѣпени мѣста; освѣнъ това Никита казва, че билъ изгоренъ хлѣбътъ и складове на плодове, но не е ясно какво се разбира подъ думата «хлѣба»: дали посѣвитѣ, или складове приготвени отъ Стрѣза. Въ всѣки случай това е било грѣшка отъ страна на византийцитѣ, защото тѣ сж именно ония, които можеха да се възползуватъ отъ тия запаси. Ужасно било положението на ония българи, които попаднали въ плѣнъ у турцитѣ при отбраната на тия укрѣпени мѣста: подъ страхътъ, че ще бждатъ заведени въ робство далечъ въ Азия и че ще бждатъ принудени да си промѣнятъ вѣрата, тѣ молили императора, да ги прѣдаде роби въ ржцѣтѣ на гърцитѣ, като възнагради за това турцитѣ, но императорътъ не се съгласилъ

Когато императорътъ достигналъ Просѣкъ прѣдъ него се изпрѣчила дилемата: да пристжпи веднага къмъ обсадата на тая крѣпость или да покори по-напрѣдъ областьта и послѣ да се залови съ казаната обсада. Прѣди да видимъ рѣшението и дѣйствията на императора, нека да видимъ въ какво се е състояла собствено тая крѣпость.

Градецътъ Просѣкъ се намиралъ нѣгдѣ на дѣсния брѣгъ на рѣката Вардаръ на западъ отъ Струмица, въ днешната тѣснина Демиръ-Капу; билъ е построенъ въ единъ голѣмъ полуостровъ образуванъ отъ една извивка на Вардаръ, върху

*) Никита, стр. 214.

скали безводни и калкарни, каквито изобщо сж землищата по тия мѣста. Каква е била силата и състоянието на крѣпостьта по онова врѣме най-добрѣ се вижда въ картинното описание на историка Никита, което привеждаме изцѣло.

«Отдавна самата природа образувала и устроила тукъ «грозна твърдина. Двѣ високи скали, почти опирайки се една «о друга, прѣдставляватъ едничкия достжпъ къмъ градеца, при «това тѣсенъ, труденъ и скалистъ. Всичката останала окржж- «ность е отъ скали, по стрѣмнината си недостжпни даже за «козитѣ и съвършено непроходими. Дълбоководната рѣка «Аксий, като мие отъ всѣкждѣ наоколо самитѣ скали, състав- «лява отъ себе си нова необикновена ограда. Къмъ всичко «това се присъединило най-послѣ и искуството; като съперни- «чило съ природата, то направило отъ Просѣкъ дѣйствително «неодолима крѣпость: несъкрушима стѣна, която заграждала «единствения достжпенъ входъ довършила това необикновено «свързхестествено укрѣпление. И удивително е, че даже такава «твърдина, каквато е Просѣкъ, византийцитѣ изпуснали изъ «видъ и оставили не заета; — така малко ние се грижимъ «за българигѣ!

«Между това Стрѣзъ събралъ тука най-закаленитѣ въ «боя войници, разставилъ наоколо по всичката крѣпость мета- «телни орждия, напълнилъ я въ изобилие съ всѣкакъвъ родъ «жизнени припаси, пусналъ цѣли стада говеда и овце по ней- «нитѣ върхове и въобще устроилъ си тука на пукъ на визан- «тийцитѣ съвсѣмъ непристжпно убѣжище. Крѣпостьта заклю- «чава въ себе си не малко мѣсто; заетото отъ нея простран- «ство е достатъчно голѣмо, както въ ширина, така и въ дъл- «жина, покрито при това съ растителность, поддържана отъ «дъждоветѣ, — даже гора не липсвало».

«Наистина, най-необходимото, най-доброто и най хуба- «вото не й достигало: въ всичката крѣпость нѣмало нигдѣ «нито най-малъкъ изворъ, който би давалъ макаръ една капка «вода, и не могло да се изкопае нигдѣ кладенецъ, трѣбвало е «да се спускатъ на рѣката и да носатъ вода съ ведра».

«Като владѣлъ подобна крѣпость, Стрѣзъ съвсѣмъ не се «уплашилъ отъ царския походъ противъ него, но се приго- «вилъ да се съпротивлява».

Императорътъ, прѣди да вземе послѣдно рѣшение, събралъ воененъ съвѣтъ. Всичкитѣ стари и опитни военноначалници,— ако само имало такива шеговито забѣлѣзва Никита, — съвѣт- вали да не се пристжпва къмъ обсадата на Просѣкъ, до като не се прѣвзематъ по-малко важнитѣ мѣста, които се намиратъ подъ властьта на Стрѣза; съ това би могло да се подигне духътъ на византийскитѣ войски и да се приготви Стрѣзъ къмъ отстжпчивость и м-ролюбиви прѣдложения*). «Не благо-

*) Успѣнски 193

«разумно е, казвали тѣ, да се захваща съ атака на недостѫ-«пенъ пунктъ и да се води войната по скалиститѣ стрѣмнини, «което въ всѣки случай е съпрежено съ кървавъ потъ, ще «иска много усилия и ще струва грамадни загуби на военни «сили». Въ военния съвѣтъ обаче одържалъ врѣхъ гласътъ на царскитѣ любимци, — спалнитѣ евнуси и безбрадитѣ момчетия, — които били на мнѣние, че трѣбва да се отиде право на Просѣкъ и че отъ прѣвземането на тоя градъ зависи изхода на похода. Ако прѣвземемъ Просѣкъ, казвали тѣ, нѣма да срѣщнемъ съпротивление въ страната. Камарилата отишла още по-далече, тя рѣшила не само да се обсади Просѣкъ, но веднага да се атакува съ открита сила: «защо да подстѫпваме къмъ врага съ обходи и кръгове, когато нищо не ни прѣчи да го поразимъ право в' самото сърце!». Причината за да взематъ подобно рѣшение Никита намира въ тайното желание на придворнитѣ по-скоро да се избавятъ отъ тая «варварска и непривѣтлива страна» и да се завърнатъ на брѣговетѣ на Припонтида, дѣто наближавалъ сезона на най-приятния животъ; Съ дълбока скрѣбь, размѣсена съ подигравка и укоръ, Никита туря въ устата имъ думитѣ: «Ахъ кога ли ще стѫ-«пимъ на Зенгинската равнина, ще видимъ Афамея и ще «срѣщнемъ завѣтния Константинополъ и отъ тукъ плувнемъ «по прѣлестнитѣ градовце на Мряморно море»... Справедливостьта го изисква да се каже, че обстоятелствата сѫ налагали до нѣкждѣ на императора да дѣйствува бързе: цѣла Тракия е била оставена на произвола на българскитѣ отряди. Но въпросътъ е, че византийската войска нито по срѣдства, нито по духъ е могла да изпълни това прѣдприятие. Ето какъ описва състоянието на войската прѣди похода въ рѣчьта, съ която Никита посрѣща възвърналия се отъ сѫщия походъ императоръ: «Наистина тебе те придружаваха стратеги и ло-«хаги и спомагателни фаланги, съ тебе бѣха и военни отряди, «но едва ли имаше единъ или двама, които ти помагаха съ «съвѣти. Нѣма да говоря, че имаше и такива съвѣтници, които «всѣкакъ те раздумваха отъ състезание съ варварина и охлаж-«даха твоята ревность, и отъ много — много малко поже-«лаха да отидатъ въ походъ. Самитѣ византийски войски, «които стоеха на западъ, колебайки се и нерѣшително, по своя «воененъ духъ можеха да се смѣтатъ по-скоро отсѫтствуващи «отъ колкото присѫствуващи, защото всѣки пѫть при срѣ-«щата съ врага тѣ търпѣха поражения».

Такава е била армията, съ която императорътъ се рѣшилъ да разсипе българитѣ въ Македония, като прѣвземе и разори гнѣздото на Стрѣза — крѣпостьта Просѣкъ. Прѣзъ похода и обсадата на Просѣкъ императорскитѣ войски срѣщнали голѣми трудности. Освѣнъ мѣстнитѣ спънки, тѣ трѣбвало да се борятъ и съ необикновената упоритость на населението; така напримѣръ, когато въпросътъ за прѣвземането на Просѣкъ за-

висѣлъ отъ нѣколко копача и стълби, не се намѣрилъ човѣкъ който да достави такива и войницитѣ трѣбвало да се катерятъ по канаритѣ и да къртятъ стѣнитѣ съ ржцѣ и щитове. Относително вървежа на дѣйствията, знаяйки нашето съмнѣние къмъ всичко казано отъ единъ българинъ, ние даваме охотно думата на гърка Никита:

„Като приближилъ Просѣкъ царьтъ се спрѣлъ близо до „него и незабавно заповѣдалъ да захванатъ нападенията на „крѣпостьта.

„Византийцитѣ извършиха чудни и достойни за удивле„ние дѣла. Едни съ копия и съ голи мечове, други съ лѫкове „и стрѣли се изкачвали на скалиститѣ върхове на укрѣпле„ниего и като бѣсни се хвърляли въ сгжстенъ строй върху „гарнизона, който защищавалъ стѣната и крѣпостьта. Слѣдъ „много усилия и рѣзни тѣ пропѫдили варваритѣ отъ въздиг„натигѣ неотдавна укрѣпления за защита на входа. Имало и „такива, които, като се изкачвали съ помощьта на въжета, „като диви кози се катерили по скалиститѣ склонове за да „проникнатъ задъ стѣната и да нападнатъ на самата цита„дель. Когато вече тѣ токо рѣчи извършили блѣскавия под„вигъ, като обърнали въ бѣгство защитницитѣ на стѣнитѣ, „като ги принудили да се затворятъ въ цитадела, тогава се „видѣло безполезностьта на тѣхнитѣ невѣроятни усилия. Не „се намѣрилъ човѣкъ, който би могълъ да достави орждия „за да направятъ проломъ въ стѣната. При все това не гу„бейки присжствие на духьтъ и горейки отъ негодуваниепро„тивъ началника на царската артилерия, тѣ дѣйствували „вмѣсто съ копачи — съ ржцѣ и щитове, като разбивали „свръзката между камънитѣ Работата вървѣла съвсѣмъ бавно „и тѣ много страдали отъ враговетѣ, които заемали височи„нитѣ. Най-послѣ дошълъ и началникътъ на обсаднитѣ машини „и донесълъ нѣколко копача въ единъ вързопъ. Трѣбвало още „стълби за да се изкачатъ на самата стѣна, но тѣ не могли „скоро да се доставятъ Вслѣдствие на това, не упорствувайки „почече въ незъзможното прѣдприятие, неохотно тѣ слѣзли „отъ тамъ".

„И така византийцитѣ въ тоя день бидоха отразени и „принудени да отстжпятъ. Когато на слѣдующия день тѣ под„новили боя, то противницитѣ, ободрени отъ удържания въ „надвечерието прѣвѣсъ, ги срѣщнали вече съ неустрашимость „и самоувѣреность. Каменометнитѣ машини, съ които се под„зували варваритѣ произвели голѣми загуби въ нашитѣ редове, „като дѣйствували извънчредно точно и съ удвоена отъ пада„нето отъ висока сила; разпорежданъ се съ хвърлянето на „камънитѣ, отпускалъ винта и насочвалъ пращитѣ*) прѣвъз-

*) Това показва, че мѣрното витло въ днешното орждие, както и начина за мѣрене са наслѣдство отъ старитѣ обсадни пращи.

„ходенъ механикъ, който по-рано служилъ у византийцитѣ съ „заплата, но послѣ прѣминалъ къмъ Стрѣза, защото у насъ „не му давали редовно заплатата*). Безъ да говоримъ за за-„кръгленитѣ камъни хвърляни отъ дѣйствието на машинитѣ, „каменитѣ просто спушани отъ горѣ на долѣ по стръмнината „наносили така сѫщо врѣда на византийцитѣ. Твърдѣ често „хвърлянитѣ отъ машинитѣ камъни, даже когато не падаха „право въ цѣлта, толкова повече разливаха смъртъ на всѣ-„кждѣ на около си: като се удряха въ срѣщналитѣ се на пѫтя „при падането скали, тѣ се разбиваха отъ силата на удара „на множество кѫсове, които послѣ съ бързината на пусната „стрѣла се разхвъркваха насамъ нататъкъ въ разни страни „и на всѣкждѣ разнасяха съ себе си гибель.

«Между това варваритѣ, като направили съ настѫпва-«нето на нощьта излазъ отъ крѣпостьта, разрушили маши-«нитѣ разставени отъ византийцитѣ по околнитѣ хълмове, и, «като се хвърлили върху отряда, който държалъ нощния «караулъ, побѣдоносно го настигнали, когато въ бѣгството си «се приближавалъ къмъ палатката на протовестиария Иоанъ; «така щото тоя послѣдния уплашенъ бързо скочилъ отъ по-«стелята, въ която се наслаждавалъ съ спокоенъ сънъ, и безъ «да се опомни, въ смъртенъ ужасъ хвърлилъ се въ бѣгство. «Като разграбили и раздѣлили помежду си всичко найдено «въ палатката на протовестиария, въ това число и тъмнозе-«ленитѣ сандали, — отличие на неговия санъ, — тѣ цѣлата «нощь се смѣли и подигравали надъ византийцитѣ. Така напри-«мѣръ, тѣ пущали отъ височината празни винени бъчви, «които, като се търкаляли отъ горѣ на долѣ, приводили въ «трепетъ всичката наша войска, защото тя въ тъмнината не «можела да се догади за истинската причина на произведения «отъ тѣхното падане страшенъ трѣсъкъ и шумъ».

При това положение на работитѣ, когато и послѣдниятъ опитъ да прѣвземе съ приступъ Просѣкъ се свършилъ съ та-къвъ печаленъ край, императорътъ трѣбвало да се прости и отъ вѣкакво състезание съ Стрѣза. За него не оставало освѣнъ това срѣдство, което византийцитѣ често въ подобни случаи употрѣблявали съ голѣмъ успѣхъ — политиката. Императорътъ билъ готовъ да направи всичкитѣ възможни отстѫпки, за да го отдѣли поне отъ Калояна; признавалъ го за независимъ владѣтель и му прѣдлагалъ съюзъ, който искалъ да подкрѣпи съ женитба, като му обѣщалъ внучката си Теодора, прѣдишната годеница на Иванко. Но всичкитѣ усилия на императора да отцѣпи Стрѣза отъ Калояна останали безплодни; миръ-тъ макаръ и сключенъ помежду имъ не се състоялъ, той е билъ

*) Отъ тѣзи думи на Никита се заключава, че той е билъ българинъ; въ всѣки случай е явно, че той не е гръкъ; инакъ Никита не би пропусналъ случая да изкаже възмущението си за подобна измѣна.

примирие сключено на единъ отдѣленъ операционенъ театръ, дѣто и двѣтѣ воюващи страни иматъ нужда отъ миръ. Колкото се отнася до женитбата на Стрѣза съ Теодора, — тя е извършена по-късно подъ диктовката на Калояна или по-добрѣ по скроения планъ между послѣдния и плѣнения при Баткумъ протостраторъ Мануилъ Камица, баща (собственно пастрокъ) на Теодора. Отношенията между Стрѣза и Алексия останали за винаги враждебни и подозрителни. Императорътъ, подозиралъ, че въпроса се върти около Теодора и бавилъ нейното изпращание; отъ своя страна и Стрѣзъ, знаяйки гръцкото лукавство на настоятелнитѣ молби на Алексия да отиде въ Цариградъ да си вземе годеницата отговарялъ съ откази и настоявалъ тя да бѫде изпратена въ Просѣкъ; «окаменѣлъ като митическа Ниоба и не се помърдва отъ мѣстото си», казва по тоя поводъ единъ тогавашенъ гръцки ораторъ.

Върху прѣговоритѣ за примирие не малко повлиялъ и Калоянъ съ своитѣ дѣйствия въ Тракия. Тъкмо когато тѣ се водили — едно второ нашествие, по-голѣмо и по-ужасно отъ първитѣ, опустошило още веднъжъ западна Тракия; този пѫть българитѣ и куманитѣ се раздѣлили на четири отряди и, навѣрно, дирижирани отъ Иванко, достигнали планината Ганъ. „Никой не се рѣшилъ да имъ окаже съпротивление, защото „били многочислени и защото съ тѣхъ трѣбвало да се биятъ „безъ да си жалятъ живота".

Но не само набѣги и опустошения правили българитѣ и куманитѣ до като императора билъ заетъ съ Стрѣза въ Македония, както и слѣдъ завръщането му въ Цариградъ; Иванко прѣвзималъ градове и крѣпости и подчинявалъ области. Никита пише:

„Така той подигна и отне отъ византийцитѣ всичката „мѣстность отъ Мосинополъ до Ксанти и отъ планината Пан„геа (западната часть отъ южния хребетъ на Еждитѣ планини, „отъ дѣто извира рѣката Струма)*) до Авдиръ (градъ на брѣ„гътъ на Егейско море, срѣщу островъ Тасосъ, на изтокъ отъ „рѣката Мѣста). Слѣдъ това, като му се подчинилъ окржга „Смолянъ**) и всичката мѣстность по рѣката Панакса, той „опустошилъ всичкитѣ съпрѣдѣлни съ него мѣста като морава „язва. Византийцитѣ, които вземалъ въ плѣнъ, прѣдавалъ на „смъртъ или ги пускалъ срѣщу голѣмъ откупъ, а своитѣ съ„племенници, които му се прѣдавали доброволно, оставалъ на „своитѣ мѣста, и съ това все повече и повече разпространя„ваше своето влияние, до като станалъ най-опасния отъ „всички прѣдишни метежници. Той дошелъ до такава лютость, „че въ своитѣ пирове рѣзалъ на парчета плѣненитѣ византийци."

---

*) Никита иска да каже Рила.
**) Вижъ днешното село Смолянъ въ Тракия.

При тѣзи успѣхи на Иванко императорътъ пакъ се рѣшилъ лично да отиде въ походъ; слѣдъ свършването на пролѣтьта 1200 год. той заминалъ за Кипсала, дѣто се турилъ начело на събраната тамъ войска. Първитѣ му дѣйствия не били успѣшни, защото Иванко го принудилъ да напусне Кипсала и да отстжпи въ Одринъ. По-нататъкъ даваме думата на Никита: „Тамъ (въ Одринъ) той прѣкаралъ дълго врѣме въ нерѣши„телность, като незнаялъ какво да прави. Неприятелтъ билъ „силенъ и страшенъ, а неговата собствена войска напротивъ „треперѣше при мисъльта за срѣща съ противника. На мнозина „се сторило, че императорътъ съ дохождането си при войската „само уронилъ името си, че той не само не принесълъ никаква „полза на дѣлото, но съ своето отстжпление внушилъ на „варварина по-дръзка самоувѣреность. Врѣмето обаче показало, „че царьтъ употрѣбилъ всичкитѣ си усилия, по какъвто и да е „начинъ да се изхлъзне отъ стѣснителнитѣ и безизходни „обстоятелства. Той изпратилъ при Иванко най-приближенитѣ „си люде съ мирни прѣдложения; отъ друга страна, кроилъ „планъ коварно да го умъртви, като въ сжщото врѣме не се „отказвалъ съвсѣмъ отъ войната. Така, като стигналъ съ „войската въ Пловдивската епархия, разбилъ лагера подъ крѣ„постьта Станимака, въ която се били стекли, съ надежда да „намѣрятъ убѣжище, много варвари, — обсадилъ я отъ всички „страни, взелъ я съ сила и обърналъ въ робство всички, които „били въ нея.

«При все това Иванко не искалъ и да чуе за мирни прѣ«говори, освѣнъ подъ условие императорътъ да му отстжпи съ «писменъ актъ покоренитѣ отъ него области и градове и съ «царски почести да му изпрати сгодената за него Теодора «(която още не била изпратена Стрѣзу. Б. н.). Императорътъ се «съгласилъ и на тѣзиу словия; договорътъ билъ сключенъ и под«крѣпенъ отъ двѣтѣ страни съ клетва. Тогава царьтъ изпра«тилъ старшия си зетъ да повика Иванко на лично свиждание, «като далъ на зетя си божественото евангелие, — залогъ за све«тостьта на обѣщанието си. Като го излъгалъ по тоя начинъ, «царьтъ го оковалъ и хвърлилъ въ тъмница. Въ свое оправдание «императорьтъ изопачено тълкувалъ псалома на Давида: Съ „прѣподобнимъ прѣподобенъ будеши и со стропотивнимъ раз„вратишися. Слѣдътова императорътъ подчинилъ безъ трудъ «всичкитѣ градове и крѣпости на Иванко и прогонилъ брата «му Митю».

Ние не знаемъ на какви условия Иванко се е отмѣтналъ отъ Византия; възможно е, между него и Калояна да е сжществувалъ договоръ, по който новопрѣвзетитѣ земи въ Тракия да останатъ подъ властьта на Иванко, като васалъ на Калояна; подобно положение е заемалъ замѣстникьтъ му въ Родопитѣ деспота Славъ. Въ такъвъ случай послѣдното Иванково сключване на миръ, както онзи що сключи Стрѣзъ, не е измѣна

спрямо Калояна. Както и да е, Калоянъ, слѣдъ като го използува достатъчно, ималъ е причини да не съжалява грозната му участь, която, между другото казано, той напълно заслужавалъ.

Малко полководци, подобни на Иванко, може да ни цитира историята. Величествена външность и тънка хитрость, изобрѣтателенъ умъ и извънредна храбрость, съсрѣдоточение и постоянство въ прѣслѣдваната цѣль, реформаторски и организационенъ талантъ, неизтощима енергия и безкрайна смѣлость, — всичко това притежавалъ Иванко. По тѣзи си качества той се явява достоенъ съперникъ на Асѣна и ни напомня славнитѣ полководци на царь Самуила. Обаче честолюбието му, това безпрѣдѣлно честолюбие, помрачи всичкитѣ тия отлични качества, то дори заглуши патриотизма и умразата му къмъ гърцитѣ. Подъ влиянието на това грозно честолюбие, той употрѣби своитѣ грамадни сили както за, така и противъ отечеството си. Наистина, въ вѫтрѣшнитѣ борби често не се знае кой е правъ, кой е кривъ; но едни сѫ, които остават осѫдени за винаги отъ историята — това сѫ тия, които въ вѫтрѣшнитѣ междуособици намѣсватъ чужденцитѣ; тѣхъ свѣтътъ клейми съ позорното име прѣдатели, а Иванко е именно отъ тѣзи послѣднитѣ.

1200 — 1203

Камица и Стрѣзъ. — Спиридонаки. — Събитията въ Сърбия. — Походътъ на Калояна и прѣвземането на Костанца и Варна. — Миръ. — Войната въ Сърбия.

И така, годината 1200 се показала по-щастлива за Византия; слѣдъ падането на Иванко империята се приготвила да си поотдъхне. Гърцитѣ този пѫть имали успѣхъ и въ политиката: подъ влиянието на цариградската патриаршия, руския архипастиръ настоялъ прѣдъ Волинския князъ Романъ Мстиславичъ да помогне на Византия*). Князътъ се съгласилъ и направилъ онова, което можелъ, т. е., прѣдприелъ походъ противъ куманитѣ въ Молдавия, като съ това ги отвлѣкълъ отъ редоветѣ на българскитѣ войски; така че и куманитѣ не минали Дунава тая година. Съ сърдечна благодарность говори Никита за тая руска услуга.

Тържеството въ Цариградъ било кратковрѣменно. Калоянъ скоро далъ да се разбере, че ако «природата не е вложила въ него ни капка милость къмъ гърцитѣ», то въ замѣна на това тя е вложила въ главата му изобрѣтателенъ умъ. Калоянъ е държалъ винаги нѣколко запасни лѫка, готови и натег-

*) Никита.

нати, за да устрѣли Византия, щомъ като тя се съвземе и изправи на крака.

Нищоженъ повидимому поводъ прѣдизвикалъ нови бѣдствия и нови загуби за Византия. Теодора бѣ неволната причинителка на новата война. Бидейки употрѣбена като примамка за Иванко и послѣ за Стрѣза, у насъ се е сложило мнѣние, че красотата на тая жена е била срѣдство за прѣдизвикване нови раздори въ България; въ сѫщность тя е причинила повече врѣда на Византия, отъ колкото у насъ, и не собствено нейната личность, а нейното огромно богатство е било мотива на тия злини. Дъщеря на плѣнения при Амфиполисъ севастократоръ Исакъ, тя, слѣдъ като послѣдниятъ умрѣлъ плѣнникъ въ търновскитѣ тъмници, става наслѣдница на неговитѣ голѣми богатства. Майка ѝ, — жена отъ императорската фамилия, така сѫщо богата, — се оженила повторно за протостратора Мануилъ Камица, който така сѫщо ще да е билъ богатъ. По тоя начинъ Камица достигналъ да стане най-богатъ човѣкъ въ Византия, а Теодора — единичката негова наслѣдница. Както знаемъ вече, Камица постигна участьта на Исака: той бѣ плѣненъ при Баткумъ отъ бившия годеникъ на неговата доведена дъщеря — Иванко; послѣдниятъ го изпратилъ на Калояна въ Търново — фактъ, който, между другото казано, показва голѣмата зависимость на Иванко отъ Калояна. Въ Търново Камица прѣдложилъ да се откупи и Калоянъ се съгласилъ, но знаейки неговото огромно богатство, поискалъ грамаденъ откупъ отъ двѣ кентинарий злато. Не ще съмнѣние, че нещастниятъ плѣнникъ се съгласилъ; кой не би прѣдпочелъ живота и свободата прѣдъ богатството? Надеждата обаче скоро се замѣнила съ най тежки и най-горчиви изпитания: той писалъ въ Цариградъ да изпратятъ искания откупъ и вмѣсто свобода, която очаквалъ, чулъ грозната вѣсть, че императорътъ, като турилъ на ржка неговото богатство, не само не мислилъ да го откупи, но даже не искалъ да чуе за неговото възвръщане отъ плѣнъ. При това положение Камица, даже пуснатъ на свобода, не могълъ и да мисли за връщане въ Цариградъ; прѣдъ него оставало само единъ пѫть — отмъщение, а за това имало само едно срѣдство — да стане слѣпо орждие на Калояна. Царь Калоянъ не пропусналъ случая да го използува: той го изпратилъ въ Просѣкъ при новия му зетъ Стрѣзъ, който все още не билъ получилъ отъ императора годеницата си Теодора, съ поржка да организиратъ едно отцѣпване отъ Византия на най-южнитѣ области. Отъ Просѣкъ Камица молилъ още веднъжъ императора да го откупи, но императорътъ, по думитѣ на съврѣменния ораторъ, „турилъ „на едната чаша на мисленитѣ вѣзни протостратора, а на „другата неговото богатство и като измѣрилъ едното и друго, нашълъ, че второто далечъ прѣвишава първото и затова „не обърналъ никакво внимание на онова, що му писали".

Тогава зетътъ и тъстътъ, като получили «пагубни повеления»*) и войска отъ царя въ Търново захванали да мъстятъ: „тѣ безъ „трудъ завладѣли Пелагония (Битоля), — пише Никита, — лесно „покорили Прилѣпъ и като тръгнали бързо напрѣдъ, подчи„нили по-нататъшнитѣ области, проникнали прѣзъ Темпейскат „долина въ Тесалия, заели равнинитѣ, подигнали Елада и въз„мутили Пелопонезъ". Явно е, че протостраторътъ Камица употрѣбенъ въ случая, като срѣдство за подигане Тесалия, Елада, Епиръ и Пелопонезъ, дѣто гръцкиятъ елементъ е билъ по-силенъ.

Въ това врѣме на мѣстото на Иванка се появилъ гъркътъ Иванъ Спиридонаки — управителтъ на прѣдишната Иванкова область — Смолянъ; подобно Иванку, той възстаналъ противъ императора и се провъзгласилъ за независимъ. Болестьвъ краката попрѣчила на Алексия да отиде самъ въ походъ. Той събралъ войска и повѣрилъ едната часть на зетя с. Алексия Палеолога, а другата на Ивана Инополита. Първият разбилъ Спиридонаки и го пропѫдилъ въ България, — фактъ, който изважда наявѣ участието на Калояна въ тая афера; вториятъ прѣдприелъ походъ противъ Камица, но нѣмалъ никакъвъ успѣхъ.

Най-послѣ пролѣтьта 1201 г. самъ императоръ заминалъ въ походъ противъ Стрѣза и Камица, но и този пѫть той не достигналъ никакви резултати, защото срѣщу него била употрѣбена тактиката на бавенето: избѣгвайки сражението, Стрѣзъ само бранилъ македонскитѣ крѣпости, а пъкъ Камица завлѣкълъ императора въ епирскитѣ и еладски планини. Причината на тоя начинъ на дѣйствие трѣбва да търсимъ въ това, че отъ друга страна се готвилъ ударъ на Византия и че Алексий билъ само излъганъ да се отдалечи. Защото „около това „врѣме, — пише Никита — тръгналъ отъ Мизия Иванъ (Ка„лоянъ б. н.) съ огромна и страшно въоржжена войска и като „обсадилъ Костанца, знатенъ градъ въ родопскитѣ прѣдѣли, „взелъ го безъ съпротивление. Като разрушилъ стѣнитѣ на »Костанца, той отъ тукъ тръгналъ по-нататъкъ и пристѫпилъ »къмъ Варна, обсадилъ я и мѫжествено я взелъ съ пристѫпъ „на шестия день на страстната недѣля — страстната сѫбота".

Трва е първия личенъ походъ на царь Калояна, това е прѣдвѣстника на толкова други славни царски походи на тая «огромна и страшно въоржжена войска», която само побѣждава и нигдѣ не прѣтърпѣ поражение. „Тука виждаме вече „не набѣги на крилати орди и не походъ съ цѣль да се граби, „но обширно прѣдприятие, изпълнено по всичкитѣ правила на „военното искуство. Ние си прѣдставляваме успѣшния походъ „въ 1201 г. като резултатъ на вѫтрѣшната дѣятелность на „българския царь въ първата половина на царуването му"**).

*) Успѣнски, стр. 204.
**) Успѣнски, стр. 207.

Прѣди да разгледаме самия походъ, нека по-напрѣдъ да видимъ кои сж обстоятелствата, които сж наложили на царь Калояна необходимостьта да напусне вжтрѣшната дѣятелность именно тогава, когато Византия най малко го заплашвала.

Въ разгледания до сега периодъ Калоянъ не взелъ непосрѣдствено участие въ борбата съ гърцитѣ, всичката негова дѣятелность се заключавала въ създаване размирици въ Византия, изпращане отряди на помощь на възстаналитѣ области и грабене византийскитѣ земи, за да си набави необходимитѣ срѣдства по устройството на държавата и войската си. По тоя начинъ, прѣзъ първитѣ шесть години на царуването си той омаломощавалъ Византия, отцѣпвалъ отъ нея области и градове и ги присвоявалъ, а самъ организиралъ царството си, което станало недосегаемо за неприятеля и главно създалъ „огромна и страшно въоржжена войска". При такъвъ вървежъ на работитѣ, царь Калоянъ е можелъ да прѣкара въ това благоприятно положение още дълго врѣме, ако работитѣ на западъ не бѣха се забъркали. Сръбскиятъ князь Нѣманъ нарушилъ съюза съ България, като оженилъ сина си Стефана за дъщерята на Византийския императоръ Алекси — Евдокия. Този бракъ станалъ причина за скарването на двѣтѣ съсѣдни държави. Та не е мжчно да се отгадае, че тоя бракъ е насоченъ именно противъ България; отношенията се особено изостриле, когато Стефанъ станалъ сръбски краль. Това не траяло дълго врѣме. Въ Сърбия се появила силна маджаро-католическа партия, подъ влиянието на която Евдокия била изпѫдена вънъ отъ сръбскитѣ прѣдѣли. Всичко това довело страната до голѣма анархия, отъ която се увеличило влиянието на маджарския краль Емериха; послѣдниятъ билъ враждебно настроенъ спрямо българитѣ, поради тѣхното силно национално движение, което би могло да се разпространи и между славянитѣ въ Маджарско. Калоянъ слѣдилъ съ зорко око събитията въ Сърбия и когато видѣлъ, че тѣ подъ влиянието на маджарския краль вематъ враждебенъ характеръ спрямо България, побързалъ да свърши войната съ Византия, като й нанесе рѣшителенъ ударъ.

Резултатъ на тия съображения ще да е походътъ на царь Калояна: походътъ ще да е билъ наистина необикновено страшенъ, той поразилъ византийцитѣ и ги накаралъ да приематъ наложенитѣ отъ Калояна условия за миръ, който впрочемъ отдавна желаяли въ Цариградъ. Уви! Колко сж оскждни и забъркани свѣденията за тая война! Никита, колкото е щедръ въ подробности относително всѣки успѣхъ на гърцитѣ, толкова е скжпъ относително нашитѣ прѣдѣди. Внимателниятъ читатель ще забѣлѣжи, че Никита често прѣмълчава нарочно или даже изопачава събития: прѣписвачитѣ по-послѣ, било отъ шовинизмъ, било отъ невѣжество, на много мѣста съвсѣмъ затъмнили и онова, което Никита не се постѣснилъ да напише.

Такъвъ е случаятъ съ похода, до който сме стигнали. Никита пише, че Калоянъ, слѣдъ като пръвзелъ „Костанца, знатенъ градъ въ родопскитѣ прѣдѣли, тръгналъ по-нататъкъ и обсадилъ Варна". Ако нѣмаше фразата „въ родопскитѣ прѣдѣли" бихме казали съ увѣреность че се говори за днешна Кюстенджа; ако допуснемъ, че Костанца е билъ знатенъ градъ въ Родопитѣ, тогава звучи странно фразата: — »и като тръгналъ по-нататъкъ, обсадилъ Варна". Ние оставяме на читателя самъ да сѫди кое е право, кое криво, ше кажемъ само че по име Костанца може да се сближи съ Костенецъ; отъ друга страна, въ една ржкописна хроника на кръстоносния походъ на Фридрихъ Барбаруса, който се случи единадесеть години по-рано отъ описванитѣ събития, четемъ, че Фридрихъ, пжтувайки отъ Пловдивъ за Одринъ, слѣдъ седемь дни пжть стигналъ въ градътъ „Costantine". Рускиятъ ученъ, дълбокъ познавачъ на тая епоха, Успѣнски, опрѣдѣля мѣстото на тоя градъ между Пловдивъ и Одринъ (днешното село Семизча).

Съ по-голѣми подробности е описано пръвзимането на Варна, тъй като то се явява събитие необикновено за онія врѣмена. Тука за пръвъ пжть виждаме Калояна такъвъ, какъвто е, т. е, тактиченъ, необикновено енергиченъ, съ широки познания по военното искуство и начело на войска добрѣ обучена и организирана и състояща изключително отъ българи*). Градътъ Варна билъ силно укрѣпенъ; като морска крѣпость, Калоянъ не ще да е можелъ да го обложи отъ всѣкждѣ и слѣдователно трѣбвало да се пръвземе съ открита сила. Гарнизонътъ се състоялъ отъ най-отбранитѣ византийски войски и се съпротивлявалъ отчаяно. Ето какво говори Никита по това събитие:

„Тъй като обсаденитѣ, по-голѣмата часть най-храбритѣ „войници отъ нашата войска или латиняни (наемници б. н.) му „оказали силно съпротивление, то той построилъ четвъртита „машина, дължината на която се равнявала на широчината на „рова, а височината ѝ на височината на градскитѣ стѣни; и „като я турилъ на колела, дотъркалялъ я до самия ровъ. Послѣ „като я обърналъ, достигналъ въ едно и сѫщо врѣме двѣ „цѣли: тая сѫщата машина му послужила за мостъ прѣзъ „рова и за стълба, която имала височината на градската стѣна. „Така въ третия день Варна била въ ржцѣтѣ му. Безъ да се „засрами и побои отъ светостьта на деньтъ (бил страстната „сѫбота), нито отъ Христовото име, което тоя варваринъ про„изнасялъ съ устата си, но подстрѣкаванъ отъ кръвожадни „демони, той всички взети въ плѣнъ живи заровилъ въ ро„ва, който изравнилъ съ земята. Подиръ това, като разру„шилъ стѣнитѣ на Варна, върналъ се въ България, слѣдъ като „ознаменувалъ най свещената сѫбота съ такъвъ кървавъ по„менъ и съ такива позорни жертви".

---

* Куманитѣ не взели участие въ тоя походъ.

Голѣма е яростьта на Никита противъ Калояна. Наистина, побѣденитѣ, като не могатъ да направятъ друго, обикновено прикачатъ на побѣдителитѣ епитета варвари, — но въ случая Никита е отишълъ много далечъ. Калоянъ наистина си служилъ съ ужаса като орѫдие противъ враговетѣ, но въ този случай Калоянъ не е ималъ ни причина ни интересъ да заравя живи плѣнницитѣ, когато тѣ сѫ могли да останатъ като роби, продадени или откупени. На тая приписвана Калояну жестокость трѣбва да гледаме като на гръцка легѐнда за страшния Калоянъ, или пъкъ просто Никита ни приспива прави, както казватъ французитѣ.

Императорътъ, който прѣслѣдвалъ въ това врѣме Камица изъ еладскитѣ планини, при извѣстието за похода на Калояна повърналъ на изтокъ, обаче всичката му дѣятелность се състояла въ подписване мирния договоръ на условия, прѣдложени отъ Калояна. Никита нѣкакъ-си прѣдъвква дѣятелностьта на императора въ Македония, а неговото гръцко честолюбие не му е позволило да напише позорнитѣ условия, които Византия трѣбвало да приеме. Той казва, че императорътъ слѣдъ като пропѫдилъ Камица въ планинитѣ, върналъ се въ Цариградъ „и като измамилъ въ тоя случай Стрѣза съ хитрость, „завладѣлъ Струмица и утвърдилъ мирния договоръ съ Ка„лояна". Въ сѫщность, работата стои другояче. Императорътъ признаѵъ новото положение на работитѣ, т. е., отстѫпилъ на Калояна часть отъ Тесалия, Елада, Епиръ и южна Македония, дѣто Камица управлявалъ като Калояновъ намѣстникъ; поголѣмата часть отъ Македония и Албания, а така сѫщо Варна и Костанца останали български; Теодора заедно съ нейната зестра била изпратена на годеника си севастократора Стрѣзъ. Срѣщу тѣзи отстѫпки императорътъ получилъ нѣкои земи и градове, които били въ български рѫцѣ и между които билъ и градътъ Струмица. Двѣтѣ страни се задължавали да иматъ едни и сѫщи врагове и приятели.

Че сѫ били такива условията, ние намираме косвено доказателство въ изслѣдванията на Успѣнски и право доказателство у патриархъ Евтимия. У послѣдния се вижда ясно, че севастократорътъ Стрѣзъ и Камица не сѫ били нищо друго освѣнъ войводи на Калояна, а земитѣ, които тѣ управлявали — часть отъ държавата му, а не прости бунтовници противъ императора, както се мѫчи да ги прѣдстави Никита. Макаръ че самитѣ събития, заети отъ Никита и изложени отъ насъ, твърдѣ ясно потвърждаватъ нашата мисъль, не безинтересно ще бѫде да приведемъ и думитѣ на самия патриархъ Евтимий. Събитието, което описва патриархътъ, е прѣнасянето на нетлѣннитѣ останки на св. Иларионъ Могленски отъ Могленъ въ Търново, извършено по заповѣдьта на царь Калояна. Ето текста:

По мнозѣ же врѣмени Гръчьскомоу оскѫдевшоу царствоу и оумалено въсѣчськы, Блъгарскомоу же и ѕѣло възвеличившоу сѧ, благочьстивѣишїи царь Калѡян Блъгарское тогда правлѣаше скѵптро. Ѕѣло же храбѡрствоуѧ тогда, прѣѧть Гръчьскыѧ землѧ чѧсть не малѫ, Ѳракїѫ глаголѧ и Македѡнїѫ, Трївалы же и Далматїѫ, къ симже Неадѫ и Єладѫ и еще же и Єтѡлїѫ. И слыша о блаженѣм Иларїѡнѣ чюдеса и знаменїа яже творить Богъ его ради, желанїемь Божьствнымь раждеже сѧ и, свѧтаго благодѣти насладити сѧ хотѧ, съ мнѡзѣм посла оусръдїемь и, съ доволноѫ чьстїѫ мощи прѣподобнаго Иларїѡна въземь, съ кадїлы же и арѡматы въ свой славный град прѣнесе Тръновь. Патрїархъ же, яко се слыша, изыде съ въсѣмь причьтомь въ срѣтенїе свѧтаго съ свѣщами же и кадїлы, оусръдно облобыза мощи Христова їерарха и, слъзами дѡволными тыѧ облїавь, въ чьстнѣй положи цръкви свѧтыхь в славныих великомѫченикь м҃-те, ѧже и до нынѣ лежаще...

(Слѣдъ много врѣме гръцкото царство оскѫдѣ и бѣ умалено всячески. Българското пъкъ много се възвеличи. Благочестивѣйшиятъ царь Калоянъ държеше тогава българския скиптръ. Съ голѣма храбрость завладѣ голѣма часть отъ гръцката земя, Тракия и Македония, Сърбия и Далмация, освѣнъ това Неада и Елада и още Етолия. И като чу за блажения Иларионъ и за чудесата и знаменията които Богъ прави заради него, разпали се отъ божествено желание, и като поиска отъ неговата благодать да се наслади, изпрати съ голѣмо усърдие, и съ прилична честь мощитѣ на прѣподобния Иларионъ взе и съ кадила и аромати прѣнесе въ своя славенъ градъ Търновъ. Патриарха като чу това излѣзе съ всичкия причтъ да посрѣщне светеца съ кадила, усърдно цѣлуна мощитѣ на Христовия иерархъ и съ много сълзи ги облѣ, и ги положи въ почтената черква на светитѣ славни четиредесеть мѫченици, гдѣто и до днесь лежатъ).

Въ тоя откѫслекъ патриархъ Евтимий не само включва въ владѣнията на Калояна областитѣ, повдигнати отъ Камица, но цитира и несъмненъ фактъ, който потвърждава тая власть; думата е за самото прѣнасяне на мощитѣ на свети Иларионъ Могленски въ Търново. Читательтъ знае какво голѣмо влияние е упражнявала религията въ живота на народитѣ по онова врѣме; отъ писаното до тука, както и отъ това що слѣдва, читательтъ лесно ще схване, че това силно религиозно чувство се е изразявало главно въ почитание на свещенитѣ реликви, светиитѣ и тѣхнитѣ нетлѣнни мощи. Една ракла съ мощитѣ на единъ светия въ рѫцѣтѣ на единъ политически дѣятель тогава сѫ били такова силно срѣдство за влияние надъ масата, подобно на което сега нѣма. Прочее, ако Камица не бѣше на-

пълно зависимъ отъ Калояна и заинтересуванъ въ усилването властьта на тоя послѣдния, нѣмаше да изпусне изъ подъ ржцѣтѣ си такова силно срѣдство за влияние въ югозападна Македония, каквото сж били светитѣ мощи на Илариона Могленски. Впрочемъ, читательтъ по-нататъкъ ще се убѣди отъ други източници, както и отъ самия Никита, че казаното отъ патриархъ Евтимий е вѣрно.

Като се осигурилъ отъ къмъ югъ, Калоянъ обърналъ всичкото си внимание на западъ, къмъ Сърбия, гдѣто политическитѣ събития взели съвсѣмъ неблагоприятенъ повратъ за България. Маджарскиятъ краль Емгерихъ се намѣсилъ въ сръбскитѣ работи, свалилъ Стефана Първовѣнчаний отъ прѣстола и си присвоилъ титлата краль на Сърбия (rex Serbiae)*). На великокняжеския прѣстолъ той поставилъ, като свой васалъ, помалкия братъ на Стефана—Вълкана (1202 г.) Въ сжщото врѣме се захващатъ враждебнитѣ сблъсквания по границата между българи и сърби. Но поводъ за избухване на войната дали петтѣ западно-български епархии (Бѣлградска, Браничевска, Нишка и пр.), които въ 1183 г. били завладѣни отъ маджарския краль Бѣла III-и и повърнати на византийския императоръ, като зестра на жена му. Нѣкои отъ тия области били завладѣни отъ сърбитѣ, когато дѣйствували задружно съ българитѣ; маджарскиятъ краль, съ подчинението на Сърбия, ги присъединилъ отново къмъ владѣнията си. Калоянъ, отъ своя страна, изявилъ претенции за тѣзи области, основавайки се на това, че тѣ влизали въ състава на България до 1018 год. (падането подъ Византия) и до 1183 год. се считали като нераздѣлна часть на българското царство. Така се почнала войната между маджари и сърби, отъ една страна, и българи, отъ друга, и се свършила съ тържеството на послѣднитѣ.

За жалость, свѣденията за тая война сж съвсѣмъ оскждни. Тя е траяла нѣколко години и особено се е разпалила въ 1203 год., когато Калоянъ, възползуванъ отъ отсжтствието на маджарскитѣ войски, които били заети въ Германия, нахлулъ съ полковетѣ си въ Сърбия. Петтѣ епархии били отново присъединени къмъ България, при това Сърбия била така опустошена отъ българитѣ и куманитѣ, щото за дълго врѣме станала като съвсѣмъ немощенъ врагъ на България; въ нѣкои паметници даже тая война се нарича „разграбването на Сърбия". Маджарскиятъ краль, като изгубилъ надежда да си възвърне въпроснитѣ области съ оржжие въ ржка, прибѣгналъ до авторитета и посрѣдничеството на папа Инокентий III. На слѣдующата 1204 год., папскиятъ легатъ разрѣшилъ въпроса въ полза на Калояна; разбира се, че Калоянъ основалъ своето право на силата си, а не на папското рѣшение.

И така, въ първитѣ осемь години на Калояновото цару-

*) Иречекъ, стр. 306.

ване, България се издигнала пакъ на височината, на която е стояла въ най-щастливитѣ врѣмена, при царуването на Симеона. Българитѣ въ тая епоха проявили такъвъ духъ и стремление къмъ обединение, какъвто не сѫ проявили и при царуването на Самуила — градоветѣ, Бѣлградъ, Браничево и Призренъ били въ български рѫцѣ, а споредъ патриархъ Ефтимий властьта на Калояна се простирала още по̀ на западъ дори до адриатическото прибрѣжие, гдѣто трѣбва да се търсятъ двѣтѣ отъ петь епархии, които Калоянъ завладѣлъ. Че Драчъ е билъ въ български рѫцѣ, това се вижда отъ прѣговоритѣ съ папата; Калояновитѣ пратеници сѫ пристигнали въ тоя градъ, за да отидатъ въ Римъ, а гърцитѣ сѫ прѣчили по море на тръгването имъ отъ тоя градъ.

На югъ византийцитѣ владѣли само южна Македония и южна Тракия, освѣнъ това, тѣ държали още града Пловдивъ, съ Станимака. Въ Просѣкъ Калоянъ замѣстилъ подозрителния Стрѣзъ съ прѣданния му войвода Цузъменъ.

България станала най-могѫщата държава на изтокъ: Унгария била побѣдена, Сърбия слѣзла на степень васално господарство, Византия била на загинване отъ разпокѫсанитѣ кумански орди, които доставлявали добри войници на България.

3. Войнитѣ на Калояна съ латинитѣ

1203 — 1205.

Падането на Цариградъ. — Латинитѣ отхвърлятъ прѣдложението на Калояна. — Калоянъ императоръ — начело на войната съ латинитѣ — Гърцитѣ даватъ клетва на Калояна. — Възстанието въ Одринъ и Димотика. — Латинитѣ разбиватъ гърцитѣ и обсаждатъ Одринъ. — Калоянъ пристига на помощь. — Голѣмиятъ бой при Одринъ.

Още въ 1203 година Калоянъ бѣ принуденъ да обърне очитѣ си отново на югъ. Кръстоносцитѣ, прѣдвождани отъ Маркиза Бонифаций Монфератски, Фландрийския графъ Балдуина и Блуаския графъ Людовика, вмѣсто да освободятъ Иерусалимъ, били увлѣчени въ византийскитѣ междуособия отъ хитрия венециянски дожъ Хенрихъ Дандоло — непримиримъ врагъ на Византия. На 23 и юний 300 венециянски кораби пуснали котва въ цариградското пристанище и единъ отрядъ отъ около 30 хиляди души французи, венециянци и нѣмци, обсадилъ Цариградъ. Вѫтрѣ въ града партизанскитѣ страсти вмѣсто да утихнатъ прѣдъ общата опасность, още повече се раздухвали; императори, привърженици на националната партия или на кръстоносцитѣ, се смѣнявали единъ слѣдъ други. Най-послѣ, на 13-и априлъ 1204 година, кръстоносцитѣ прѣвзели окончателно града и фландрийскиятъ графъ Балдуинъ билъ коронованъ тържествено въ църквата Св. София, като императоръ на източната римска империя. Наедно съ короната гордиятъ Балдуинъ наслѣдилъ и всичкитѣ претенции на Византия: той считалъ Калояна за краль подвластенъ на императора и чакалъ отъ него да заяви покорность.

Кръстоносцитѣ веднага разкроили империята по западенъ феодаленъ образецъ; областитѣ, макаръ още не покорени, били раздадени на видниѣ графове и барони; послѣднитѣ отъ своя страна ги раздѣлили между подвластнитѣ тѣмъ рицари. Солунъ съ Гърция билъ даденъ на Монфератския маркизъ Бонифаций съ титлата краль подвластенъ на Цариградския императоръ. Останалата часть на империята била разпрѣдѣлена между хората на новия императоръ, Блуазкия графъ и др. Венецианцитѣ на всѣкадѣ заели пристанищата и търговскитѣ центрове. Византийскитѣ градове въ Тракия и Македония погледнали на новата промѣна като на обикновена смѣна на императора и прѣдъ страха отъ българитѣ тѣ отворили крѣпоститѣ си на французитѣ и италиянски гарнизони. И така, вмѣсто прѣдишната слаба Византия, се появилъ новъ опасенъ врагъ.

Силно впечатление произвели кръстоносцитѣ на българитѣ съ своята войнственость и рицарско въоръжение. Кало-

янъ, който по думитѣ на Никита се боялъ отъ тѣхнитѣ копия, като отъ огненъ мечъ, побързалъ да влѣзе въ съюзъ съ тѣхъ; още когато обсаждали Цариградъ, той обѣщалъ да имъ помогне съ 100 хиляди души, ако тѣ му признаятъ правата надъ завладѣнитѣ провинции. Но прѣдложението му било отхвърлено*).

Прѣзъ юний 1204 година, императоръ Балдуинъ, като прѣслѣдвалъ останкитѣ на византийскитѣ войски, прѣдвождани отъ двамата свалени императори, се спрѣлъ прѣдъ Одринъ, за да приеме покорность отъ тоя градъ. Калоянъ, който слѣдилъ внимателно събитията въ Византия, дошълъ така сѫщо съ войскитѣ си при Одринъ, разбилъ лагера си на двѣ левги (8 километра) далечъ отъ оня на кръстоносцитѣ и влѣзълъ въ прѣговори. „Но въ отговоръ на неговото приятелско посолство, тѣ му заповѣдали да се отнася къмъ тѣхъ не като царь къмъ равни на себе си, но като слуга къмъ господари, угрожавайки го въ противенъ случай да подигнатъ противъ него орѫжие и да опустошатъ България, която той владѣлъ не по право"**). Подиръ тоя оскърбителенъ отговоръ прѣговоритѣ били прѣкѫснати; станало явно, че само орѫжието ще разрѣши въпроса за отношението между двамата владѣтели и мисъльта да се започне война съ България не била чужда у латинитѣ. Още въ сѫщия походъ Бонифаций прѣдлагалъ на Балдуина, вмѣсто на Солунъ да отидатъ срѣщу Калояна, но императорътъ не се съгласилъ.

Отъ сношенията съ латинитѣ и маджаритѣ Калоянъ почувствувалъ нуждата да уреди международното положение на своята голѣма и силна държава. Посолствата и писмата разменени по този случай между Търново и Римъ прѣдставляватъ голѣмъ интересъ въ дипломатическо отношение, но тѣ не влизатъ въ кржга на нашата задача. Калоянъ ускорилъ прѣговоритѣ относително императорската корона, която отдавна чакалъ и билъ принуденъ да направи нѣкои отстѫпки на католишката черква. Инокентий III отъ своя страна намѣрилъ въ лицето на Калояна достатъчно силно орѫдие, за да държи въ респектъ кръстоносцитѣ, които захванали да не му се покоряватъ и даже не обръщали внимание на булата, съ която той ги отлѫчвалъ, за гдѣто безъ никакъвъ поводъ прѣвзели маджарския градъ Зарра. Той изпроводилъ кардинала Левъ, който на 8-и ноември 1204 година вѣнчалъ тържествено Калояна: послѣдниятъ, въ замѣна на това, далъ клетвенъ записъ, че ще подчинява цѣлата си империя подъ духовното владичество на папата. Освѣнъ това, папата възвелъ търновския епископъ въ патриархъ и изпратилъ на Калояна скиптъръ и знаме съ изображението на св. Петъръ.

Калоянъ намѣрилъ добъръ защитникъ въ сюверена на цѣлия християнски свѣтъ — папата Инокентий III, който билъ

*) Иречекъ 310.
**) Никита 808.

твърдѣ щедъръ къмъ възвърналия се въ лоното на римската черква блуденъ синъ, въ ущърбъ на своитѣ вѣрни чада, латинския императоръ и маджарския краль. Новосъзданото положение на България имало необикновено голѣмо значение; тогава Калоянъ се възвишилъ на равна степень съ римо-германския и византийския императори. Тѣзи, които по-напрѣдъ се обръщали надменно и оспорвали неговитѣ права, сега били поставени въ едно унизително положение спроти него; за маджарския краль Калоянъ пише на папата: „Съ маджарския краль азъ нѣмамъ нищо общо и не владѣя негови земи, той не ми оказва нужното уважение и нанася врѣда на областитѣ на моята империя". На надменното обращение на императора Балдуина той отговаря: »Азъ притежавамъ съ по голѣмо право моето царство, отъ колкото вие Цариградъ. Азъ съмъ заградѣлъ владѣнията на моитѣ прѣдѣди, а вие завзехте Цариградъ безъ да имате право надъ него. Азъ нося законна корона, която съмъ получилъ отъ папата; този, който взе титлата цариградски императоръ, узурпира по своя воля короната; така че царството принадлежи повече менѣ отколкото нему. Азъ ще тръгна, изпълненъ съ вѣра въ битката, подъ знамето на св. Петръ, гдѣто блѣщятъ неговитѣ ключове, противъ онѣзи, които носятъ фалшиви кръстове на раменѣтѣ си»*).

Току-рѣчи въ сѫщото врѣме, когато папскиятъ легатъ коронясвалъ Калояна, Рение-де-Три, придруженъ отъ 120 рицари, стѫпилъ въ отстѫпеното нему пловдивско херцогство.

Той се явилъ като избавитель на пловдивскитѣ гърци отъ българскитѣ отряди, които се опитвали да прѣвзематъ града и затова билъ посрѣщнатъ радостно. Това бѣ начало на голѣмата опустошителна война.

Между това, кръстоносцитѣ, колкото лесно подчиниха византийскитѣ области въ Тракия и Македония, толкова по-голѣмо съпротивл ние срѣщнаха въ Мала Азия, гдѣто Тодоръ Ласкарисъ основа Никейската империя и въ Пелопонезъ, гдѣто Леонъ Сгуръ се бореше съ Монфератския маркизъ, тогава солунски краль. Прѣвзетитѣ земи кръстоносцитѣ разкроиха помежду си по западенъ феодаленъ покрой, ала латинскитѣ сеньори прѣдизвикали незадоволство въ новитѣ си поданници. Гръцкитѣ граждани и архонти били на всѣкѫдѣ прѣзирани и оскърбявани, като хора, които, макаръ и да сѫ се клели, отъ вродена злоба и вѣроломство всѣкога сѫ готови да измѣнятъ**). Особено възмущение прѣдизвикало въвеждането на новитѣ наредби и посягането върху свободата и съвѣстьта на православното духовенство и поруганието съ източнитѣ обряди. При такива оскръбления гърцитѣ се хвърлили въ обятията на Калояна отъ все сърце и намѣрили въ него избавитель отъ

*) Иширковъ, Зароб. на имп. Балдуина
**) Иречекъ, 314.

латинската тирания. Подъ ржководството на Калояна, между гърцитѣ и българитѣ въ латинскитѣ области се съставилъ обширенъ заговоръ. За него ето що ни разказва маршала Вилардуенъ:

Когато Людвигъ Блуаски и Хенрихъ, брата на императоръ Балдуина, воюваха въ Азия, и Бонифаций обсаждаше напусто пелопонескитѣ градове Наполи и Коринтъ, гърцитѣ, като видѣха, че латинитѣ сѫ пръснати и всѣки работѣше за своя смѣтка, намислиха да ги изненадатъ. „Тѣ събраха тайно „пратеници отъ всичкитѣ градове въ страната и ги изпратиха „при Калояна, който бѣше краль на Влашко и България и който „бѣ воювалъ противъ тѣхъ и воюваше постоянно. И тѣ му „съобщиха, че ще го направятъ императоръ и че ще му се „прѣдадатъ всичкитѣ и ще избиятъ всичкитѣ французи; и по„слѣ ще дадатъ клетва да му се подчиняватъ като на свой „господарь и той да се закълне, че ще ги държи като свои"*).

Отъ друга страна, ето що говори Никита за друга една грѣшка на латинитѣ, отъ която Калоянъ ловко се възползувалъ: „византийци отъзнатно произхождение изъ тракийскитѣ градове, „знаещи военното дѣло, се обърнали къмъ маркиза Бонифаций „и му прѣдложили услугитѣ си; но той отговорилъ, че нѣма „нужда отъ гръцки войници и имъ отказалъ. Послѣ тѣ се обър„нали съ молба къмъ императора Балдуина; но тъй като и „тука нѣмали успѣхъ, то отишли при Калояна, който опусто„шилъ и съкрушилъ съ своитѣ втуряния току рѣчи всичкитѣ „западни области на римската държава, разорилъ ги съ скит„скитѣ набѣги и ги изнурилъ съ всѣкакъвъ родъ бѣдствия. Той „охотно приелъ услугитѣ имъ и пр." **).

И така, полека лека се изяснило положението на Калояна въ новосъзданата обстановка; той прѣстаналъ да се колебае и опрѣдѣлилъ плана, по който ще дѣйствува. Той се явява като защитникъ на православието и гръко-българската народность отъ католишкото прѣобладание и си поставя за цѣль да освободи отъ узурпатора Балдуина византийската империя, на която той ималъ повече право. Възползуванъ отъ гърцитѣ, Калоянъ се заелъ да приготви едно всеобщо възстание противъ латинитѣ. „Той разпуща дошлитѣ при него гърци „всѣкой въ родния му градъ, като имъ заповѣдалъ съ всички „срѣдства да приготвятъ движението и да врѣдятъ на латинитѣ, „до като самъ той вземе рѣшение. Като се върнали въ роднитѣ „си мѣста, тѣ, при съдѣйствието на българското население, ус„пѣли да подигнатъ Тракия и Македония. Слѣдствието на това „било, че по-голѣмата часть отъ латинитѣ, които заемали тѣзи „мѣста, били изтрѣбени или принудени да търсятъ спасение въ „Цариградъ. Така се случило и съ владѣтелитѣ на Димотика и „Одринъ" ***)

*) VII., § 333,
**) Никита, стр. 808.
***) Пакъ тамъ.

Съ по-голѣми подробности се описва възстанието въ хрониката на маршала Вилардуена: „Графъ Хюго държеше една „крѣпость до животъ, называема Димотика, която бѣше силна „и богата; и той имаше тамъ свои рицари и сержанти. Гърцитѣ, „които бѣха дали клетва на българския царь да измѣнятъ на „французитѣ и да ги избиятъ, измѣниха имъ въ тая крѣпость, „и тѣ ги избиха и хванаха по-голѣмата часть. Избѣгаха малко, „и тѣзи които избѣгаха, отидоха бѣгайки въ единъ градъ на„рѣченъ Андрианополъ, когото венецианцитѣ държаха въ този „день".

«Малко подиръ това и тѣзи въ Андрианополъ възстанаха „и тѣзи, които бѣха вжтрѣ и го пазѣха излѣзоха при голѣма „опасность и оставиха града. И новинитѣ дойдоха до импе„ратора Балдуина Константинополски, който бѣ съ много „малко хора — той, и Блуаския графъ. Тѣ бидоха много смаяни „и развълнувани отъ тия новини. И захванаха отъ день на „день да имъ идатъ по-лоши новини, защото гърцитѣ възста„наха на всѣкждѣ и тамъ гдѣто намѣрваха французитѣ, които „бѣха пазители на земята, тѣ ги убиваха»*).

По-нататъкъ Вилардуенъ разправя, че отъ Одринъ венецианцитѣ и французитѣ избѣгали въ Чорлу; тамъ тѣ се съединили съ войскитѣ, които заварили и които били командувани отъ Вилхелма де Бланвелъ и се повърнали назадъ въ града Аркадиополъ (Люле-Бургасъ), който принадлежалъ на венецианцитѣ и не билъ заетъ. Гърцитѣ тържествували; тѣ забравили бойното прѣвъзходство на латинитѣ и рѣшили да си измѣрятъ силитѣ съ тѣхъ. Три дни се събирали тѣ и на четвъртия день рано сутриньта се явили прѣдъ Аркадиополъ и го атакували, но безъ успѣхъ. Латинитѣ отворили портитѣ, направили единъ голѣмъ излазъ, разбили съвършено гърцитѣ и ги прѣслѣдвали на четири километра. Гърцитѣ изгубили много хора и оставили въ ржцѣтѣ на латинитѣ много коне и плячка. Въпрѣки побѣдата, понеже населението било много злѣ настроено, латинитѣ не посмѣяли да останатъ въ Аркадиополъ и заминали за Чорлу; но и тамъ се спрѣли въ голѣмъ страхъ, защото се боялн отъ гражданитѣ, които бѣха дали клетва на Калояна и трѣбваше да измѣнятъ на латинитѣ, за това много отъ тѣхъ заминали право за Цариградъ.

Императоръть Балдуинъ билъ съвършено слисанъ отъ тѣзи новини. Той свикалъ на съвѣтъ венецианския дожъ и Блуаския графъ и понеже всичката земя въ Европа била загубена, пъкъ и самиятъ Цариградъ се намѣрвалъ въ опасность, рѣшили да повикатъ всичкитѣ войски отъ Азия, като оставятъ на произвола на сждбата завладѣнитѣ земи. Императоръть повикалъ брата си Хенриха отъ Андромита, Макеръ де Сенъ-Менуелъ, Матей де Валенкуръ и Роберта де Рансоа отъ Нико-

*) Вилардуенъ, § § 335 и 336.

мидия, а Блуаския графъ своитѣ васали — Пайена Орлеански и Петра Брасиевски, като имъ заржчали да оставятъ само единъ по възможность по-малъкъ гарнизонъ въ приморскатакрѣпость Еспигалъ, а съ всичкитѣ сили да заминатъ за европейскитѣ области. Маршала Вилардуенъ и Манасе де-Лилъ били изпратени веднага съ всичкитѣ налични войски въ Чорлу, гдѣто прѣседѣли четири дни. Всички войски, които пристигали отъ Азия императорътъ веднага изпращалъ въ Чорлу, така щото на четвъртия день числото на рицаритѣ достигнало осемдесеть*). Отъ тамъ отрядътъ прѣминалъ въ Аркадиополъ (Люле-Бургасъ), кждѣто денувалъ. На слѣдующия день тѣ стигнали въ напуснатия отъ гърцитѣ градъ Българополъ (сега Баба-ески), прѣнощували вжтрѣ и заминали за градеца Никица, изоставенъ отъ гръцкото население, което избѣгало въ Одринъ. Тука латинитѣ рѣшили да чакатъ пристигането на главнитѣ сили.

Въ това врѣме Макеръ де Сенъ Менуелъ, Матей де Валенкуръ и Робертъ де Рансоа пристигнали съ своитѣ отряди отъ Никомидия — Азия. Нетърпѣливиятъ императоръ рѣшилъ наедно съ Блуаския графъ да послѣдватъ маршала Вилардуена съ всичкитѣ сили, които събрали; въ отряда влизали сто и четиридесеть рицари. На това прибързано рѣшение на императора маршалъ Вилардуенъ отдава причината за катастрофата, която постигна латинитѣ при Одринъ. Ала това е невѣрно; всичкитѣ останали отряди, които сж отивали да се присъединятъ къмъ войскитѣ въ Тракия не сж минали прѣзъ Цариградъ. Пиеръ де Брасио и Пайенъ д'Орлеанъ сж прѣминали отъ Еспигалъ прѣзъ Мраморно море на Родосто и отъ тамъ за Одринъ, а Хенрихъ, брата на Балдуина, е прѣминалъ Дарданелския проходъ при Абидосъ и е вървѣлъ право за горѣпоменатия градъ. Маршалъ Вилардуенъ не е билъ въ Цариградъ въ това врѣме, за да знае какъ стои работата, та за това е падналъ въ това невѣрно сжждение. Твърдѣ естествено е да допуснемъ, че императорътъ е отдалъ заповѣдь на азиятскитѣ отряди да се движатъ по най-кжсия пжть за Одринъ, гдѣто той рѣшилъ да съсрѣдоточи войскитѣ си, и когато отрядитѣ, на които пжтьтъ билъ прѣзъ Цариградъ, пристигнали, той нѣмало за какво да чака и много на мѣсто било отива-

*) Маршалъ Вилардуенъ е оставилъ едно прѣкрасно описание на събитията по онова врѣме въ своята хроника „Conquète de Constantinopole», която ще ни бжде главния ржководитель отъ тукъ нататъкъ.

Твърдѣ безпристрастенъ въ описанието на събитията, Вилардуенъ не е билъ свободенъ отъ рицарската надутость и прѣзрѣние къмъ низкитѣ класове. Той говори само за рицаритѣ и само тѣхъ смѣта за войници, когато тѣ сж играли ролята на офицеритѣ въ сегашнитѣ армии. Другитѣ войски: конни сержанти, конни самострѣлници (arbalétieos à cheval), венециянски войски и пр. той смѣта за сволочь и споменува за тѣхъ само за да каже, че нищо не стрували. За пѣхотата, която не е била малочислена, нигдѣ не обѣлва зжбъ.

нето му да се съедини съ Вилардуена, отряда на ксгото билъ изложенъ на голѣма опасность да бѫде разбитъ отдѣлно. Щомъ пристигналъ въ Никица, още първата нощь императорътъ събралъ воененъ съвѣтъ, въ който било взето рѣшение да обсадятъ Одринъ и отдали нуждитѣ заповѣди на своитѣ отряди (corps de bataille). На сутриньта, 29 и мартъ 1205 год., латинитѣ стигнали прѣдъ Одринъ, но го намѣрили много добрѣ укрѣпенъ и видѣли, че на стѣнитѣ и кулитѣ се развѣватъ флаговетѣ на Калояна. Пристигналъ и дожътъ Хенрихъ Дандоло, съ своитѣ венециянски войски, които по число се равнявали на отрядитѣ на императора и Блуаския графъ взети заедно. Градътъ билъ обсаденъ отъ латинитѣ, които се разположили на лагеръ прѣдъ три отъ градскитѣ порти на единъ хвърлей мѣсто. На другия день пристигналъ и единъ отрядъ конни сержанти, за които Вилардуенъ се произнася много злѣ.

Споредъ Никита, градоветѣ Одринъ и Димотика, като получили значителни подкрѣпления отъ Калояна, се съпротивлявали; крѣпоститѣ трѣбва да сѫ били подъ командата на българи, защото ако бѣха гърци Никита не би пропусналъ да спомене имената имъ.

Ето какъ описва Никита борбата около крѣпостнитѣ стѣни:

«На слѣдния день слѣдъ разполагането имъ на лагера, при«ближили войската къмъ стѣната и поставили орждия. Но по«неже стѣнитѣ били несъкрушими, то не успѣли друго освѣнъ «да стрѣлятъ само и да бѫдатъ обстрѣлвани на свой редъ. «Най-послѣ тѣ измислили да подкопатъ основитѣ на стѣнитѣ «съ лостове и по такъвъ начинъ неочаквано изведнъжъ да раз«търсятъ самитѣ стѣни. За тая цѣль захванали да се подкопаватъ «подъ тѣхъ, колкото е възможно отдалече : земята незабѣлѣ«зано се изнасяла изъ подкопитѣ. Самитѣ подкопи се подпира«ли съ сухи дървета (греди) и работата вървѣла бърже при «многото ржцѣ. Отъ своя страна защитницитѣ така сѫщо из«мисляли срѣдства за спасение на града. Но не прѣминали още «много дни въ тая надземна борба и Калоянъ се при«ближилъ».

Положението на латинитѣ, подъ стѣнитѣ на Одринъ, не било особено приятно. Тѣ не могли да си набавятъ храна, защото търговцитѣ нѣмали възможность да ги послѣдватъ, а пъкъ гърцитѣ, българитѣ и куманитѣ, които кръстосвали на всѣкждѣ, не позволявали да се фуражира. Поради липсата на храна, Блуаския графъ съ повече отъ половината армия отишълъ на фуражировка: нападналъ замъка Peutaces, заетъ отъ гърци, но не можелъ да стори нищо и се върналъ съ празни ржцѣ. Гладътъ принудилъ латинитѣ къмъ по-усилена дѣятелность. Така посрѣщнали Великдень, 10-й априли 1205 год.

Самоувѣреностьта правила кръстоносцитѣ съвсѣмъ непрѣдпазливи. Макаръ и да били въ война съ Калояна, тѣ малко се грижили за неговитѣ движения и намѣрения; до тѣхъ достигалъ смѫтно слухътъ, че Калоянъ се приближава съ силна армия, въ която влизали и 14 хиляди некръстени кумани, но

повече отъ това нищо не знаяли. Калоянъ наистина се приближавалъ, ала, както пише съврѣменниятъ гръцки историкъ Никита, той скривалъ движението си. Когато новината за намѣрението на Калояна, да помогне на обсаденитѣ, достигнала до латинитѣ, той билъ вече толкова близо, щото тѣ трѣбвало да вематъ мѣрки за бой. Рѣшено било: маршала Вилардуенъ и Манасе де Лилъ да пазятъ лагера, а императорътъ съ всичкитѣ останали войски да излѣзе вънъ, за да приеме боя, ако Калоянъ го прѣдложи.

Отъ своя страна Калоянъ е прѣдставлявалъ пълна противоположность на своя врагъ, императора Балдуина; до като послѣдниятъ не е знаялъ нѣщо опрѣдѣлено за българитѣ, ние имаме пълно право да заключимъ, че Калоянъ е знаялъ твърдѣ добрѣ положението на латинитѣ. Той знаялъ, че нови отряди идатъ отъ Азия да усилятъ послѣднитѣ, за това бърже се движелъ.

Великденскитѣ празници не само не му попрѣчили, но той даже се възползувалъ отъ тѣхъ, за да изненада враговетѣ си, които може би сж прѣдполагалъ, че той се е спрѣлъ негдѣ да празнува. Вечерьта, на 3-я день на Великдень (12 и априлъ), той прѣнощувалъ на 20 клм. (5 левги) отъ лагера на латинитѣ и не си забавилъ да поиска сражение; ала не го прѣдложилъ, както мислили латинитѣ, но го прѣдизвикалъ.

На слѣдния день, скривайки най-грижливо своето разположение и движение, Калоянъ произвелъ усилена рекогносцировка на латинския лагеръ. Отъ Вилардуена узнаваме, че Калоянъ самъ съ единъ отрядъ отъ лека куманска конница, е произвелъ рекогносцировката. По думитѣ на Никита: »Като «отредилъ незабавно часть отъ скитската (куманска) войска, «Калоянъ заповѣдалъ да нападнатъ на стадото говеда за про«доволствие и конскитѣ табуни, които пасли по ливадитѣ «около латинския лагеръ, като желаелъ съ такъвъ родъ стра«тегически опитъ да разузнае характера на неприятелитѣ и «похватитѣ на тѣхнитѣ военни дѣйствия. Туку що се появилъ «скитскиятъ отрядъ и латинитѣ съ бѣсна бързина, като грабнали «конетѣ и копията, неудържимо се хвърлили върху скититѣ, «които на свой редъ обърнали тилъ, пуснали се въ съотвѣт«ствено бързо отстжпление, стрѣляйки назадъ и въ това «врѣме незабравяйки да бѣгатъ напрѣдъ. Латинитѣ силно се «стремѣли подиръ тѣхъ, като желали да ги настигнатъ, но «разбира се, нищо не могли да направятъ, тичайки слѣдъ войска «леко въоржжена и бързолетна».

Ето какъ описва Вилардуенъ това разузнаване (§ 355): «Куманитѣ достигнаха до самия лагеръ и захванаха да пре«пускатъ прѣдъ него и дигна се викъ въ лагера и тѣ (лати«нитѣ) излѣзоха въ безредица и прѣслѣдваха куманитѣ доста «буйно на една левга разстояние; и когато поискаха да се «върнатъ, куманитѣ захванаха да стрѣлятъ въ тѣхъ упорито «и раниха имъ доста коне».

Така сполучливо се завършила тая рекогносцировка, твърдѣ поучителна и за двамата противници. Калоянъ разбралъ, че латинитѣ, въ стремлението си да се отличатъ и покажатъ своята лична храбрость, увличатъ се, не могатъ да запазятъ редъ и дисциплина въ боя и скроилъ възъ основа на това плана на рѣшителното сражение, което прѣдстояло. Той отгадалъ намѣрението на латинитѣ да приематъ боя при самия лагеръ, като осигурятъ гърба си съ барiеритѣ на послѣдния и въ краенъ случай намѣрятъ убѣжище задъ тѣхъ; затова той рѣшилъ да подмами латинитѣ въ прѣсѣченитѣ и блатисти мѣста на сѣверъ отъ Одринъ, гдѣто отборната часть на латинскитѣ войски — тежката рицарска конница, не би могла да дѣйствува свободно и лекитѣ български войски би намѣрили прикритие въ мѣстностьта отъ страшнитѣ удари на рицаритѣ и би поразявали отъ тамъ съ стрѣли и копия конетѣ на послѣднитѣ.

Кждѣ именно е избралъ Калоянъ своето полесражение не е указано точно отъ съврѣменнитѣ историци. Споредъ Вилардуена, то е било приблизително на двѣ левги отъ лагера на латинитѣ; споредъ Ансберта, мѣстото е било блатисто. Основавайки се на Ансберта, нашиятъ историкъ Ширковъ вади заключение, че то е било нѣкждѣ «изъ низкитѣ блатисти мѣста на Марица»*); този изводъ не ни се вижда вѣренъ. Латинитѣ сж били разположени на лагеръ на истокъ отъ Одринъ и ако боятъ е станалъ нѣгдѣ между Тунджа и Марица или Марица и Арда, то тѣ би трѣбвало да сж минавали една отъ първитѣ двѣ рѣки въ бродъ, което е невъзможно прѣзъ мѣсецъ априлъ, или по мостъ. И въ единия и въ другия случай, това би оказало голѣмо влияние, изходътъ на боя би прѣдставлявалъ съвършено друга картина и този фактъ нѣмаше да остане незабѣлѣзанъ отъ съврѣменнитѣ историци, особено отъ маршалъ Вилардуена, който въ самото сражение е пазилъ лагера и всѣкакъ се мжчи да оправдае пораженията на латинитѣ. Сраженията е произлѣзло нѣгдѣ нагорѣ възъ течението на Тунджа, на лѣвия й брѣгъ. Думитѣ на Вилардуена и на Ансберта и отстжплението на латинитѣ за Родосто ни позволяватъ да опрѣдѣлимъ приблизително полесражението. На сѣверъ отъ Одринъ, по лѣвия брѣгъ на Тунджа, се срѣщатъ нѣколко блатисти котловини, най-южната отъ които е на разстояние 2 левги отъ града Дъното на послѣдната е блатисто и прорѣзано съ единъ малъкъ потокъ; тя е образувана отъ раздвоението на едно бѣло, което върви отъ сѣверо-истокъ на юго-западъ, двата клона на което достигатъ до Тунджа. Източната прѣграда на котловината тамъ, гдѣто бѣлото се раздвоява, е прорѣзана съ дълбоки долини, които даватъ удобно скривалище за войски. Тука, по склоноветѣ на тая котловина, ние прѣдполагаме да е избралъ Калоянъ бойното поле, гдѣто на слѣдния день се е разиграло сражението.

*) «Бълг. Прѣгледъ», Зароб. на Балдуина.

Балдуинъ така сѫщо разбралъ съ какъвъ противникъ има работа. Слѣдъ като латинитѣ се върнали отъ прѣслѣдването на куманитѣ, Вилардуенъ разказва: «Баронитѣ бидоха «повикани въ жилището на императора. И тѣ държаха съвѣтъ «и казаха, че сѫ направили голѣма лудость, гдѣто сѫ прѣслѣд- «вали такива хора и толкова леко въоржжени. Съвѣтътъ рѣши, «ако Калоянъ дойде пакъ (que se Iohannis venoit mais), тѣ «ще излѣзатъ вънъ и ще се наредатъ прѣдъ лагера и така ще «чакатъ и нѣма да се помръдватъ. И заповѣдаха да викатъ по «цѣлия лагеръ, щото никой да не се осмѣли да прѣстѫпи тая «заповѣдь, ни ради шумъ, ни ради тропотъ, който би се чулъ. «И биде казано: маршалъ Вилардуенъ и Манасе де Лилъ ще «пазятъ отъ къмъ града»*).

Настаналъ свѣтлиятъ четвъртъкъ, 14-и априли — единъ отъ най-славнитѣ дни за българското оржжие. Калоянъ се приближилъ незабѣлѣзано на 2 левги отъ лагера на латинитѣ, „разположилъ своитѣ войски — даваме думата на Никита — „въ долове, заседналъ въ тѣснини, прикрилъ се задъ хълмисти „възвишености, като се старалъ, щото противникътъ да не за- „бѣлѣжи неговото присѫтствие, и изпратилъ още по-значите- „ленъ отрядъ отъ скитската дружина подъ началството на Коце, „за вторично нападение на латинския лагеръ, като му заповѣдалъ „да дѣйствува както по-напрѣдъ, и да се възвърне къмъ мѣс- „тото, гдѣто била разположена войската, по тоя сѫщия пѫть, „по който се възвръщали и по напрѣдъ. Щомъ латинитѣ пакъ „видѣли скититѣ, скоро и мигновено като се въоржжили, тѣ „се хвърлили върху имъ, потръсвайки копията, съ още по- „голѣма стремителность, отъ колкото не давно прѣди, и ги „прѣслѣдвали още по-далечъ". Коце отлично изпълнилъ възложената му задача; кръстоносцитѣ току що били обѣдвали, когато куманитѣ нападнали на лагера и достигнали дори до палаткитѣ и павилионитѣ. Въ лагера — разказва Вилардуенъ — се дигналъ викъ, латинитѣ грабватъ оржжието, строятъ се по отряди и се нареждатъ прѣдъ лагера, както е било опрѣдѣлено. Най-напрѣдъ излѣзълъ съ своя боенъ строй Блуаскиятъ графъ Людовикъ; въпрѣки вчерашното рѣшение да не се помръдватъ отъ мѣстата си, той, възмутенъ отъ наглостьта на куманитѣ, които така безцеремонно се въвирали въ лагера и между латинитѣ, казалъ, че нѣма да търпи повече срама, който тѣзи кучета имъ правятъ и се спусналъ да ги гони, като обадилъ на императора да го послѣдва. Куманитѣ се прѣсторили, че бѣгатъ и бѣгайки не стрѣляли, както имъ е обичай. Латинитѣ, упоени отъ мнимия успѣхъ, прѣслѣдвали куманитѣ съ увлѣчение на цѣли 2 левги до мѣсто-разположението на българскитѣ войски. Коце така изкусно подвелъ графа задъ себе си, щото послѣдниятъ изведнъжъ се озовалъ атакуванъ отъ всички страни отъ българитѣ, наредени въ сѫстенъ строй; въ сѫщото врѣме и Коце повърналъ назадъ съ

*) Вил-нъ, § 356.

своитѣ кумани и атакували латинитѣ откъмъ фронта. Българитѣ и куманитѣ обсипали съ стрѣли и дротици своитѣ врагове и послѣ съ викъ се хвърлили върху тѣхъ; латинитѣ, конетѣ на които били съвсѣмъ уморени отъ буйното прѣслѣдване, не могли да се движатъ изъ прѣсѣченитѣ и блатисти мѣста и да париратъ о врѣме намѣрението на Калояна. „Така се наченалъ голѣмиятъ и пагубенъ бой"*).

Ето какъ описва Никита самото сражение:

„Понеже куманитѣ, почти не стрѣляйки назадъ, движили се напрѣдъ извънредно скоро, понеже при всичката „лекость на въоръжението си ездѣли на коне забѣлѣжителни „по особено бързия си бѣгъ: то латинитѣ не забѣлѣзали какъ „далеко сж се увлѣкли въ прѣслѣдване, и по не знание по„паднали на тѣзи мѣста, съ примки, засади, капани. Крайно „уморени отъ усиленото прѣслѣдване, съ явно обезсилѣнитѣ си „коне тѣ се озовали всрѣдъ прѣсни скитски войски и били при„тиснати отъ всички страни; понеже скититѣ ги обиколили отъ „всѣкждѣ, боятъ станалъ ржченъ. Като ги надминавали съ „своята многочисленость — всѣкиго обиколили по нѣколко „човѣка — скититѣ ги сваляли отъ седлата, сѣкли имъ шиитѣ „най-жестоко, съ коси, удушвали ги съ аркани, разкжсвали „на части конетѣ имъ. Като налегнали съ своята маса като „черна и гжста мъгла, тѣ не оставили на латинитѣ ни най-малката „възможность, нито да продължаватъ сражението въ боенъ редъ, „нито да отстжпятъ. Така паднала най отборната часть на „латинската войска, знаменита съ силата на своитѣ копия".

Гордитѣ и честолюбиви рицари никога не би напуснали бойното поле, но останалитѣ войски, които не се отличавали съ бойна опитность, не могли да издържатъ натиска на българитѣ, уплашили се и захванали да се разстройватъ. Императоръ съ своитѣ войски върѣлъ подиръ графа и побързалъ да му помогне; но когато пристигналъ, намѣрилъ го сваленъ отъ коня да се тътри по земята, раненъ на двѣ мѣста. Единъ отъ неговитѣ рицари, Жанъ де Фриезъ, го качилъ на своя конь; нѣкои отъ неговитѣ хора го молили да се оттегли, но той не искалъ да бжде упрѣкаванъ, че избѣгалъ отъ бойното поле и че е оставилъ императора. Самъ императоръ билъ окржженъ и силно притиснатъ отъ българитѣ. Напусто той увѣщавалъ своитѣ хора да не го напущатъ въ тѣзи трудни минути; леко въоръженитѣ латински отряди се разстроили и които могли спасявали се съ бѣгство. На бойното поле останали рицаритѣ, които по честолюбие или по нѣмане възможность да избѣгатъ, понеже били тежко въоръжени и конетѣ имъ много уморени, продължавали боя и намирали славенъ край на своя романтиченъ животъ, пъленъ съ пориви и приключения. Българитѣ и куманитѣ по-напрѣдъ избивали тѣхнитѣ коне и послѣ избивали и самитѣ рицари или ги оковавали още тамъ въ вериги. Така се продължавалъ боятъ дълго врѣме и се

*) Вилардуенъ, § 361.

свършилъ съ пълното поражение на латинитѣ. Въ този день падналъ цвѣтътъ на латинската конница; императорътъ Балдуинъ билъ плѣненъ, Блуаскиятъ графъ Людовикъ и много други латински голѣмци — избити.

«Уви! пише Вилардуенъ — каква печвлна загуба стана «тамъ! Тамъ загина Витлиемскиятъ епископъ Петъръ, Етиенъ «дю Першъ, брата на графъ Жофроа, Рено де Монмирай, «брата на Неверския графъ, Матиьо де Валинкуръ, Робертъ «де Рансоа, Жанъ де Фриезъ, Готие де Ньойи. Фери д' Иеръ, «Жанъ братъ му, Йосташъ де Хьомонъ, Жанъ братъ му, «Бодуенъ де Ньовилъ и много други, за които не пишемъ тука. И «онѣзи които можаха да се отърватъ дойдоха бѣгайки въ лагера».

Кратко но много сполучливо е описано това сражение отъ Патриархъ Евтими Търновски въ житието на св. Иванъ Поливотски; поради военно-литературния интересъ, който прѣдставлява, ние го цитираме на старобългарски.

По мнѡгыих же лѣтѣх, вънегда при благочестивѣм цари Калоїѡннѣ Блъгарскый възвеличи сѧ рог, и въсѣ Гръчьскаа землѣ подъ того рѫкоѫ покорена бысть. Родоу бо Фрѫжескомоу тогда Цариград прѣемшоу, такожде и въсѧ Гръчьскѫѧ власть, иже и царѣ поставишѧ ѡтъ колѣно своего. Єгоже царь Блъгарскый Калоїѡаннъ въ Ѡдринь пришедша оувѣдѣвь, въ скорѣ Фїлїповь град постиже и хитростїѫ многѫ того ѧть. Боѫ бо тогда ꙗко на плѣнь въ Ѡдринь посла, вѡйскѫ же велїѫ въ мѣстѣх нѣкоторыих съкрыть. Царь же, иже от Фрѫг поставленый, Балдоувинь именемъ, съкръвеныѧ льсти не вѣды, въ скорѣ съ иже тогда сълоучьшими сѧ на нѧ потече. Ѡни же ꙗко бѣжѫще творѣху сѧ, дондеже, того въ вѡйскѫ доведошѫ. И абїе от въсѫдоу Блъгаре сътекше сѧ, того ѧшѫ и въ Тръновь приведошѫ и съмръти прѣдашѫ.

Слѣдъ много години, при благочестивия царь Калоянъ се възвеличи българското царство, и всичката гръцка земя подъ неговата рѫка бѣ покорена. Французскиятъ народъ тогава прѣвзе Цариградъ и завзе всичката гръцка власть и постави царь отъ своето колѣно. Когато царь Калоянъ узна, че той (французкиятъ царь) е пристигналъ въ Одринъ, бърже стигналъ Пловдивъ и съ много хитрость го завладѣ. Изпрати отрядъ въ Одринъ ужъ за грабежъ, главнитѣ си сили въ нѣкои мѣста скри. Поставениятъ отъ французитѣ царь, Балдовинъ по име, скритата измама незнаяйки, бърже съ войскитѣ, които бѣха при него спусна се подиръ тѣхъ. (Изпратенитѣ за грабежъ) А тѣ се прѣструваха че бѣгатъ, до като го доведоха въ главнитѣ сили. И веднага отъ всѫдѣ българитѣ се затекоха, плѣниха го, заведоха го въ Търново и го прѣдадоха на смърть.

Когато маршала Вилардуенъ, който вардилъ прѣдъ една отъ портитѣ на града, видѣлъ, че латинитѣ бѣгатъ, излѣзалъ отъ лагера, колкото може по-бърже и обадилъ на Манасе де Лилъ, който пазилъ прѣдъ друга порта, да го послѣдва веднага. Двамата образували единъ по-голѣмъ боенъ отрядъ и тръгнали на голѣмъ алюръ да посрѣщнатъ бѣгащитѣ и да ги приведатъ въ редъ. Всичкитѣ разбити, които пристигали отъ бойното поле, тѣ се мѫчили да турятъ въ строя, но, по думитѣ на Вилардуена, повечето били толкова уплашени, щото не било възможно да се спратъ и бѣгали дори до палаткитѣ и спалнитѣ. По този начинъ Вилардуенъ се опиталъ да поправи до нѣгдѣ голѣмата несполука, но положението му било твърдѣ трудно. Макаръ Калоянъ съ главнитѣ си сили и да билъ заетъ още съ упоритѣ рицари, но леки български отряди прѣслѣдвали бѣгащитѣ латини дори до града. Нападенията на латинитѣ се захванали и тука; Вилардуенъ се принудилъ да отстѫпи прѣдъ лагера, гдѣто, като осигурилъ тила си съ барiеритѣ на лагера, държалъ се постоянно съ фронта къмъ българитѣ и отбивалъ тѣхнитѣ атаки, обсипванъ отъ градъ стрѣли. Това било на мръкване; настѫпилата нощь турила край на тоя ужасенъ бой.

Тогава Вилардуенъ изпратилъ да повикатъ слѣпия венециянски дожъ, посъвѣтвалъ се съ него, като му казалъ: «Гос«подарю, вие виждате несполуката, която ни постигна: ние из«губихме императорътъ Балдуина, графа Людовика и по-голѣ«мата часть отъ нашитѣ хора и то най-добритѣ. Прочее, да «помислимъ за спасението на останалитѣ, защото ако Богъ не «се смили, ние сме изгубени». Рѣшено било дожътъ да прибере хората въ лагера и да ги приготви за отстѫпление, а Вилардуенъ, съ отряда си въ боенъ редъ, да прикрива до като дожътъ се приготви и послѣ да образува ариергардъ и да прикрива отстѫплението. Щомъ настѫпила тъмнината, латинитѣ наклали огньове въ лагера, за да заблудятъ българитѣ и заминали*).

1205

Отстѫплението на латинитѣ, прѣслѣдвани отъ Калояна. — Смущението въ Цариградъ. — Хенрихъ пристига отъ Азия и поема управлението на империята. — Тракия въ български ржцѣ. — Походътъ на Калояна въ Македония. — Подъвземането на Сѣръ. — Разрушението на Пловдивъ.

Маршалъ Вилардуенъ, колкото и да се е мѫчилъ да прѣдстави отстѫплението на латинитѣ, че станало въ пъленъ редъ подъ негово ржководство, сѣ пакъ въ неговата хроника се усѣща паническия страхъ и голѣмата безредица, която е царувала въ началото на отстѫплението.

*) Вилардуенъ, § § 362, 333, 364, 365.

Отрядътъ на Вилардуена се спасилъ, благодарение на това, че главнитѣ сили на Калояна били заети съ рицаритѣ и само нѣкои отъ неговитѣ леки войски прѣслѣдвали латинитѣ дори до лагера имъ. Нощьта избавила Вилардуена отъ съвършено разбиване и му дала възможность да отстжпи. Дожътъ събралъ хората отъ лагера, въ това число пѣшитѣ и раненитѣ, и потеглилъ по пжтя за Родосто; Вилардуенъ прикривалъ отстжплението. Единъ малъкъ отрядъ, въ който влизалъ Ломбарскиятъ графъ Жираръ, съ 25 души рицари, отстжпилъ по пжтя за Цариградъ, гдѣто пристигналъ въ сжбота вечерьта, като взелъ пжтя Одринъ — Цариградъ, петь добри прѣходи, за два дни, и съобщилъ на папския легатъ и на гарнизона грозната вѣсть за поражението на кръстоносцитѣ. Главнитѣ сили, бавени отъ пѣшеходитѣ и раненитѣ, отстжпвали бавно прѣзъ цѣлата нощь и на разсъмване стигнали градътъ Памфилия, гдѣто заварили васалитѣ на Блуаския графъ Петръ Брасиевски и Пайена Орлеански, които отивали да се присъединятъ къмъ армията при Одринъ и нищо не знаяли за катастрофата.

Рано сутриньта сжщия день, Калоянъ съ главнитѣ си сили се явилъ прѣдъ Одринъ и веднага се впусналъ по слѣдитѣ на латинитѣ. По думитѣ на Вилардуена, той вървѣлъ до пладне и като не ги намѣрилъ, билъ много наскърбенъ; но за това пъкъ латинитѣ се много радвали, защото ако ги бѣше намѣрилъ, тѣ биха били изгубени безвъзвратно*).

Не ще съмнѣние, че при тѣзи намѣрения на Калояна, латинитѣ не можаха да се спратъ на почивка въ Памфилия. Въпрѣки голѣмата умора, прѣзъ нощьта тѣ веднага заминали, като оставили въ ариергардъ прѣсния отрядъ на П. Брасиевски и П. Орлеански. На обѣдъ тѣ стигнали въ Кариополъ (днешния Хайреболъ) гдѣто останали да се нахранятъ и да прѣнощуватъ. Но Калоянъ, който вървѣлъ съ всичкитѣ си сили подирѣ имъ, не ги оставилъ на мира; нощьта го заварила на двѣ левги прѣдъ Кариополъ, гдѣто останалъ да прѣнощува. Щомъ усѣтили близостьта на българитѣ, латинитѣ веднага грабнали оржжието, напуснали града и продължили отстжплението си. Тѣ пжтували цѣла нощь и на сутриньта (16-и априлъ) »*съ голѣмъ страхъ и голѣма мжка*» достигнали Родосто.

Грозната вѣсть съвсѣмъ забъркала работитѣ въ Цариградъ. Латинската империя, която се крѣпѣла само на непобѣдимостьта на рицаритѣ, се разклатила отъ основитѣ, щомъ послѣднитѣ били поразени. Много пилигрини и седемь хиляди рицари и сержанти отъ цариградския гарнизонъ веднага се качили на венецианскитѣ кораби и заминали обратно за отечеството си. Напусто ги молилъ съ въздишки и сълзи на очи папскиятъ легатъ кардиналъ Петръ Капуански и другитѣ първенци между латинитѣ, да не напущатъ империята въ тѣзи теж-

**) Вилардуенъ. § 371.

ки врѣмена; тѣ заминали и капризниятъ вѣтъръ ги закаралъ въ Родосто, гдѣто заварили остаткитѣ на разбитата при Одринъ армия. И тука маршалъ Вилардуенъ имъ повторилъ сѫщата молба съ сълзи на очи, но не само че не успѣлъ въ намѣрението си, но даже единъ отъ най-виднитѣ рицари Петръ де Фровилъ зарѣзалъ прѣзъ нощьта орѫжието и хората си, избѣгалъ на корабитѣ и заминалъ на слѣдния день съ тѣхъ.

Братътъ на императора Балдуина, Хенрихъ, бѣ напусналъ туко що прѣвзетата отъ него приморска крѣпость Андремита въ Мала Азия и съ всичкитѣ си сили бързаше да усили брата си. Той водѣше съ себе си 20,000 арменски пѣхотинци, които му бѣха помагали въ борбата съ Тодора Ласкариса и сега не смѣяха да останатъ въ страната. Хенрихъ се движилъ бавно и не можалъ да стигне въ рѣшителния моментъ подъ Одринъ, защото арменцитѣ водили съ себе женитѣ и дѣцата си, натоварени на кола, и Хенрихъ не искалъ да ги остави на произвола на враговетѣ. При все това той бѣ прѣминалъ Дарданелитѣ при Абидосъ и вървѣше за Одринъ, когато гърци*), избѣгали отъ поражението, му съобщили за одринската катастрофа. Той получилъ новини и отъ Родосто, гдѣто остаткитѣ отъ разбитата армия го викали да отиде по-скоро. Хенрихъ веднага свърналъ къмъ Родосто, като зарѣзалъ арменцитѣ, които били нападнати отъ мѣстното население, разбити и изтрѣбени всичкитѣ. По пѫтя Хенрихъ се събралъ съ единъ латински отрядъ, който отивалъ така сѫщо за Одринъ; по-голѣмата часть на този отрядъ идѣла отъ къмъ Макре и Траянополъ, а другата часть — отъ латински бѣжанци отъ Пловдивъ. И така, съ тѣзи съединени отряди, Хенрихъ стигналъ въ Родосто, гдѣто билъ признатъ отъ баронитѣ за регентъ на империята.

Градътъ Родосто е билъ силна приморска крѣпость, защитена отъ високи и здрави стѣни и кули; венецианскитѣ кораби осигурявали на гарнизона продоволствието и пѫтя на отстѫпление. Така щото Калоянъ нито е можалъ да обсади латинитѣ въ тая крѣпость, нито пъкъ е билъ сигуренъ, че тѣ ще дочакатъ пристѫпа, за да ги разбие окончателно. За това той пусналъ своитѣ отряди по цѣла Тракия и до като латинитѣ се окопитятъ, заелъ всичкитѣ крѣпости и кули дори до стѣнитѣ на Цариградъ, прѣдъ портитѣ на които куманитѣ свободно прѣпускали.

Въ това врѣме споредъ Патриархъ Евтимий Калоянъ е прѣнесълъ мощитѣ на св. Иванъ Поливотски отъ града Месиния (днешното село Месини при Люле-Бургазъ) въ Търново (Въ то оубо врѣмѧ и свѧтаго и блаженнаго Іωанна мощи

*) Отъ тѣзи думи на Вилардуена узнаваме, че е имало и гърци въ латинската армия подъ Одринъ.

тамо обрѣть, чьстнѣ прѣнесе отъ града Месїнїѧ въ свой славный градъ Тръновь).

Кръстоносцитѣ, слѣдъ като оставили венециянски гарнизонъ въ Родосто, заминали за Цариградъ, гдѣто владѣялъ голѣмъ страхъ; по пѫтя тѣ заели Силиврия и оставили въ нея свой гарнизонъ. И така, вънъ отъ стѣнитѣ на Цариградъ въ рѫцѣтѣ на латинитѣ останали само Силиврия и Родосто. При това положение на империята, Хенрихъ писалъ писмо на папата съ молба да подигне новъ кръстоносенъ походъ и изпратилъ въ Франция, Фландрия и други страни депутация заедно съ Невелонъ, епископъ на Суасонъ, да иска помощь. Отъ писмото до папата узнаваме, че Калоянъ сключилъ съюзъ съ турцитѣ, Хенрихъ узналъ това отъ заловенитѣ у пратеника писма. Въ отговоръ на това, папата съвѣтвалъ Хенриха да сключи миръ съ Калояна, защото това било полезно и за двамата, той писалъ и на Калояна въ сѫщата смисъль.

Въ това врѣме венецианскиятъ дожъ Хенрихъ Дандоло умрѣлъ отъ болести въ стомаха и половитѣ органи, придобити вслѣдствие бързата и не рѣкѫсната езда при отстѫплението отъ Одринъ за морето.

Слѣдъ като завладѣлъ Тракия, Калоянъ заминалъ за Македония, за да се разправи съ Монфератския маркизъ, сега Солунски краль, който отнелъ нѣкои отъ неговитѣ нови владѣния въ Македония и билъ неговъ непримиримъ врагъ. По този случай Вилардуенъ пише: «И когато дойде петдесятницата, «Калоянъ, който бѣше извършилъ много отъ онова, което «искаше да направи въ страната, не можа повече да задържи «своитѣ кумани, защото тѣ не понасяха лѣтнитѣ горещини и «не можеха повече да воюватъ. Тѣ се върнаха въ своята земя. «А той съ своята армия отъ българи и гърци отиде къмъ «Солунъ противъ маркиза».

Между това до като Калоянъ завладѣваше Тракия, българитѣ въ Македония не стоеха съ скръстени рѫцѣ. Солунскиятъ краль Бонифаций бѣ прѣдприелъ походъ въ Гърция противъ Леонъ Сгуръ и съ помощьта на Вилардуенъ — внукъ на нашия историкъ — бѣ завладѣлъ Пелопонезъ, и обсаждаше напусто Коринтъ и Навплия, които се съпротивляваха упорно. Поставениятъ вмѣсто Стрѣзъ войвода на Просѣкъ Цузъменъ нападна на Солунъ и съ помошьта на възстаналитѣ граждани прѣвзе градътъ; италиянскиятъ гарнизонъ заедно съ кралицата — вдовица на бившия византийски императоръ се затворили въ цитадела, гдѣто били обсадени.

Като получилъ извѣстие за това, Бонифации вдигналъ обсадата и побързалъ къмъ Солунъ, но когато наближилъ извѣстили му, че жена му изгонила българитѣ съ помощьта на гражданитѣ, вѣроятно уплашени отъ приближението на кралскитѣ войски. Тогава той рѣшилъ да тръгне право за Скопие,

за да си отмъсти на Калояна за неговитѣ неприятелски постѫпки, но не успѣлъ още да захване намисления планъ, когато пратеникъ му обадилъ за поражението при Одринъ, за смъртьта на Блуаския графъ и плѣняването на императора Балдуинъ. Слѣдъ това Бонифации се повърналъ въ Солунъ, гдѣто изслѣдвалъ и наказалъ най строго възстанвицитѣ гърци.

Първата сериозна крѣпость, която се изпрѣчила Калояну въ Македония билъ градътъ Сѣръ. За прѣвземането на тоя градъ имаме пакъ два източника, Вилардуенъ и Никита, които донѣкждѣ си противорѣчатъ, донѣкждѣ се допълнятъ. Вилардуенъ (§ 392 и 393) пише: «Въ това врѣме се случи, че Ка„лоянъ царьтъ на Влашко и България настѫпи противъ мар„киза (Бонифаций) съ всичкитѣ си армии къмъ единъ градъ „нарицанъ Сѣръ. Маркизътъ бѣше снабдилъ града твърдѣ добрѣ „съ войска, защото той бѣ поставилъ вжтрѣ Хюго де Колеми, „който бѣ добъръ рицарь и знаменитъ човѣкъ и Вилхелмъ „д'Арлъ, кралския маршалъ съ голѣма часть отъ своитѣ добри „войски. Калоянъ ги обсади, но още не успѣлъ да завърши „обсадата той прѣвзе градътъ съ нападение. И при падането „на града стана едно голѣмо нещастие — Хюго де Колеми „биде убитъ съ ударъ въ окото.

„И когато той, най-храбриятъ отъ всички падна, остана„литѣ се изплашиха, тѣ се оттеглиха въ замъка (цитаделя), „който бѣше много силенъ, Калоянъ ги обсади и постави своитѣ „обсадни пращи и стѣнобитни машини (ses pierriers et ses man„goneaux). Не се мина дълго врѣме и обсаденитѣ поискаха „да прѣговарятъ, за което бидоха осждени и упрѣкани. И дого„воритъ бѣ такъвъ, че тѣ прѣдадоха замъка на Калоянъ, а той „се заклѣ чрѣзъ двадесеть и петь души отъ най видницитѣ не„гови хора, че ще да заведе побѣденитѣ непокжтнати съ конетѣ, „оржжието и потрѣбитѣ имъ въ Солунъ, Цариградъ или въ „Унгария, кждѣто пожелаятъ.

„По този начинъ падна градътъ Сѣръ; Калоянъ ги изведе „вънъ, настани ги при себе си въ лагера, прѣстори имъ се лю„безенъ, като имъ изпрати дарове. Така ги държа три дни, „послѣ той се отметна отъ всичко, което имъ бѣше обѣщалъ, „излови ги, обра всичко каквото имаха и ги закара пѣшкомъ „голи и боси въ България. Бѣднитѣ и незначителнитѣ той из„прати въ Унгария; на другитѣ, които струваха нѣщо повече „той отсѣче главитѣ . . . . кръстоносната армия прѣтърпѣ по „такъвъ начинъ най-голѣмата загуба, която нѣкога е прѣтърпѣ„вала. Калоянъ събори града и замъка и настѫпи къмъ маркиза".

Като чухме повѣстьта на побѣденитѣ, нека сега да чуемъ тая на побѣдителитѣ. За нея Никита его що пише:

«Като се приближилъ до Сѣръ, Калоянъ стѫпилъ въ бой «съ находящитѣ се тамъ латини: макаръ кръвопролитието да «било ужасно, при все това, и тука той останалъ побѣдитель; «като срѣщнали Калоянъ съ обичното свое искуство въ воен·

«ното дѣло, и готовность къмъ отражение, латинянитѣ най-«напрѣдъ му нанесли чувствителна загуба, но подиръ малко «латинската войска окончателно била поразена и като се спа-«сявала съ бѣгство въ града Сѣръ, не успѣла да затвори по-«диръ себе си градската врата, така че заедно съ побѣгналитѣ, «вмъкнали се въ града българитѣ и гърцитѣ, които ги прѣ-«слѣдвали. По такъвъ начинъ градътъ билъ взетъ; подиръ «това билъ изгоренъ, градскитѣ стѣни разрушени и плѣнни-«цитѣ, заключени въ окови, отправили по назначението. Оцѣ-«лѣлиятъ послѣ поражението остатъкъ отъ латинската войска, «една часть се разбѣгала въ разни страни, другата часть се «утвърдила въ цитадела (кулата), която успѣли да заематъ. На «слѣдния день Калоянъ, като обсадилъ цитадела, прѣдложилъ на «латинитѣ да се прѣдадатъ, като получатъ свободенъ изходъ. «Но като очаквали помощь отъ маркиза, тѣ не искали да «чуятъ за каквито и да било отстжпки. Затова Калоянъ при-«готвилъ стълби, поставилъ на височината срѣщу цитадела «огромна обсадна машина и захваналь да разбива стѣнитѣ. «Огъ своя страна латинитѣ се защищавали упорно, като упо-«трѣбявали всички срѣдства, съ които разполагали за отбрана «на стѣната. Най-послѣ тѣ видѣли, че Калоянъ като обкржа-«жилъ крѣпостьта съ своята войска, като съ непрѣривна огнена «стѣна, прѣградилъ имъ всѣки изходъ отъ нея, така че било «невъзможно даже ногата си да покажешъ, а камо ли тайно «да се промъкнатъ къмъ маркиза, и рѣшили да прѣдадатъ крѣ-«постьта на условие да имъ бжде позволено свободно да излѣ-«затъ отъ нея съ всичкото орджие и коне. Но сега вече пакъ «той не искалъ и да чуе за договоръ на подобни условия. «Тогава тѣ захванали да просятъ позволение да се възвърнатъ «въ своето отечество, подъ надзора на проводници до грани-«цитѣ на Паноня; на това условие договоръть се състоялъ. «Калоянъ получилъ крѣпостьта, а тѣ свободенъ изходъ».

Отъ двата разказа можемъ приблизително да възстано-вимъ сражението така:

Калоянъ е рѣшилъ да поведе правилна обсада и да прѣ-вземе града съ постепенна атака, като разбие стѣнитѣ му. Вѣроятно когато е обхождалъ града получилъ, извѣстие, че отъ Солунъ е испратена помощь на Сѣръ и той рѣшилъ да прѣ-вземе крѣпостьта съ открита сила. Атаката била отбита съ голѣми загуби; увлѣчени отъ успѣха на градскитѣ стѣни, ита-лиянцитѣ се спуснали да прѣслѣдватъ отбититѣ българи; но сега пъкъ тѣ прѣтърпѣли поражение и при бѣгството имъ въ града и българитѣ се вмъкнали по петитѣ имъ.

Солунскиятъ краль Бонифаций, щомъ се научилъ за настжп-лението на Калоянъ противъ Сѣръ дѣйствително изпратилъ войска, която по пжтя се научила за изхода на боя при Сѣръ и за положението, но, макаръ че виждала прѣвъзходнитѣ сили на българитѣ, не могла да се отклони отъ боя, понеже «по-

паднала въ самия центъръ на военнитѣ дѣйствия». Произлѣзла нова битка, войската на Бонифации пакъ била съвършено разбита и обърната въ бѣгство. „Защото скититѣ*) отъ всички „страни нападаха на нея, като грамаденъ роякъ въ необикно„вено множество, като пчели излѣзли отъ кошеръ или оси „излѣзли изъ припѫтна пукнатина.

„Като прѣтърпѣ поражение по такъвъ начинъ и въ двѣтѣ „битки Бонифаций се затвори подиръ това въ стѣнитѣ на Со„лунъ, а Калоянъ съвършено свободно стѫпилъ въ Верея (Беръ) и заелъ всичкитѣ градове, които принадлежеха на Бонифаций" **).

И дѣйствително, Калоянъ не само отвоювалъ цѣла Македония и Елада, но този пѫть разширилъ още повече властьта си. Казаното отъ Никита намира потвърждение и у Патриархъ Евтимий. Така въ житието на св. Иванъ Поливетски, слѣдъ като говори за Одринското поражение и за плѣняването на Балдуина, цитирано отъ насъ, продължава:

„Тогда оубо, тогда ѕѣло славный Калоіѡаннъ царь „блъгарскый, мѫжьскы на Гръчьскѫѧ прѣпоаса сѧ дръжава „и въсѧ грады тѣх поплѣни же и расыпа, въсѧ тѣх оудръжа „землѧ даже до Драча. И не тъчїѫ ѧже иже братъ его по „плъти, старый Асѣнь, оудръжа землѧ, нѫ и множайшайшѫѧ „ѡт него, лѣто текѫщоу тогда ҂ѕѱві". (Тогава, именно тогава многославния царь български Калоянъ, като се въорѫжи мѫжки противъ гръцката държава, плѣни и разсипа всичкитѣ имъ градове и владѣ всичката тѣхна земя даже до Драчъ. И не само земята, която неговиятъ роденъ братъ, стария Асѣнъ владѣ, но и много много повече. Въ лѣто текущо тогава 6712).

Между това до като Калоянъ прѣвзе цѣла Тракия, Македония, Елада, Албания, и пр. Пловдивъ, оставаше още въ латински рѫцѣ. Собствено Пловдивъ бѣ причината за кръвопролитната война между българитѣ и кръстоносцитѣ. При разпрѣдѣление земитѣ между послѣднитѣ тоя градъ съ областьта се падналъ на французина Рене де Три съ титлата Херцогъ. Рене се настани въ града, посрѣщнатъ отъ гърцитѣ като избавитель отъ българитѣ, които отдавна нападаха крѣпостьта. Слѣдъ това той се зае да отвоюва областьта, която владѣеха българитѣ; послѣднитѣ пъкъ не можеха да допуснатъ да остане градътъ въ чужди рѫцѣ. Така още въ самото начало тука се повела, споредъ Вилардуенъ, жестока война.

Гръцкитѣ градове Сѣръ и Пловдивъ, които отъ самото начало на българското възстание противъ гърцитѣ не бѣха падали въ български рѫцѣ, запазваха непокѫтнати своето по-

*) «Скититѣ» тука е употрѣбено вмѣсто българи, защото куманитѣ отсѫствуватъ.

**) Никита.

търчено население и гръцки гарнизони. Обиколени съ българско население, тѣ се боеха повече отъ него, отъ колкото отъ латинитѣ и се отдадоха всецѣло на послѣднитѣ, като помалко опасни за тѣхното бѫдеще. При това, както маркиза Бонифаций така и Рене де Три бѣха мѫжествени и умни, и съумѣха да привлѣкатъ гръцкото население. Изглежда, че тѣзи два града не сѫ участвували въ възстанието, устроено отъ Калояна между гърцитѣ противъ кръстоносцитѣ. Калоянъ си отмъсти на Сѣръ, като го разруши и изгори, а населението прѣсели въ България. Сега бѣ редъ на Пловдивъ, пъкъ и случаятъ не закъснѣ да му се прѣдстави.

Още когато Калоянъ се спусналъ съ своята армия къмъ Одринъ, между французкия гарнизонъ въ Пловдивъ се появила паника. Синътъ на Рене де Три, братъ му, зетъ му и внукъ му, заедно съ двадесеть и петь рицари и разбира се часть отъ гарнизона, напуснали херцога и се упѫтили за Цариградъ. Но по пѫтя тѣ били атакувани отъ възстаналитѣ гърци, изловени и прѣдадени на Калояна, който ги прѣдалъ на смърть. Другитѣ рицари, като видѣли че Рене е напуснатъ отъ най-близкитѣ си хора, не се засрамили да направятъ сѫщото; една група отъ 25 рицари така сѫщо напуснала Пловдивъ и както видѣхме успѣла да се присъедини къмъ войскитѣ на Хенриха близо до Родосто. Така направили и други, така щото Рене де Три отъ сто и двадесеть рицари останалъ да брани Пловдивъ и Станимъка съ петнадесеть рицари*).

„Когато Калоянъ видѣ, че нѣмаше какво да прави повече „около Солунъ, — пише Вилардуенъ — той се повърна съ цѣлата „си армия къмъ своята страна. Въ Пловдивъ като чуха, че „императора Балдуинъ и много барони сѫ погубени и че близ„китѣ роднини на Рене де Три го напуснали, помислиха, че „никога французитѣ не ще добиятъ надмощие. Една голѣма „часть отъ гражданитѣ, които бѣха павликени, отидоха при „Калояна, прѣдадоха му се и му казаха: «Господарю, ела прѣдъ „Пловдивъ или изпрати тамъ войската си и ние ще ти прѣ„дадемъ града».

„Когато Рене де Три се научи за това, уплаши се да не „го прѣдалатъ на Калояна. На разсъмване той напусна града „съ всичкитѣ си хора, мина прѣзъ едно отъ прѣдградията на „павликенитѣ, които бѣха се отдали на Калояна; и като запали „това прѣдградие, изгори по-голѣмата му часть. Слѣдъ това „той отиде въ Станимашкия замъкъ, който е на разстояние „три левги, държеше се отъ негови хора и влѣзе въ него, „(юни 1205 г.). Въ тоя замъкъ той издържа тринадесеть мѣ„сечна обсада съ голѣми лишения и бѣдность. Отъ гладъ фран„цузитѣ били принудени да изядатъ конетѣ си".

Между това въ Пловдивъ настанала анархия; въ града се борили три партии: латинска, гръцка и българска, къмъ по-

*) Вилардуенъ § § 345 и 346.

слѣдната принадлежали павликенитѣ. Латинската партия съ отеглянето на французитѣ паднала. Гръцката партия се бояла отъ Калояна, защото слѣдъ като сѫ му дали клетва за вѣрность гърцитѣ не възстанали заедно съ другитѣ градове, а напротивъ подкрѣпили кръстоносцитѣ въ борбата имъ съ българитѣ. Най-послѣ бившиятъ византийски протостраторъ Алекси Аспиетъ заграбилъ властьта и се провъзгласилъ за независимъ господарь, вѣроятно съ огледъ да стане императоръ, като присъедини и другитѣ византийски градове.

Въ такова положение билъ градътъ, когато пристигналъ Калоянъ. Споредъ Патриархъ Евтимий градътъ билъ прѣвзетъ съ голѣма хитрость (хытрости многомъ). Споредъ Вилардуенъ, Калоянъ не стоялъ дълго врѣме прѣдъ Пловдивъ; градътъ му се прѣдалъ на едничкото условие да бѫде гарантиранъ животътъ на всички. Но въпрѣки това, казва Вилардуенъ, „той уби прѣди „всичко архиепископа на града, одра живи нѣкои отъ първен„цитѣ, нѣкои изгори, а на нѣкои отсѣче главитѣ. Всички оста„нали той заведе въ плѣнъ окованы. Слѣдъ това той разруши „градътъ — стѣнитѣ и кулитѣ му, изгори голѣмитѣ палати и „богатитѣ къщи. Така бѣ разрушенъ благороднятъ градъ „Пловдивъ, който бѣше единъ отъ тритѣ най-хубави градове „на Византийската империя".

Въ срѣдъ развалинитѣ на града на висока върлина обѣсенъ съ глава надолу висѣлъ Алекси Аспиетъ — допълня картината историкътъ Никита. Жестоката участь на Аспиетъ е напълно заслужена. Плѣненъ отъ Асѣнъ въ боя при Сѣръ, той дълги години изтрива търновскитѣ тъмници. Вѣроятно когато Калоянъ устройваше гръцкия заговоръ противъ кръстоносцитѣ, той е билъ изпратенъ, като Калояновъ човѣкъ, въ Пловдивъ; и вмѣсто да схване общото положение и да бѫде полезенъ и Калояну и на съплеменницитѣ си, той съ глупавото си честолюбие погуби и града и себе си.

Съ разрушението на Пловдивъ и прѣмахването на гръцкото му население, тая гръцка твърдина изгубила за винаги значението си като упора на Византия противъ България. Макаръ че била въздигната отново и минавала отъ ржцѣ на ржцѣ, но тя нѣмала вече прѣдишната си сила.

Слѣдъ падането на Пловдивъ нищо не прѣчило на Калояна да нанесе послѣдния рѣшителенъ ударъ на латинитѣ. Латинската империя била на издъхване; само стѣнитѣ на Цариградъ поддържали още сѫществуването ѝ. Паниката у латинитѣ, прѣвземането на крѣпоститѣ Костанца, Вар а и Сѣръ даватъ да се разбере, че Калоянъ е могълъ да се нагърби съ разчетъ на успѣхъ съ завѣтната мечта на българскитѣ царе — да прѣвзематъ Цариградъ. При това моментътъ билъ твърдѣ удобенъ. България нѣмала съперници. Никейската гръцка империя била ощѐ въ зародишъ и не могла да си задава такава тежка задача — изгонване латинитѣ отъ Цариградъ. Ала въ

борбата съ враговетѣ на България, Калоянъ се увлѣкълъ и забравилъ, че царува надъ българи. Бидейки постоянно въ походъ послѣднитѣ двѣ години, той не могълъ отблизо да слѣди интригитѣ и сплетнитѣ, които се водяли въ държавата му и тъкмо въ рѣшителния моментъ, слѣдъ падането на Пловдивъ, той билъ принуденъ да напусне борбата съ латинитѣ и заминава за Търново да усмири избухналото противъ него възстание. За тая нова размирица нѣмаме никакви свѣдения, но и тя трѣбва да е подкладена отъ недоволното болярство.

Заедно съ падането на латинското могъщество изникналъ другъ единъ факторъ, който има сждбоносно значение за България. Като привлѣкълъ латинитѣ въ Европа, Калоянъ далъ възможность на Тодоръ Ласкарисъ да основе Никейската империя; това възродило надеждитѣ на гърцитѣ и тѣ захванали да се боятъ повече отъ българитѣ, отъ колкото отъ латинитѣ, които явно било, че не ще се задържатъ дълго врѣме. Самитѣ латини били готови на всѣкакви отстжпки въ Азия, стига да си възвърнатъ нѣкоя отъ изгубенитѣ области въ Европа или поне да запазятъ Цариградъ отъ българитѣ. Калоянъ схваналъ добрѣ положението. Той разбралъ, отъ една страна, че латинитѣ не сж така силни и опасни както въ начало и отъ друга, — че трѣбва да се попрѣчи на възстановлението на византийската империя, която ще бжде сжщия заклетъ врагъ, както прѣди. Отъ сега нататъкъ Калоянъ устремилъ стрѣлитѣ си изключително противъ гърцитѣ, които захванали да играятъ на вжже, опънато между двата врага — българи и латини. Събарянето на града Сѣръ и унищожението на Пловдивъ сж начало на тая нова политика на Калояна, но той сѣ още скривалъ това свое намѣрение.

1205 — 1206.

Походътъ на Хенриха въ Тракия. — Обсадата на Одринъ. — Латинитѣ се укрѣпяватъ. — Оживление на войната въ Тракия. — Разбиването на латинитѣ при Русионъ. — Походътъ на Калояна въ Тракия. — Прѣвземането на гр. Наполи. — Паниката въ Родосто. — Разрушението на Тракийскитѣ градове и обезлюдението на Тракия. — Гърцитѣ минаватъ къмъ латинитѣ. — Калоянъ обсажда Димотика. — Походътъ на Хенриха и освобождението на Рене де Три. — Падането на Димотика. — Сбиването при Верея.

Когато Калоянъ се отдалечилъ въ Македония, латинитѣ не само се успокоили, но се одързостили да излѣзатъ вънъ отъ Цариградъ. Регентътъ Хенрихъ прѣдприелъ походъ въ Тракия, за да накаже вѣроломнитѣ гърци и да си възвърне крѣпоститѣ Първата крѣпость, която се изпрѣчила на пжтя му била Чорлу — на три дни пжть отъ Цариградъ; гърцитѣ прѣдали крѣпостьта и дали клетва за вѣрность. Отъ тамъ Хенрихъ заминалъ за Аркадиополъ — гърцитѣ не дочакали лати-

нитѣ, тѣ изпразднили крѣпостьта и избѣгали. Дошълъ редътъ на Виза — гърцитѣ прѣдали и тая крѣпость. Слѣдъ това Хенрихъ заминалъ за Наполи и тъкмо що се готвѣлъ да го обсади, гражданитѣ поискали да се прѣдадатъ; но до като се водѣли прѣговоритѣ отъ една страна — отъ другата латинитѣ успѣли да навлѣзатъ въ града и захванали да избиватъ населението и разграбватъ имуществата му. Още по грозна участь постигнала града Апросъ, гдѣто всичкото население било избито. Тая жестокость така уплашила гърцитѣ, че тѣ веднага напуснали всичкитѣ градове въ Тракия и се затворили въ най-здравитѣ крѣпости Одринъ и Димотика. Хенрихъ потеглилъ за Одринъ и го обсадилъ. По думитѣ на Вилардуена, това било голѣмъ рискъ, защото числото на защитницитѣ било голѣмо отвънтрѣ и отвънъ и тѣ не могли да купуватъ храна, нито пъкъ да фуражиратъ. Всичко необходимо получавали отъ морето прѣзъ Родосто.

Като билъ постоянно обезпокояванъ отвънъ и отвличанъ отъ атаката на крѣпостьта, Хенрихъ заповѣдалъ да заградятъ цѣлия станъ съ палисади и бариери и оставилъ часть отъ войскитѣ отвънъ да пазятъ. Подъ прикритието на тѣзи войски и палисади, разказва Вилардуенъ, Хенрихъ построилъ много и разни видове обсадни машини, стѣаби и други уреди и започналъ съ тѣхъ да разбива стѣнитѣ, но не успѣлъ, защото градътъ билъ силенъ и добрѣ снабденъ. Вслѣдствие на това Хенрихъ напусналъ обсадата и се оттеглилъ въ Памфилия, постоянно нападанъ по пѫтя отъ мѣстното население и гърцитѣ. Съ по-голѣми подробности описва обсадата Никита:

„Като достигналъ Едрене, Хенрихъ се разположилъ на „лагеръ, оградилъ се съ палисади, окрѫжилъ цѣлия лгаеръ съ „дълбокъ ровъ, (тъй като латинитѣ гледали на прѣвземането „на Едрене като на главна цѣль, вѣнецъ и край на своитѣ „подвизи) и обявилъ на градскитѣ жители, че той ще отстѫпи „не иначе освѣнъ по доброволното имъ прѣдаване по дого- „воръ, или подиръ покорение съ силата на орѫжието. Като „не допускали ни думица за мирни условия, обсаденитѣ отго- „варяли, че отъ сега е невъзможенъ искренъ договоръ между „латинитѣ и византийцитѣ, защото латинитѣ се показали вѣ- „роломни, жестоки къмъ покоряващитѣ се доброволно и без- „человѣчни къмъ покоренитѣ съ силата на орѫжието. Като „получилъ такъвъ отговоръ, Хенрихъ пристѫпилъ къмъ работа. „Оказало се, че градътъ билъ окрѫженъ съ два широки и дъл- „боки рова; градскитѣ кули, на врѣхъ на които били построени „високо изнесени на въздуха чардаци, били покрити съ кожи, „както за прѣдпазване на чардацитѣ отъ огненосни изстрѣли, „така сѫщо и за прикритие защитницитѣ имъ. Отъ горѣ надъ „тѣзи дървени надстройки били прикрѣпени още мачтови дър- „вета, снабдени съ орѫдия, посрѣдствомъ които обикновено

„се възпламенява и хвърля на далеко разстояние огънь, който „се разлива по пѫтя на падането. Тука-тамъ били направени „за сражаващитѣ се полици, подобно на тѣзи постилки, отъ „които рибаритѣ слѣдятъ въ дълбочинитѣ за хода на рибитѣ. „Къмъ нѣкои отъ тѣхъ били прикрѣпени на синджири огромни „камъни, които съ помощьта на извѣстенъ механизъмъ бързо „падали долѣ и подиръ това пакъ се подигали горѣ, които „въобще се подчинявали, въ посоката на своето движение, на „желанието на машиниста. Освѣнъ това, на кулитѣ имало 14 „каменометни орждия".

Хенрихъ прѣвзелъ първия ровъ, а втория съ голѣма мжка затрупалъ, при това отсѣченитѣ глави и труповетѣ на падналитѣ отъ двѣтѣ страни съставлявали значителенъ материалъ за напълването на рова. Тогава латинитѣ подкарали къмъ стѣната кулообразнитѣ обсадни стълби: едната отъ нихъ заседнала въ рова и легнала на страна въ ровката земя, а другата, макаръ и да я докарали до стѣната, още прѣди да я скопчатъ съ градската стѣна била разбита отъ хвърленитѣ отъ мачтовитѣ дървета на кулитѣ тежки камъни и изпотрошена отъ дѣйствието на каменометнитѣ орждия. Сражаващитѣ се около стълбата прѣтърпѣли голѣми загуби, между които и Петръ де Плаше (Пиеръ де Брасиьо), най-знаменития по юначеството си войникъ между латинитѣ, билъ ударенъ съ камъкъ въ главата. На слѣдния день приближили до стѣната обсадни кули отъ другата страна на града, били готови вече да прѣхвърлятъ мостъ за да прѣминатъ на стѣната; но обсаденитѣ отворили вратата и съ орѫжие въ рѫка нападнали на латинитѣ; послѣднитѣ били отбити и принудени да отстѫпятъ, като прѣдъ очитѣ имъ били изгорени орждията отъ византийцитѣ. «Между това отвънъ българска и скитска войска обкрѫжавала отъ всѣкждѣ латинския лагеръ, като не допускала къмъ него подвоза на съѣстни припаси».

Тогава Хенрихъ поискалъ помощь отъ Цариградъ; новата войска тръгнала къмъ тѣхъ не толкозъ по добра воля, колкото по принуждение вслѣдствие на черковното отлѫчение и анатема, които били произнесени противъ непокорнитѣ, отъ кардинала Мартинъ и патриарха Тома. Но прѣди да стигне тази войска, тя била посрѣщната отъ българитѣ по пѫтя и прѣтърпѣла голѣми загуби отъ убити и почти всичката сила изтрѣбена; при това въ лагера се появила зараза отъ валялитѣ се около палаткитѣ трупове и отъ употрѣблението отъ много, или даже отъ всичкитѣ, неупотрѣбителна храна. Вслѣдствие на това, латинитѣ прѣзъ една нощь напуснали обсадата и се оттеглили въ памфилскитѣ полета, за да си починатъ отъ безуспѣшнитѣ и продължителни трудове. Послѣ това латинитѣ рѣшили да направятъ нови машини. За направата имъ тѣ събрали отъ приморскитѣ градове мачтитѣ на двупалубнитѣ кораби, а каквото

недостигало насѣкли отъ горитѣ при Мраморното море, като назначили за главенъ майсторъ и строитель на машинитѣ графа Канонъ де Бетунъ; като направили всѣкакъвъ родъ обсадни машини, по-голѣмата часть обковани съ желѣзо за прѣдпазване отъ огънь, и всичко било готово за нападане на Димотика, когато се излѣлъ силенъ дъждъ, рѣката Марица внезапно излѣзла отъ брѣговетѣ, потопила латинския лагеръ, завлѣкла оржжието, машинитѣ, разхвърлила въ разни страни кавалерийскитѣ коне и «завлѣкла много народъ въ вълнитѣ на Херонта». Слѣдъ това вече латинската войска отстжпила.

Най-послѣ, като се убѣдилъ, че не може да направи нищо повече отъ извършеното, Хенрихъ рѣшилъ да укрѣпи новата граница и да се върне въ столицата си. Като противовѣсъ на Одринъ и Димотика билъ избранъ Русионъ (Кешанъ).

Хенрихъ укрѣпилъ тоя градъ силно и повѣрилъ гражданското му управление на Тиери де Лоо, а военното на самия конетаблъ Тиери де Танремонъ. Въ него билъ оставенъ голѣмъ гарнизонъ, въ който влизали 140 рицари и голѣмо число конни сержанти, съ поржка да продължаватъ войната и да пазятъ границата. Така сжщо билъ укрѣпенъ и снабденъ съ голѣмъ латински гарнизонъ и градътъ Виза. Венециянцитѣ заели и укрѣпили Аркадиополъ, а градътъ Наполи билъ повѣренъ на гърка Тодоръ Врана, който билъ женень за сестрата на французския краль и билъ на страната на латинитѣ. Слѣдъ това Хенрихъ се оттеглилъ въ Цариградъ. И така войната въ Тракия добила мѣстенъ характеръ между оставенитѣ латински и венециянски гарнизони, отъ една страна, и гърцитѣ и българитѣ отъ друга.

Калоянъ не стоялъ дълго врѣме миренъ; той приготвилъ голѣми отряди отъ българи и кумани и ги изпратилъ въ Тракия да подкрѣпятъ гарнизонитѣ на Одринъ и Димотика. Съ това войната въ Тракия отново се оживила и серіозенъ характеръ. Веднага слѣдъ пристигането на българскитѣ отряди послѣдвалъ рѣшителниятъ бой при Русионъ.

Конетаблътъ на латинскитѣ войски де Танремонъ прѣдприелъ единъ излазъ отъ крѣпостьта Русионъ на 30. януари 1206 г., като оставилъ въ града съвсѣмъ малко хора. Той пжтувалъ цѣла нощь и на сутриньта стигналъ въ едно село, гдѣто единъ отрядъ кумани и българи били прѣнощували, нападналъ послѣднитѣ ненадѣйно и избилъ доста отъ тѣхъ, като при това взелъ 40 коня. Слѣдъ тая сполука той се върналъ обратно за Русионъ. Прѣзъ сжщата тая нощь единъ отрядъ българи и кумани, който по думитѣ на Вилардуена, броялъ 7000 души, прѣдприелъ набѣгъ върху крѣпостьта Русионъ и на сутриньта, когато латинитѣ се разправяли съ изненаданитѣ българи и кумани въ селото, тоя отрядъ се явилъ прѣдъ градскитѣ стѣни. Слабиятъ гарнизонъ побързалъ да затвори градскитѣ врата и се изкачилъ на стѣнитѣ да ги брани. Българитѣ и куманитѣ се вър-

тѣли дълго врѣме около крѣпостьта и най-послѣ си тръгнали; но още не изминали една и половина левги, тѣ съгледали отряда на конетабла, който се връщалъ, и веднага се приготвили да го атакуватъ. Латинитѣ, като узнали намѣрението на българитѣ, построили се въ четири ешалони (баталии), отъ които единъ билъ оставенъ въ ариергардъ, и рѣшили да отстжпятъ за Русионъ на малъкъ алюръ. Българитѣ и куманитѣ веднага настжпили и атакували стремително ариергарда, който се състоялъ отъ отряда на Виленъ де Лоо. Ариергардътъ, макаръ и да издържалъ атаката, билъ притисналъ отъ близо. Голѣми викове оглушили въздуха, захванали се ужасенъ ржченъ бой; латинитѣ изгубили много коне; най-послѣ «чрѣзъ жива сила и принуждение» ариергардътъ билъ отхвърленъ върху отряда (ешалона) на Андрей де Урбоасъ. Двата отряда, отстжпвайки, противостояли дълго врѣме, но една атака подобна на първата ги отхвърлила върху отрядитѣ на конетабла де Танремондъ. Тритѣ отряда отново се опитали да противостоятъ, но и тѣ били отхвърлени върху едничкия останалъ здравъ отрядъ на главнитѣ сили — върху отряда на Шарлъ дю Френъ. Така притиснати и разбъркани, четиритѣ отряда сѣ още се държали и продължавали отстжплението. Градътъ вече се изпрѣчилъ прѣдъ тѣхнитѣ очи; оставало още половинъ левга до него, латинитѣ притискани все по-близо и по-близо отъ българитѣ и куманитѣ, които избили и ранили много отъ тѣхъ, не могли повече да се държатъ. Боятъ се прѣвърналъ въ побоище, а отстжплението — въ бѣгство. Така били разбити латинитѣ при Русионъ, защото, казва Вилардуенъ, тѣ бѣха тежко въоржжени, а враговетѣ имъ леко.

»Уви! пише маршалъ Вилардуенъ въ своята хроника, какъвъ злощастенъ день бѣ тоя за християнството, защото отъ сто и двадесеть рицари избѣгаха отъ смъртьта и плѣна не повече отъ десеть души«.

Загиналъ и самъ конатеблътъ де Танремонъ... «Този день «е единъ отъ най-печалнитѣ; въ него стана едно отъ най-го«лѣмитѣ нещастия, една отъ най-голѣмитѣ мизерии, които сж «изпитвали кръстоносцитѣ въ Византия».

Останалитѣ жиеи намѣрили прибѣжище задъ стѣнитѣ на Русионъ. Щомъ настжпила нощьта, тѣ изпразнили крѣпостьта и бѣгайки цѣла нощь стигнали на сутриньта въ Родосто.

Българитѣ, куманитѣ и гърцитѣ, слѣдъ като извършили всичко каквото искали, се върнали съ богата плячка отъ хубави коне и снаряжение.

Калоянъ билъ обзетъ отъ голѣма радость, когато се научилъ за тежкото поражение на латинитѣ. Той събралъ »прѣкрасна и многочислена войска« отъ българи и гърци отъ всичкитѣ краища на държавата си; доставилъ си голѣми куманскн отряди и рѣшилъ да се възползува отъ тая побѣда, като се разправи веднъжъ за винаги съ Тракия. Тракийскитѣ градове,

които били населени съ гърци, нѣмали потрѣбната привързаность къмъ България, та лесно се прѣдавали на латинитѣ. Калоянъ тръгналъ за Тракия съ намѣрение да прѣсели всичкото население отъ тѣзи градове на сѣверъ отъ Балкана, като накаже жестоко измѣнницитѣ.

Венециянцитѣ, които заемали Аркадиополъ, като чули за приближаването на българитѣ, очистили градъ. Калоянъ отишълъ право на крѣпостьта Наполи (Апросъ, 40 клм. западно отъ Родосто), която принадлежала на гърка Врана — латински васалъ — и била снабдена съ гръцки и латински гарнизони; той атакувалъ града и го прѣвзелъ съ жива сила (de vive force). Тука се турило началото на обезлюдяването на Тракия. Страшна рѣзня послѣдвала прѣвземането на тоя градъ: Бегъ де Франзюръ, началника на латинския гарнизонъ, билъ заведенъ при Калояна, послѣдниятъ заповѣдалъ веднага да го заколятъ и заедно съ него били избити всичкитѣ гърци и латини, които били по-живи и стрували що годѣ. Останалото население, заедно съ женитѣ и дѣцата, било закарано въ робство въ крайдунавска България. Подиръ това тоя хубавъ и богатъ градъ, окръженъ съ плодородни полета, билъ разрушенъ до основитѣ.

Рѣзнята въ Наполи произвела своя ефектъ. Градътъ Родосто, който билъ на 12 левги отъ Наполи на морския брѣгъ, билъ голѣмъ, богатъ, силно укрѣпенъ градъ и снабденъ съ голѣмъ гарнизонъ отъ венециянци; освѣнъ това, изпратени били на помощь 2000 конни сержанти. Ето що разправя Вилардуенъ за падането на тоя градъ: «Когато тѣ (латинитѣ) чуха «да казватъ, че Наполи е взетъ съ жива сила и че Калоянъ е «избилъ хората, които били вжтрѣ, тогава единъ толкова го «лѣмъ страхъ ги обзе, че тѣ се разбиха отъ само себе си. Тъй «като Господъ позволява да ставатъ съ хората злополуки, ве«нециянцитѣ се хвърлиха на корабитѣ съ най-голѣма бързина, «кой отъ кой по-бърже; така щото малко останало да се изда«вятъ единъ други. И конницитѣ сержанти, които бѣха отъ Фран«ция, Фландрия и други страни, избѣгаха по-сухо»*). Така е била изоставена крѣпостьта Родосто безъ всѣко основание, защото, по думитѣ на Вилардуена, градътъ билъ толкова силенъ, добрѣ обграденъ съ здрави стѣни и кули, щото не могло да се намѣри човѣкъ, който да го атакува и защото найпослѣ Калоянъ нѣмалъ намѣрение да го прѣвзема. Наистина, Калоянъ билъ отминалъ тоя градъ и се намиралъ на половина прѣходъ разстояние, когато се научилъ за това, което произлѣзло въ него. Той веднага се повърналъ назадъ, влѣзълъ въ града, разрушилъ, както стѣнитѣ, така и самия градъ отъ основитѣ, а населението прѣселилъ въ България.

Подиръ това дошло редъ и на града Панадосъ, който му

*) Вилардуенъ, § 415.

се прѣдалъ безъ съпротивление. Градътъ билъ разрушенъ, както и другитѣ, а населението му прѣселено въ България.

Слѣдниятъ градъ, който се изпрѣчилъ напрѣдъ му, билъ градътъ Хераклея (Ерекли), съ отлично морско пристанище на Мраморно море. Той билъ слабо заетъ отъ венецианцитѣ. Калоянъ го атакувалъ, прѣвзелъ го съ жива сила и понеже му оказали съпротивление, послѣдвала една жестока рѣзня. Останалата часть отъ населението била прѣселена въ България, а градътъ разрушенъ, както и другитѣ.

Слѣдниятъ градъ, на брѣга на Мраморно море, Даонионъ, като не смѣялъ да се защищава, прѣдалъ се; но макаръ и да избѣгалъ рѣзнята, и отъ него останали само слѣди. Сжщата участь постигнала и Чорлу. Куманитѣ и българитѣ отново захванали да прѣпускатъ прѣдъ стѣнитѣ на Цариградъ. По думитѣ на Никита, куманитѣ даже се осмѣлявали да влизатъ въ романовскитѣ врата на цариградскитѣ стѣни, като избивали стражата. Тѣ откарали въ плѣнъ всичко: жени, дѣца и добитъкъ; съборили градоветѣ и кулитѣ и направили такива голѣми опустошения, каквито, по думитѣ на Вилардуена, никой никога не е чувалъ.

По-голѣмата часть отъ населението, което се избавило отъ войскитѣ на Калояна, намѣрило убѣжище въ града Атира (Буюкъ Чекмедже), най-близкия градъ до Цариградъ. Този градъ билъ осигуренъ отъ силната крѣпость Силиврия, която се изпрѣчвала на пжтя на българскитѣ войски. Силниятъ гарнизонъ на тая крѣпость обаче не смѣялъ да се покаже вънъ отъ стѣнитѣ и гибелниятъ ураганъ се е излѣлъ върху Атира. Атирци се съгласили най-напрѣдъ да дадатъ откупъ и пратеницитѣ захванали вече да събиратъ златни монети. Сжщия день вечерьта пристигнала въ града часть латинска войска, която избѣгала съ Врана отъ Наполи. Жителитѣ спрѣли изплашането, като се надѣвали на пристигналия малъкъ отрядъ; послѣдниятъ обаче още при първата нощна стража напусналъ града, за да избѣга. По пжтя той се натъкналъ на български отряди и билъ избитъ. Прѣзъ сжщата нощь куманитѣ, безъ знанието на своитѣ началници се изкачили на градскитѣ стѣни, завладѣли вратата и нахлули въ града. Тука послѣдвала най-голѣмата рѣзня; тѣзи, които били пощадени, били прѣселени въ България. Градскитѣ стѣни били съборени, кжщитѣ изгорени.

Така била опустошена Тракия; споредъ Вилардуенъ, цѣлата околность на разстояние петдневенъ пжть отъ Цариградъ като изключимъ градоветѣ Виза и Силиврия, била съвсѣмъ обезлюдена.

Но не само около Цариградъ е било това; опустошението е обхванало цѣла южна Тракия дори до Мѣста. Акрополитъ пише, че Калоянъ прѣвзелъ и разрушилъ градоветѣ: Пловдивъ, Хераклия, Даунионъ, Родосто, Хариополъ, Траянополъ,

Макри, Клавдиополъ, Мосинополъ, Перитории «и много други, «които нѣма да изброявамъ».

Това голѣмо прѣселение на населението отъ една такава обширна область е наистина едно грамадно събитие за всѣко врѣме. Това напомня грамаднитѣ прѣселения, които нашитѣ прадѣди отъ първото българско царство извършиха, като прѣхвърляха отъ Дунава на сѣверъ отъ полуострова романизованото население, а тѣ заемаха неговото мѣсто и чрѣзъ това омаломощиха Византийската империя. Подиръ Калояновитѣ прѣселения южна Тракия бѣ изгубена етнически за гърцитѣ.

Това голѣмо събитие не е останало незабѣлѣзано и за нашитѣ стари писатели. Заедно съ населението сѫ занасяни и всички по-цѣнни и главно свещенни прѣдмети. Къмъ послѣднитѣ най важни сѫ били мощитѣ на светиитѣ, които Калоянъ не е могълъ да остави въ схизматическитѣ рѫцѣ на католицитѣ. Прѣнасянето на нѣкои отѣ тѣзи мощи е описано отъ нѣкои наши древни писатели; при това тѣ говорятъ и за самото прѣселение, но не въ онази жестока форма, въ която е описано отъ Вилардуенъ и Никита. Ето какъ е описано отъ патриархъ Евтими прѣнасянето мощитѣ на света Филотеа отъ Памфилийската область (юго-източно отъ Одринъ) въ Търново.

Врѣмени же мнѡгꙋ прѣшедшꙋ и чюдесемь многѡмь бываѫщимь, Грѫчьское до конца изниможе царство и дръжѫщии того скѵптра въ мнозѣ бѣшѧ обьстоанїи Римлѣном бо тогда благополꙋчно врѣмѧ ѡбрѣтшимь и лютѣ и сꙋровѣ наскѡчившимь, бѣда нестрѫпимѫ Грѫчьстѣй твѡрѣхѫ власти. Въ тоже врѣмѧ и царство Блъгарское, крѣпко сѫще и силно зѣло, въсѧ ѡкрѫстныѧ страны ѡбьемлѣше же и покарѣаше. Царскаа же скѵптра тогда оуправлѣаше добрѣ же и краснѣ благочьстивѣйшїи и славнѣйшїи царь Калоїѡаннъ. И видѣвъ Грѫчьское царство въсѣчьскы изнемогше, мѫжестъвнѣ и тъ на то подвиг сѧ, мнѡгы грады же и веси поплѣни же и разори. И въсѣ,

Слѣдъ много врѣме и многото чудеса, които станаха, гръцкото царство съвсѣмъ изнемогваше; държащитѣ тогава скиптра на това царство бѣха въ голѣми затруднения. Римлянитѣ (католицитѣ) намѣриха удобенъ моментъ и като се нахвърлиха жестоко, нетърпима бѣда сториха на гръцкитѣ владѣния. Въ това врѣме и българското царство, бидейки крѣпко и много силно, обемаше и покоряваше околнитѣ страни. Царския скиптъръ тогава държеше добрѣ и красно, благочестивѣйшиятъ и славнѣйшиятъ царь Калоянъ. И като видѣ, че гръцкото царство всѣкакъ изнемогваше, мѫжествено и той противъ него се повдигна, много села и градове поплѣни и разори. *И всичко*

ꙗже тамо краснаа, събравь, въ свой прѣнесе славный град Тръновь, люди же въсѧ и еще же и скоти въсѧ на своѫ прѣсели дръжавѫ. Въ сих оубо тогда томꙋ оупражнѣѭщꙋ сѧ, слиша о чюдесех прѣподобныѫ Фїлоѳеѫ и велми раждеже сѧ сръдцемь. Ѡбыкѡшѧ бѡ боголюбезныих доушѫ о добрѡдѣтѣли оусръдствовати и въсѣко показовати тъщанїе. Ꙗко оубо въсѧ странѫ онѫ повоева и подъ собоѫ оустрои, прїиде и тамо, идеже и прѣподобныѫ чьстное лежаше тѣло, и радости несказанныѫ исплънь сѧ, хвалѫ и благодаренїе прилежное богови възсилааше. Припад же и къ прѣподобныѧ чьстныимь мѡщемь, и слъзами доволными тѣх облїа и чьстнѣ и благоговѣйнѣ тѣх цѣлова. Повелѣ же и въсенощномꙋ быти бденїю и нищимъ и трѣбоуѭщимь имѣнїа мнѡга раздасть. На оутрѣи же, божьстъвной съвръшивши сѧ слꙋжбѣ, бѣше царь въ радости и весели мнозѣ тако и съ въсѣмь воинствомь. Оумысли же съвѣтъ благъ, еже прѣнести тѣло прѣподобныѫ въ своѫ дръжавѫ. Обаче благоизволи сѧ емꙋ таковѫѧ мысль и своимь тайникѡм' и кнѧземь чистѣ изьꙗвити, еже и сътвори. Ѡни же, ꙗко се ѡт царѣ слышашѧ, единѣми възъпишѧ оусты: Сръдце царево въ рѫкоу божїю; твори оубо, царю, въ скорѣ мнѧщаа

хубаво събра и въ своя славенъ градъ Търново прѣнесе; всичкото население и всичкия добитъкъ въ своята държава прѣсели. Именно когато вършеше това, чу за чудесата на прѣподобната Филотея и сърцето му се разпали. Обичаше боголюбезната му душа да усърдствува и да показва увлѣчение къмъ добродѣтелитѣ. *Щомъ като всичката онази страна завоюва и подъ властьта си устрои*, дойде и тамъ, гдѣто тѣлото на прѣподобната почтено лежеше, и като се изпълни съ неизказана радость, отправи прилежно къмъ Бога хвала и благодарность. Прѣклони се къмъ почтенитѣ мощи на прѣподобната и съ много сълзи ги облѣ и честно и благоговѣйно ги цѣлува. Заповѣда да се направи всенощно бдѣние и на нищитѣ и нуждаещитѣ се много имане раздаде. Сутриньта, слѣдъ божественната служба царьтъ съ всичкото си воинство бѣше радостенъ и много веселъ, и стори добро намѣрение да прѣнесе тѣлото на прѣподобната въ своята държава. Обаче благоизволи му се, тая мисъль ясно да изкаже на своитѣ тайници и князе и това стори. А тѣ щомъ това отъ царя чуха, съ едни уста извикаха: «царевото сърце е въ божията рѫка; стори, по-скоро царю, това що си намислилъ. Вѣрваме, че ако приведешъ въ

се тебѣ. Вѣрꙋемъ бѡ, ꙗко, аще на дѣло произведешо свѣщаннаа, великѫ полза приплодиши нашимь додшимъ, не тъчїѫ же, нѫ и землѣ нашѫ и град нашь великѫ полоучить помощь.

Не по мнѡзѣх же дьнех повелѣ съ многоѫ чьстїѫ и благоговѣнїемь ѡтнести тѣло прѣподобныѧ въ славный градъ Тръновь. Бѣхѫ же оуставлени на се триста избранныих вѡинь, имь же начѧлствовааше Ѳеодорь нѣкто, мѫжь благоговѣинь и чьстень благочьстив' же и вѣрень аще кто инь храберь въ брани и възрастомь красень. Имѣше же бѣлмо на лѣвомь ѡчеснѡт мнѡго лѣт, мнѡгаа оубо имѣнїа врачемь раздасть, мнѡга же и попеченїа о семь сътвори, никоѫ же никако полоучи ползѫ. Ꙗко оубр от царѣ ѡтвѣтъ конечный приѧть и въсе вѡинство кꙋпно събра, абїе въ свѧтыѫ оусръдно поиде мѡщемь и, тѣх въседоушно ѡблобызавь слъзныѧ ыт очїю извождааще каплѧ и милость просѣше полꙋчити о врѣжденномь того ѡчеси. Вѣроѫ же горѧщеѫ раждег сѧ, въземь лѣва рѫкѫ свѣтыѫ и на своемь положи оцѣ. И о чюдо, вънезаапѫ налѣжѫщее бѣлмо на очеси его без вѣсти бысть и чистыма очима свѣтлый чистѣ зрѣше свѣть и бѣше въ радости мнѡзѣ о прѣславнѣмь того прозрѣнїи. И семоу же чюдесси по въсѫдꙋ

изпълнение това, което си рѣшилъ, не само голѣма полза ще прѣнесе на нашитѣ души, но велика помощь ще получи нашата земя и нашиятъ градъ».

Не слѣдъ много дни заповѣда съ много честь и благоговѣние да отнесатъ тѣлото на прѣподобната въ славния градъ Търново. Бѣха назначени затова триста избрани войници, началствуваше имъ нѣкой си Тодоръ, мѫжъ благоговѣенъ, честенъ, благочестивъ и вѣренъ като никой другъ, храбъръ въ боя и съ красиво тѣлосложение. Имаше бѣлмо на лѣвото око отъ много години; много имане на лѣкаритѣ раздаде и много грижи за това положи, но никаква полза отъ това не получи. Когато, обаче, отъ царя получи послѣдна заповѣдь и войницитѣ си кꙋпно събра, веднага къмъ мощитѣ на светата пристѫпи, цѣлуна ги и съ сълзи на очи проси милость да получи за поврѣденото си око; и като се разпали отъ гореща вѣра, взе лѣвата рѫка на светицата и я положи на своето око. И, о чудо, внезапно бѣлмото, което покриваше окото му, изчезна безъ слѣда и съ чисти очи виждаше ясно свѣтлината и бѣше много радостенъ отъ прѣславното това проглеждане. И за това чудо славѣха Бога и св. Филотея. Тодоръ съ отряда си почтенно

прошедшоу, къси славлѣахѫ бога и прѣподовнѣѧ Фїлодеѫ. Ѳеодор жѣ съ късѣмь вѫнистѣмь, чьстнѣ вѣземь боголюбезныѧ мощи, идѣши пѫтемь, радоуѧ сѧ и ликъствоуѧ такожѣ прѣд сѣнныимь кѫвчегомь богоотъмцъ иногда . . . . . .

Вземши честните мощи, пътуваше радвайки се и ликувайки както нѣкога прѣдъ сѣнния ковчегъ на богоотеца! . . . . . .

Ѩко оубо къ Трънову начѧша приближати сѧ, оукѣдѣ патрїарха и вѣсь цръковныи съзва причѧть, изыде къ срѣтѣнїи съ вѣсѣмь народом . . . . . .

Когато до Търново се приближиха, като узна патриарха, свика всичкия църковенъ причтъ и излѣзе на посрѣщане съ всичкия народъ . . . . . .

И авїи взѣмши тѣло принесоша къ славнѣи Трънов и положиша то въ черкви прѣчѣстыѧ богородицѣ истинныѧ божїѧ матере и присно дѣвы Маріѣ нарѣченѣѧ Темнишьскаа, идеже даже и до дънесь лежащи.

И като взеха тѣлото, прѣнесоха го въ славния градъ Търново и го положиха въ черквата на прѣчистата Богородица истинна Божия майка и присно дѣва Мария, нарѣчена Темнишка, гдѣто даже и до днесъ лежи.

* * *

Подиръ Великдень (2. априли 1206 год.) Калоянъ повърналъ назадъ къмъ Одринъ и Димотика. Тѣзи два града оставали още като остатъкъ отъ Византийската империя въ Тракия и съ тѣхното изчезване Византия би минала въ областьта на прѣданията. Гърцитѣ, макаръ и късно, отворили очитѣ си; тѣ разбрали, че дѣйствията на Калояна сѫ насочени право противъ тѣхъ и че трѣбва да побързатъ да спасятъ поне малкото, което имъ било останало, т. е. градоветѣ Одринъ и Димотика

Като нѣмало другъ изходъ, гърцитѣ прѣдпочели да се хвърлятъ въ противоположна крайность, т. е. въ обятията на латинитѣ. Ето що ни разказва по тоя случай Вилардуенъ: «Когато «гърцитѣ, които бѣха въ войската на Калояна, видѣха това, «ония, които му се бѣха прѣдали и бѣха възстанали противъ «французитѣ, а той имъ събаряше замъцитѣ и градоветѣ и не «пазѣше никакви договори, тогава тѣ се счетоха за погубени «и измамени. И тѣ говорѣха между си и казваха, че така «ще направи той и съ Одринъ и Димотика, щомъ се повърне, «и че ако съсипе и тѣзи два града, то Византия ще погине за

«винаги. И тѣ избраха пратеници и ги изпратиха въ Цариградъ «при Врана». Като се основаватъ на тѣзи думи, почти всичкитѣ историци осѫждатъ Калояна, че постѫпилъ нетактично съ гърцитѣ, като ги принудилъ да се сдружатъ съ латинитѣ. Ние сме тъкмо на обратното мнѣние. Ако има нѣщо, което да оправдава разграбването и опустошението на Тракия, то сѫ именно горѣцитиранитѣ думи.

Когато латинското могѫщество бѣ смазано, за него оставаше само една цѣль — да попрѣчи на възстановлението на Византия и ето защо той хвърля ржкавицата на гърцитѣ.

Че така трѣбвало да постѫпи, показватъ горѣцитиранитѣ думи: «И ако той съсипе тѣзи два града, Византия ще «погине».

Въ Цариградъ гордитѣ прѣди латини сега приели съ отворени обятия гръцкитѣ пратеници и удовлетворили тѣхнитѣ желания. Рѣшено било, Одринъ и Димотика да се оставятъ на гърцитѣ подъ властьта на гърка Врана и на жена му — сестра на французския краль, като васали на императора.

Въ-това врѣме, т. е. когато Калоянъ отивалъ за Одринъ и Димотика, гърцитѣ захванали да дезертиратъ отъ редоветѣ на българскитѣ войски на цѣли партии изведнъжъ, и прѣминали окончателно на страната на латинитѣ. Когато Калоянъ поискалъ да влѣзе въ поменатитѣ по-горѣ два града, гърцитѣ не го пуснали, като му казали: «Господарю, когато ние ти се «прѣдадохме и възстанахме срѣщу французитѣ, ти ни се закле, «че ще ни пазишъ съвѣстно и ще ни избавишъ отъ тѣхъ. Ти «не направи това, но разруши Византия; ние сме увѣрени, че «ти ще направишъ и съ насъ каквото направи съ другитѣ»*).

Тогава Калоянъ обсадилъ Димотика, поставилъ шестнадесеть каменометници, захваналь да строи други различни видове обсадни машини и да опустошава околностьта. Отчаянитѣ гърци отъ Одринъ и Димотика изпратили пратеници въ Цариградъ и молили регента да помогне на обсаденитѣ. Въпрѣки голѣмия страхъ, който владѣялъ, въ Цариградъ рѣшили да направятъ една диверсия. Папскиятъ легатъ кардиналъ Петръ Капуански държалъ проповѣдь и далъ индулгенция на всички, които ще отидатъ и ще умратъ въ боя. Хенрихъ заминалъ съ армията си и се спрѣлъ въ Силиврия, гдѣто прѣстоялъ осемь дни. Навѣрно той не би се помръдналъ отъ тамъ, ако не били настоятелнитѣ молби на гръцкитѣ пратеници, които пристигали изъ день въ день. Хенрихъ рѣшилъ да направи още едно прѣмѣстване въ градъ Виза, гдѣто пристигналъ на 23-й юни. Още въ сѫщия день пристигнали отъ Одринъ пратеници и му казали: «Господарю, знай, че ако ти не помогнешъ «на града Димотика, той не ще се държи повече отъ осемь дни,

*) В—нъ § 428.

«защото каменометницитѣ на Калояна сж съборили стѣната на «четири мѣста и хората му сж се изкачвали вече два пѫти «на стѣнитѣ». Вслѣдствие на това Хенрихъ събралъ съвѣтъ, въ който, разказва Вилардуенъ, «говориха много за напрѣдъ «или назадъ, но най-послѣ казали на императора: Господарю, «като дойдохме до тукъ, ще бѫде срамъ да не помогнемъ на «Димотика. Нека всѣкой да се изповѣда и причести и да по-«ведемъ нашитѣ отряди». Тѣ събрали свѣдения за калояновитѣ войски и се научили отъ гръцкитѣ пратеници, че Калоянъ има четиредесеть хиляди въоржжени хора, безъ да се смѣтатъ пѣшацитѣ, на които смѣтката не сж знаяли. Какво е било числото на латинскитѣ войски не се знае, Вилардуенъ казва, че числото на рицаритѣ е било четиристотинъ, а за другитѣ войски, а именно: гърцитѣ, конницитѣ сержанти, конницитѣ самострѣлници, наемницитѣ туркопули и пѣхотата, за които говори по-послѣ, не казва нищо. «О, Боже — продължава Ви-«лардуенъ, каква опасна битка съ толкова малко хора про-«тивъ толкова много! На сутриньта, праздника на Св. Иванъ «Кръститель, всички се изповѣдаха и причестиха и на другия «день (2[illegible] юни) тръгнаха . . .

«И така настжпваха въ добъръ редъ три дни и никога хо-«ра не сж отивали на бой съ по-голѣма опасность, която идѣ-«ше отъ двѣ страни: първо, защото бѣха малко, а неприятелтъ «много; и второ, защото не вѣрваха, че гърцитѣ, съ които «бѣха направили миръ, ще имъ помогнатъ отъ сърце и се боя-«ха, че въ трудния моментъ тѣ ще се обърнатъ на страната «на Калоянъ, който бѣ толкова близо до прѣвземането на «Димотика«.

Между това, до като латинитѣ така мудно и страшливо настжпвали, Димотика била на издъхване.

Ето какъ описва Никита дѣйствията на Калояна:

«Послѣ това, той, Калоянъ, желаялъ да покори Одринъ и «да завладѣе Димотика, като считалъ, че завоеванието на тѣзи «градове ще бѫде добра награда за всичкитѣ войни и че съ «това ще осжществи своето желание съвършено да изгони «византийцитѣ изъ Тракия и да я сбърне въ жилище само на «едни диви звѣрове».

«И така той остана на лагеръ близо до Димотика. Като «намѣри, че възвишеното мѣстоположение на града има непрѣ-«одолими трудности за неговото завоевание, Калоянъ се рѣшилъ «да отведе въ страна рѣката Марица, която обикаля крѣпостьта, «и посрѣдствомъ тайни водопроводи, снабдяваше жителитѣ съ «вода. Като установилъ орждията, той се старалъ да пробие «тъзи часть на стѣната, гдѣто по неговото съображение, тя не «е била съвършено недостжпна за усилията на обсадителитѣ и «гдѣто разстоянието позволявало да долитатъ хвърленитѣ отъ «орждията тежки камъни. Отъ своя страна обсаденитѣ, като «желали да умилостивятъ Калоянъ, поднасяли му разни изви-

«нения, увѣрявали го въ прѣданность, изказвали покорность — «като чели това било малко, та отъ височинитѣ на своитѣ «укрѣпления го провъзгласявали за свой царь; обѣщавали да «плащатъ данъкъ и давали съгласие усърдно да изпълняватъ «всичко, каквото той заповѣда, като го молили само да ги «избави отъ необходимостьта да го видятъ въ своя градъ. Но всичко това още повече разярявало неговото неистовство и «злоба. Той рѣшително отхвърлилъ всичкитѣ прѣдложения и, «като упорно настоявалъ за прѣдаването на крѣпостьта, като «на единствено условие за миръ, съ първото ожесточение про-«дължавалъ обсадата, съ страшната сила на огромнитѣ по «размѣри каменометни орждия, които разрушавали стѣнитѣ, «като пробивали жглитѣ на кулитѣ и сваляли тѣхнитѣ върхове.

«Между това обсаденитѣ обличали стѣната съ заградки и «палисади, укрили ги съ здрави кожи та изстрѣлитѣ отъ орж-«дията като падатъ да губятъ въ тѣхната упругость силата «на удара си. По такъвъ начинъ когато Калоянъ прѣкжсвалъ «боя, тогава тѣ съ смиренъ видъ и кротки рѣчи играли роль на «прѣдани и се прѣставлявали покорни; а когато той като спѣши «отъ конетѣ най-храбрата часть отъ войската, заповѣдвалъ на «своитѣ, отъ глава до нозѣ облѣчени въ желѣзо латници да «отидатъ на приступъ въ проломения брешъ на стѣната или «се готвилъ да примъкне къмъ крѣпостьта възходнитѣ машини «и на всѣкждѣ разпореждалъ въ боенъ редъ останалата войска, «тогава и тѣ като хвърляли маската на покорность вземали «храбра военна осанка и колкото имали сила отражавали на-«падението, полагайки въ защитата на стѣната всичката си «надежда и не желайки нищо въ тѣхната отбрана — наносили «на неприятеля подъ влиянието на отчаянието и одушевле-«нието толкова врѣда, колкото и сами търпѣли отъ него, и се «прославили съ храбри подвизи и мжжество».

Съ това Никита свършва своята илиада отъ бѣдствия на своето племе. Хитриятъ гръкъ, който така сполучливо поучаваше своитѣ съплеменници, посочвайки лошитѣ имъ страни и грознитѣ сетнини отъ тѣхъ, е съумѣлъ да прѣкжсне разказа си въ онзи моментъ, когато сънародницитѣ му сж се издигнали на желанната отъ него нравствена висота, като имъ открива по тоя начинъ едно по-свѣтло бждеще.

Макаръ градътъ и да билъ притиснатъ съ най-близка обсада и стѣнитѣ да били съборени на четири мѣста, движението на латинитѣ въ тилъ на българитѣ къмъ Одринъ спасило този пжть Димотика. Калоянъ отстжпилъ на западъ (споредъ Вилардуена (vers son pays*), като изгорилъ обсаднитѣ си инструменти и машини. Латинитѣ неохотно го прѣслѣдвали въ продължение на осемь дни до замъка Мониакъ на брѣгътъ на Арда, дѣто се спрѣли. Причината да отстжпи Калоянъ и

*) Къмъ своята земя.

да не приеме боя ще да е била: 1) отсѫтствието на куманитѣ, по причина на лѣтнитѣ горещини; 2) българскитѣ войски били малочислени, защото отъ тѣхъ били отдѣлени много отряди за да конвоиратъ тракийското население при пръселението му въ България; 3) самъ Калоянъ е билъ прѣтоваренъ съ плячка и плѣнни и 4) той не е искалъ да приеме боя въ такова несгодно за него положение. Вилардуенъ, като не може да си обясни причинитѣ, казва, че цѣлиятъ свѣтъ считалъ това отстѫпление за чудо. Отъ замъка Мониакъ Хенрихъ изпроводилъ единъ отрядъ съ маршала Вилардуена начело, за да освободятъ Рение де Три, който издържалъ тринадесеть-мѣсечна обсада въ Станимака и билъ въ крайна нужда; по-голѣмата часть отъ конетѣ му били вече изедени. Рение не знаялъ нищо за неочакваната помощь, която му била изпратена и стоялъ на палисадитѣ на крѣпостьта, когато авангардътъ се приближилъ; той скоро позналъ конницѣ самострѣлци и туркопули, изпратени да узнаятъ състоянието на крѣпостьта. Неописуема била радостьта на латинитѣ отъ тая сполука; Вилардуенъ не може да се нахвали съ това свое дѣло. Отъ Рение де Три баронитѣ се научили за смъртьта на плѣнения императоръ Балдуина и веднага рѣшили да се върнатъ въ Цариградъ и да коронясатъ Хенриха. Одринъ и Димотика били прѣдадени на Врана, като императорски васалъ.

Обаче, Калоянъ не е билъ человѣкъ, който да изпуща. веднъжъ отбѣлѣжената цѣль. Съ армията си той се бѣ само оттеглилъ и когато латинитѣ заминали за Цариградъ, той отново прѣминава въ настѫпление и обсажда повторно Димотика. Врана, по небрѣжность, не билъ поправилъ поврѣдитѣ на градскитѣ стѣни и обсадата пакъ се започнала съ прѣдишната енергия. Отново огромнитѣ обсадни машини захванали да работятъ денѣ и нощѣ и атакитѣ послѣдвали съ още по-голѣма енергия. Най-послѣ, тъкмо когато Хенрихъ се коронясвалъ, пратеници му извѣстили, че Калоянъ прѣвзелъ Димотика, съборилъ стѣнитѣ и градътъ отъ основитѣ, изловилъ всичко живо изъ околностьта, мѫже, жени, дѣца и добитъкъ, и ги откаралъ въ България.

Хенрихъ веднага заминалъ за Одринъ, отъ дѣто се спусналъ по диритѣ на прѣтоваренитѣ съ плячка и плѣнници български войски. Слѣдъ четири дневенъ пѫть, той стигналъ града Верея (Стара-Загора), който намѣрили пустъ; жителитѣ избѣгали въ планинитѣ. Слѣдъ разграбването на града и на околностьта, съюзницитѣ заминали за градътъ Блисме*), който населението така сѫщо било напуснало. Отъ тамъ Хенрихъ изпратилъ гръцкитѣ отряди заедно съ два отряда рицари да освободятъ плѣнницитѣ, които били разположени на лагеръ въ една долина на три левги разстояние. Гърцитѣ и рицаритѣ

*) Неизвѣстно мѣстоположение.

дѣйствително застигнали плѣненитѣ, завързали ожесточенъ бой съ отряда, който ги конвоиралъ, и успѣли да отърватъ двадесеть хиляди души плѣнени и три хиляди кола*). Слѣдъ тая единичка до сега сполука надъ българитѣ, латинитѣ съ голѣма радость се върнали въ Одринъ, отъ дѣто Хенрихъ заминалъ за Димотика, за да види какъ е тя разрушена и възможно ли е да се поправи; но той я намѣрилъ въ такова състояние, че било безполезно да се загражда отново.

При Одринъ пристигналъ пратеникъ отъ Солунъ, съ когото уговорили женитбата на Хенриха съ дъщерята на Солунския краль Бонифаций. Слѣдъ това Хенрихъ събралъ всичкитѣ си войски отъ кръстоносци и гърци и настжпилъ втори пжть въ земитѣ на Калояна. Той превзелъ града Ferme (Анхиалскитѣ бани), въ който взелъ богата плячка; опустошавалъ околностьта въ продължение на три дни и между другото успѣлъ да разруши града Анхиало. На връщане Хенрихъ разрушилъ и изгорилъ хубавия и привлѣкателенъ („bien belle et bien plaisante") градъ Ferme, който ималъ горещи извори, най-добритѣ въ цѣлия свѣтъ (les plus beaux du monde entier**). Къмъ 1-и ноември 1206 г. изморенитѣ кръстоносци се върнали въ Одринъ и отъ тамъ въ Цариградъ.

До като Хенрихъ прѣдприемаше противъ България тѣзи дѣйствия, които нѣмаха друга цѣль освѣнъ едно каквогодѣ отмъщение за опустошенията извършени отъ Калояна, и Солунскиятъ краль Бонифаций не стоя миренъ. Той прѣдприе походъ на изтокъ, завладѣ Сѣръ и Драма и околноститѣ имъ и въздигна отново крѣпостнитѣ стѣни на тѣзи два града, които Калоянъ бѣ разрушилъ. Заваренъ отъ зимата, той остана да зимува въ Сѣръ.

1207

Съюза на Калояна съ Ласкариса и обсадата на Одринъ. — Калоянъ се оттегля въ България. — Походътъ на Хенриха къмъ Балкана и несполуката му. Загиването на Бонифация. — Калоянъ обсажда Солунъ. — Смъртьта на Калояна.

Въ това врѣме миротъ между латинитѣ и гърцитѣ въ Мала Азия билъ нарушенъ и войната отново се разгорѣла. Никийскиятъ императоръ Тодоръ Ласкарисъ изпратилъ пратеници при Калояна, чрѣзъ които му съобщилъ, че войскитѣ на кръстоносцитѣ сж заети въ война противъ него въ Мала Азия и че императорътъ Хенрихъ се намиралъ съ много малко войска въ Цариградъ. Той увѣрявалъ Калояна, че сега, когато кръстоносцитѣ сж притиснати въ Азия, той може безнаказано да си отмъсти на Хенриха за послѣдния набѣгъ въ България

*) Вижда се, че Калоянъ съ главнитѣ сили не е билъ тамъ.
**) Вилардуенъ § 452.

и че притиснати отъ двѣтѣ страни, латинитѣ не ще могатъ да се защитяватъ.

Калоянъ приелъ това предложение и веднага тръгналъ въ походъ съ войскитѣ си. Нещастната Тракия и тоя пѫть била обрѣчена на опустошения. Куманитѣ отново се показали прѣдъ Цариградскитѣ стѣни, наводнили цѣла Тракия, оплѣнили и опустошили всичко останало отъ по-прѣди; а Калоянъ обсадилъ Одринъ, изправилъ 33 метателни и стѣнобитни машини и захваналъ да разбива крѣпостнитѣ стѣни и кули. Веднага засновали пратеници между Одринъ и Цариградъ да молятъ за помощь. Хенрихъ се намѣрилъ въ твърдѣ затруднително положение и не знаялъ на кѫдѣ да се обърне по-напрѣдъ. Най-послѣ той се рѣшилъ и повикалъ по-голѣмата часть отъ войскитѣ си въ Азия, за да ги изпрати противъ Калояна. Но когато Тодоръ Ласкарисъ чулъ, че Калоянъ обсадилъ Одринъ и че императорътъ Хенрихъ повикалъ войскитѣ си отъ Азия, тогава събралъ войска колкото могълъ и обсадилъ Никица и други крѣпости.

«Между това, пише Вилардуенъ, Калоянъ обсаждайки Одринъ не се уморяваше; неговитѣ каменѐметници, каквито той «имаше много, стрѣляха денѣ и нощѣ въ стѣнитѣ и кулитѣ, «и направиха голѣми разрушения както на стѣнитѣ, така и «на кулитѣ. И той тури на стѣнитѣ своитѣ сапьори, които «атакуваха много пѫти. И тѣзи, които бѣха вѫтрѣ, гърци и «латини, се държаха много добрѣ и тѣ изпращаха много често «до императора Хенрихъ за помощь и му казваха, че ако не «имъ помогне тѣ сѫ изгубени безъ друго. Императорътъ бѣше «много объркан, защото когато отъ една страна искаше да «помогне на своитѣ хора въ Одринъ, Тодоръ Ласкарисъ го «притискаше отъ друга и той по необходимость бѣше принуденъ да се повърне.

«Така прѣкара Калоянъ цѣлия мѣсецъ Априлъ 1207 го«дина прѣдъ Одринъ. И бѣше дошълъ толкова близо до прѣ«вземането на града, че бѣше съборилъ стѣнитѣ и кулитѣ на «двѣ мѣста дори до земята, по такъвъ начинъ, че можа да «дойде до ржченъ бой съ сабли и копия съ тѣзи отъ вѫтрѣ. «И тамъ той извърши нѣколко много голѣми пристѫпи, но «гарнизонътъ се държа добрѣ; имало много убити и ранени «отъ едната и отъ другата страна».

Прѣзъ мѣсецъ май, обаче, когато гибельта на Одринъ била неминума, Калоянъ неочаквано напусналъ обсадата. Вилардуенъ обяснява тая постѫпка на Калояна съ това, че куманитѣ, като се награбили съ плячка, напуснали Калояна и послѣдниятъ не посмѣялъ да остане безъ тѣхъ. Наистина, куманитѣ се върнали обратно въ отечеството си, но не заради това, че натрупали голѣма плячка и не желаяли да стоятъ повече, но защото не могли да понасятъ голѣмитѣ южни горещини; това тѣ правѣли ката година и Калоянъ е воювалъ дѣтно

врѣме винаги безъ тѣхъ*). На слѣдната есень ние ги виждаме отново въ редоветѣ на българскитѣ войски. При това, Калоянъ е билъ доста силенъ за да продължава обсадата и безъ куманитѣ, още повече, че никой отъ никждѣ не го е заплашвалъ; Хенрихъ тепърва събиралъ пръснатитѣ изъ Азия отряди, за да отиде на помощь на Одринъ. Самъ Вилардуенъ въ § 479, по случай вдигането на тая обсада, казва: «И знай-«те, че се смѣта за голѣмо чудо това, че той напусна единъ «градъ толкова близо до падане, както бѣ Одринъ, той, който «бѣ толкова могъщественъ. Така както Богъ иска, така се и «случва. Защитницитѣ на Одринъ не закъснѣха да съобщатъ «на императора, за Бога да дойде по-скоро и да знае исти-«ната, че ако Калоянъ се повърне тѣ сж мъртви или плѣ-«нени». Слѣдователно, другадѣ трѣбва да се търси причината на това неоснователно на пръвъ погледъ Калояново отстѣгляне и ние го съглеждаме въ успѣхитѣ на гърцитѣ въ Мала Азия. Флотата на Ласкарисъ бѣ успѣла да прѣмине дарданелския протокъ и крѣпоститѣ Никица и Никомидия, били обсадени отъ възстаналото гръцко население. Калоянъ, който се боялъ повече отъ възкръсването на Византия, отъ колкото отъ латинитѣ, виждалъ, че ако привлече латинитѣ въ Европа, ще спечели Ласкарисъ и затова, като искалъ да развържд ржцѣтѣ на Хенриха въ Азия, той се върналъ обратно въ България И наистина, Хенрихъ, който се готвѣлъ да замине за Одринъ, слѣдъ оттеглянето на Калояна, веднага заминалъ за Азия, разбилъ гърцитѣ и освободилъ обсаденитѣ градове. Но страхътъ отъ България и настоятелнитѣ молби на гърцитѣ и латинитѣ отъ Одринъ да отиде по скоро тамъ, защото ако Калоянъ се повърне тѣ сж »мъртви или плѣнени«, го принудили да сключе неизгоденъ за него миръ съ Ласкариса и да замине за Европа. Той сгрѣдоточилъ армията си въ Силиврия и въ края на юни заминалъ за България. Въ Одринъ той се спрѣлъ само за единъ день, за да разгледа повредитѣ, които Калоянъ причинилъ на стѣнитѣ и кулитѣ съ своитѣ сапьори и обсадни машини и намѣрилъ, че градътъ е много повреденъ.

«На другия день — разказва Вилардуенъ — Хенрихъ про-«дължилъ пѫтя си за България и пѫтувалъ четири дни. На «петия день той стигналъ въ политѣ на българскитѣ планини «до единъ градъ нареченъ Eului, който билъ заселенъ отново отъ «Калояна и когато мѣстнитѣ жители, видѣха че пристига вой-«ската тѣ напуснаха града и избѣгаха въ планинитѣ».

«Императоръ Хенрихъ и французката армия се разполо-«жиха прѣдъ града, а фуражиритѣ кръстосваха околностьта и «събраха волове, крави, биволи и другъ добитъкъ въ голѣмо «количество. Одринци, които бѣха бѣдни и нуждаещи се отъ «храни, и които бѣха взели и колата си, натоварихa послѣд

*) Напримѣръ прѣвземането на Сѣръ и южна Македония и пр.

«нитѣ съ жито и други храни; тѣ намѣриха такова голѣмо «количество храни, че натовариха и колата, които бѣха ус- «пѣли да заловятъ. Войската остана така три дни и всѣки «день фуражиритѣ отиваха да фуражиратъ изъ околностьта, «и мѣстностьта бѣ пълна съ планини и силни тѣснини и вой- «ската изгуби часть отъ фуражиритѣ, които се впущаха доста «лудо.

Най-послѣ императорътъ Хенрихъ изпратилъ четири отряда да пазятъ фуражиритѣ. «Тѣзи четири отряда — продължава «Вилардуенъ — влѣзоха въ много голѣми планини, кръстосаха «околностьта и когато поискаха да се върнатъ, намѣриха тѣс- «нинитѣ добрѣ защитенч. Мѣстнитѣ жители бѣха се събрали «и поведоха бой срѣщу тѣхъ. И тѣ едва не бидоха разбити, «тѣ трѣбваше да слѣзатъ отъ конетѣ и при все това съ по- «мощьта на Бога стигнаха въ лагера съ голѣми загуби».

На другия день слѣдъ тая случка Хенрихъ побързалъ да се върне въ Одринъ.

Въ сѫщото това врѣме Солунскиятъ краль Бонифаций, който бѣ зимувалъ въ Сѣръ, бѣ прѣдприелъ походъ на изтокъ, достигналъ и завладѣлъ Мосинополъ*) заедно съ околностьта. Отъ тамъ той поканилъ на свиждане императора Хенрихъ, който току що се билъ върналъ въ Одринъ.

Двамата владѣтели, зетъ и тъстъ, се срѣщнали въ Ипсала; тамъ отъ една страна Бонифаций призналъ тържествено своя зетъ, императора, за свой сюзеренъ, а отъ друга далъ градоветѣ Сѣръ и Мосинополъ на писателя, когото често цитираме — Жофроа Вилардуенъ, маршалъ на Византия и на Шампань, и го направилъ свой васалъ.

Бонифаций най-послѣ успѣлъ да устрои отдавна желанната война противъ Калояна; двамата владѣтели си дали дума, слѣдъ свършека на лѣтото, прѣзъ мѣсецъ октомври да събератъ войскитѣ си въ одринскитѣ равнини и да започнатъ войната противъ България. На Бонифаций обаче не било сѫдено да доживѣе войната.

«Когато Бонифаций стигна въ Мосинополъ — пише Ви- «лардуенъ — той прѣкара тамъ петь дни и по съвѣта на «мѣстнитѣ гърци прѣдприе походъ въ Мосинополскитѣ планини «повече отъ единъ день пѫть. Когато се повърна, мѣстнитѣ «българи бѣха се събрали и като видѣха, че той е съ слаби «сили, струпаха се отъ всички страни и атакуваха неговия «ариергардъ. Бонифаций, като чу виковетѣ, скокна на коня съ «едно копие въ рѫка, безъ да надѣне въоръжението си и ко- «гато стигна тамъ, гдѣто се биеше неговиятъ ариергардъ, той се «спусна върху българитѣ (разбира се, съ главнитѣ сили б. н) и «ги прѣслѣдва назадъ на голѣмо растояние.»

*) Западно отъ Гюмурджина.

«нитѣ съ жито и други храни; тѣ намѣриха такова голѣмо «количество храни, че натовариха и колата, които бѣха ус- «пѣли да заловятъ. Войската остана така три дни и всѣки «день фуражиритѣ отиваха да фуражиратъ изъ околностьта, «и мѣстностьта бѣ пълна съ планини и силни тѣснини и вой- «ската изгуби часть отъ фуражиритѣ, които се впущаха доста «лудо.

Най-послѣ императорътъ Хенрихъ изпратилъ четири отряда да пазятъ фуражиритѣ. «Тѣзи четири отряда — продължава «Вилардуенъ — влѣзоха въ много голѣми планини, кръстосаха «околностьта и когато поискаха да се върнатъ, намѣриха тѣс- «нинитѣ добрѣ защитени. Мѣстнитѣ жители бѣха се събрали «и поведоха бой срѣщу тѣхъ. И тѣ едва не бидоха разбити, «тѣ трѣбваше да слѣзатъ отъ конетѣ и при все това съ по- «мощьта на Бога стигнаха въ лагера съ голѣми загуби».

На другия день слѣдъ тая случка Хенрихъ побързалъ да се върне въ Одринъ.

Въ сѫщото това врѣме Солунскиятъ краль Бонифаций, който бѣ зимувалъ въ Сѣръ, бѣ прѣдприелъ походъ на истокъ, достигналъ и завладѣлъ Мосинополъ*) заедно съ околностьта. Отъ тамъ той поканилъ на свиждане императора Хенрихъ, който току що се билъ върналъ въ Одринъ.

Двамата владѣтели, зетъ и тъстъ, се срѣщнали въ Ипсала; тамъ отъ една страна Бонифаций призналъ тържествено своя зетъ, императора, за свой сюзеренъ, а отъ друга далъ градоветѣ Сѣръ и Мосинополъ на писателя, когото често цитираме — Жофроа Вилардуенъ, маршалъ на Византия и на Шампань, и го направилъ свой васалъ.

Бонифаций най-послѣ успѣлъ да устрои отдавна желанната война противъ Калояна; двамата владѣтели си дали дума, слѣдъ свършека на лѣтото, прѣзъ мѣсецъ октомври да събератъ войскитѣ си въ одринскитѣ равнини и да започнатъ войната противъ България. На Бонифаций обаче не било сѫдено да доживѣе войната.

«Когато Бонифаций стигна въ Мосинополъ — пише Ви- «лардуенъ — той прѣкара тамъ петь дни и по съвѣта на «мѣстнитѣ гърци прѣдприе походъ въ Мосинополскитѣ планини «повече отъ единъ день пѫть. Когато се повърна, мѣстнитѣ «българи бѣха се събрали и като видѣха, че той е съ слаби «сили, струпаха се отъ всички страни и атакуваха неговия «ариергардъ. Бонифаций, като чу виковетѣ, скокна на коня съ «едно копие въ ржка, безъ да надѣне въоржението си и ко- «гато стигна тамъ, гдѣто се биеше неговиятъ ариергардъ, той се «спусна върху българитѣ (разбира се, съ главнитѣ сили б. н.) и «ги прѣслѣдва назадъ на голѣмо растояние.»

*) Западно отъ Гюмурджина.

«Тамъ Бонифаций Монфератски бѣ раненъ смъртно съ «стрѣла въ дебелината подъ рамото, така че захвана да губи «кръвь. Неговитѣ хора, като видѣха това, захванаха да се дър- «жатъ злѣ. Тѣзи, които бѣха около него, го подържаха, но «той вслѣдствие голѣмото кървозлияние започна да губи съз- «нание. Като видѣха, че не може да му се помогне, неговитѣ «хора се изплашиха и захванаха да го напускатъ. Така по «зла случайность тѣ бидоха разбити; тѣзи, които останаха при «него, а тѣ бѣха малко, бидоха избити».

«Главата на Бонифаций Монфератски биде отсѣчена и «мѣстнитѣ жители я изпратиха на Калояна, а това бѣ за него «най-голѣмата радость, която нѣкога е ималъ.»

«Уви! каква дълбока скърбь бѣ това за императора Хен- «рихъ и за всичкитѣ латини въ византийската земя, въ такава «злополука да изгубятъ такъвъ човѣкъ, — единъ отъ най-до- «бритѣ барони въ свѣта. И тая злополука стана на Благовѣ- «щение 1207 година».

Съ тѣзи думи завършва Вилардуенъ своята искрена хроника, която е по-скоро дневникъ на единъ пръвъ министръ и единъ началникъ щаба, които длъжности маршалътъ е изпълнявалъ едноврѣменно при латинскитѣ императори. Макаръ, че той е маршалъ на фландрскитѣ графове и тогава, когато тѣ станаха Византийски императори, неговиятъ любимъ герой обаче е билъ винаги маркиза Бонифации Монфератски, който посѣтнѣ стана Солунски краль. Него маршалътъ избира за шефъ на кръстоносцитѣ, той е билъ неговия кандидатъ за императоръ. Въ него той е виждалъ человѣкътъ, който може да осигури властьта на кръстоносцитѣ надъ Византия. Съ смъртьта на Бонифаций, като че ли маршалътъ изгубилъ всѣка надежда за бѫдещето на кръстоносцитѣ и той захвърлилъ писалката.

Но не само една радость е прѣдизвикала въ Търново отсѣчената глава на Бонифаций. Калоянъ не е билъ человѣка, който да не се възползува отъ настаналото безначалие въ Солунското кралство, което се крѣпѣше само отъ авторитета на Бонифаций. Страшно въоръженото българско воинство, помногочислено отъ всѣки други пѫть, отново потеглило къмъ брѣговетѣ на Бѣлото море. Градътъ Солунъ — столицата на Бонифаций, билъ цѣлта на българитѣ този пѫть. Понеже Никита и Вилардуенъ замлъкнаха, ние ще се обърнемъ къмъ житието на Св. Димитрий Солунски въ което намираме доста подробности по този Калояновъ походъ. Житието, къмъ което се обръщаме, е написано отъ Иоанъ Хартофилаксъ, солунски гъркъ. То не ни дава причинитѣ и началото на похода, но за това ни дава интересни подробности върху операциитѣ на българитѣ около Солунъ и състава на войскитѣ имъ. Макаръ да е насочено противъ Калояна и българитѣ, изобщо това житие, поради редкия исторически интересъ, е било прѣ-

ведено на старобългарски и запазено въ Рилския монастиръ, а сега въ синодалната библиотека въ София. Въ самото описание, което ни интересува, макаръ и да е запазена легендата насочена противъ Калояна, избѣгнати сѫ обаче свойственитѣ на хагиографитѣ хули и лоши изрази по адреса на българитѣ и тѣхния царь. Вѣроятно прѣводачътъ е искалъ да изтъкне историческия материялъ и да смекчи легендата противъ своя народъ. Ето самото описание:

Єгда и бльгаре иже тогда одрьжааше іѡаннь, іѡаница же паче прослоутїе даже идойнꙗ сего нарицаемъ. Сънъ повъсакои иже възбранѧющаго поустоши воинствоует на грьке и въсоу македонїꙋ обьтекь, въсе страны безвѣсти творить пребѣжища пороушаетъ и разараеть ѡт самого основанїѧ испровръзаеть плѣнѧет прѣселѧет множьство въсе и прибрѣжники рѣцѣ доунаю творить и просто рѣщи, въсоу Єлико обтечеть опоущаеть: оустрьмлѧетсѧ и къ солоунскомꙋ градоу неоудрьжаннымь стрѣмлїенїем. Воинство паче пѣска воде от бльгарь от дромать, от татар, от хазар, от грькь, от алань, от роусь, въсе сѣмейство от въсакаго рода елико питает сѣвернаа страна. Ѵдроу да оубо кто речет тъмоглавноу или тѵ фѡноу стоглавноу или стороучных сполинь или инѣхъ некоторыхъ свирѣпых. Єхміте бѣхꙋ тоу стрѣлци шлѣмоносци щитници пращници копїеносци и въсако ино ратнаго опльченїа изобрѣтенїе.

Когато се дигнаха и българитѣ, надъ които тогава царуваше Иоань или Иоаница, както по прозвище се нарича и до сега. Той (Калоянъ б. н.) воюваше въпрѣки забранението на всѣко опустошение съ гърцитѣ; всичката Македония като обиколи, въ всички страни не оставя нито поменъ: прибѣжищата събаря и разрушава до самата основа и всичкото население плѣнява, вързва и го прави прибрѣжни жители на р. Дунавъ и просто казано на всѣкѫдѣ кѫдѣто се появи опустошава; устреми се къмъ Солунския градъ съ неудържано стремление. Войската му повече отъ пѣсъка на водата: отъ българи отъ дромати, отъ татари, отъ хазари, отъ гърци, отъ алани, отъ руси и отъ всички племена на всичкитѣ раси, които храни сѣверната страна. Хидра, която най-добрѣ би се нарекла безчислено-глава или стоглавъ тифонъ или сторѫкъ исполинъ или други нѣкои свирепи сѫщества. И наистина имаше тука, стрѣлци, шлемоносци, щитници, пращници, копиеносци, и всички други новоизброени видове войски.

Прѣдътечеть семоу иже воинства его воєводa, Манастра; воинствьвѣкши же сѧй бѣ мнѡгы крани войньство тъмочисльнное вѣчинѣ оупокоєвает сїе иже при рѣцѣ Галїка травнїми поли ѣх малѣ; посемже и онь иже бльгаромь царь въдроужаєть сѣнь съ єликою иже войньствь силою ѣх лагадїнѣ; мѣсто сїе недалече ѡтетоп ѿ града довольно томоу ѕпокоити коні водами же и травою многою множьствомь. И тако съчитаєтсѧ воинства ѿть Галїка же и ѿ Лагадина и градъ сего великааго Солоунь вѣнчавает вѣньць ноужди нѣ непохвали. Обстоуписѧ ѿ вѣсоудоу воинствы, плъковє оубо испльнѣахоу сѧ вѣ кроугъ: хлѣми же вѣси оуравнѣахоу сѧ и землѧ оубо долѣ ѿ ороужїи конскихъ трѣсѣшесѧ; вѣздоухъ же съ вышє рьзанїемь сихъ сѫпротивоу глась испоущаашє, и щоукъ подобнѣ громѣ оудараашє и трепетъ иже вѣ граждань срьдцахъ влагаашє. Нѣкы нѣцыкаашесѧ Ксєркъ нѣкы рапѣакъ иже ѿ асоури нѣкы сенахєримь онь оубо на Єладоу, ѡвы же на їоудєю войньствоующе: иже оубо прѣдъ нимь ѡгнь истаме и иже съзади его въспламѣмь пламенѣ, иже божьствєнаго писанїа рѣцїи ако раи пищи иже прѣд лицемь его и иже съзади его поли вѣзвѣсти бываемо. Ако оубо иже тѣ мами сего воинства царь онь приспѣ, враждѣбнын,

Напрѣдъ върви войводата ѿть неговото воинство Манастра; той бѣ най-воинствения и командуваше огромна армия, която разполага при рѣката Галика. Но тамъ трѣвнитѣ поля (фуража) сѫ недостатъчни и затова той, царя на българитѣ, разби палатката си съ всикитѣ останали воинства въ Лагадина, което мѣсто не е далечъ ѿть града и гдѣто има вода и трѣва да задоволятъ много, много голѣмо количество коне. И така спущатъ се воинствата ѿть р. Галика и ѿть Лагадина и този градъ, великия Солунъ, вѣнчаватъ съ непохвалния вѣнецъ на нуждата. Градътъ се обложи ѿть всѣкждѣ ѿть воинства; полковетѣ изпълниха всичко наоколо; хълмоветѣ се изравняваха и земята долѣ ѿть конското въоржжение се тресѣше, а въздуха горѣ конското цвилене отражаваше и трѣсъкътъ подобно на гърмотевицата удряше и трепетъ въ сърцата на гражданитѣ влагаше. Нѣкои мислѣха, че това е Ксеркъ, който противъ Елада воюва. Нѣкои пъкъ мислѣха, че това е Рапсакъ ѿть Асирия или Сенахерибъ, които воюваха и двамата противъ Иудея. И щомъ прѣдния огънь загаснѣ и веднага отзадѣ му пламенъ се възпламенява или както въ божественото писание е писано: като пищенъ рай прѣдъ лицето му и като

отъ оноудѣ же сѣверныхъ высочайшихъ хълмовъ отноудѣ же вѣсь градъ истъ коупно мѣлѣеи, ако съ высоты сѣмотрѣят и домовъ оубо зрѣкше количьство и добротоу и црквы чьстны къпрашаши и научашисѧ. Сѣма же и иже великаго димитрїа домъ видѣкъ и въпроси и оувѣдѣкъ, ако црькоу вѣ дїмитрїа мѵченика. абїе отъ коня сънидѣ и поклонисѧ и тако рече: свѣтыи дїмитрїи, подобаѣтво непрѣтворѣкъ отчисти рѣчи варварскыи он глась, аїи градъ сѣи прїимоу да сътвороу ти добрь монастирь. Сѣвѣктво и на свѣтлыи сѣи градъ сѣвѣкша сѧ лоукавь, его же богъ не оутьрьди съ выше, разорити сѣвѣкти изникои ако да пороушитъ оубо градъ мочѣника, истьщит же отъ обитающихъ късѣхъ тѣ, ѣнци же ихъ отъ мѣча оустъ оувѣгли би и низложити оубо назимлю от основанїа тѣ, къ запоустѣнїи благо нарочитаго положивъ, и прослоутаго и красѣйшаго градоу, и прочрьнѣвша и поли извѣстїа мкоже хотѣши.

Нъ ты димитрїи добрыи моучѣниче градохранителю отечьстволюбче великыи военачалниче иже

неузнаваемо поле задъ него. И щомъ като съ безчисленото това воинство самъ той, враждебния царь, пристигна отъ къмъ сѣвернитѣ най-високи хълмове, отъ които цѣлия градъ изведнъжъ се явява, той отъ тѣзи висоти наблюдаваше и гледаше величието и хубостьта на зданията и почтенитѣ църкви, разпитваше и се освѣдомяваше за тѣхъ. Когато и черквата на великия св. Димитръ видѣ, попита и като узна, че е черквата на мжченика Димитрий, веднага слѣзе отъ коня поклони се и рече: «Свети Димитрие», — изглежда че непритворно произнесе той съ варварския си гласъ, — «ако прѣвземa този градъ, ще ти направя добъръ манастиръ».

И скрои лукавъ планъ противъ този свѣтълъ градъ, но Богъ, който разрушава плановетѣ на язичницитѣ не утвърди и тоя планъ, съ който искаше да разруши градътъ на мжченика, и всички онѣзи жители, които би избѣгнали отъ устата на меча да изсели; и да повали градътъ на земята отъ основата и да запусти голѣмитѣ му блага и по този начинъ прочутия и най-красивия отъ градоветѣ да обърне въ почернѣло и безлюдно поле.

Но ти Димитрие, добри мжчениче, градохранителю, отечестволюбче, великий военачалниче

божіего опльченїа иже изоумленїа подсмѣвшисѧ его и иже соуетных сѣкѣть роугашисѧ и оболщаше оубо wроужїе свое на нь, дръжаше же обаче врѣме давае томоу, ѣда како цѣломоудрьнѣ разкаетсѧ и отстоупитъ wтъ иже помышлѧше зловы и соуетства.

Нѣк ни онь: иъ елико имѣше скорость сходникы окрестъ всего посилаетъ града; и по единомь оубо всѣх исчитаетъ пиргове и помѣждоу ихъ иже стѣнамь растоанїа всѣх всѣх зоубце. Бъкаетъ же осемь въскорѣ на съвѣт сѣдает, иже того плъка всѣх старѣчьство и съвѣтъ оустраетъ же брани: ако къ комоуждо пиргоу града плъкъ единъ иже его войнствъ да подстоупитъ, и да къждо плъкъ двѣ лѣствици приноситъ, ако да къ коупѣ всѣх войнства окрьсть града и коупно борикше, тъчїю гласомь възмала и оудобь томоу прѣходолѣкют брани закономь оудрьжитъ и имѣше оубо къ дѣло изъити имоу же съвѣта гдѣ оубо градь имѣше тогда къ толикымь тъмами множьствомь войнствъ къ коутрь люди достоины къ брани, аще не и паки великын хранитель нашь и военачелникъ, добропобѣдникъ свою силоу подвигнлъ, жадѣ ѧздын иже градоу спасителное. Бѣма оубо късако художьство иже кльгаромь царь онь шанинь и късѣ кой съвѣтъ и плъкъ съвѣчїра

отъ божието опълчение, който на неговото безумие се подсмѣ и на суетния планъ се ругаеше и изострюваше своето оражие противъ него; въздържаше се обаче, като му даваше врѣме дано нѣкакъ цѣломъдрено се разкае и отстжпи отъ злобата и суетата, които бѣ намислилъ.

Но той напротивъ съ най-голѣма бързина изпрати навсѣкждѣ наоколо цѣлия градъ разузнавачи; и по единъ изброява всички кули и между тѣхъ всичкитѣ растояния на стѣнитѣ и всички зжбци по тѣхъ. И подиръ това веднага събра всичкото старчество на съвѣтъ и съставятъ планъ за прѣдстоящия бой: къмъ коя кула отъ града кой полкъ и отъ кое отъ неговитѣ воинства ще пристжпи, и всѣки полкъ двѣ възходни машини (стълби) да занесе. И всичкитѣ войнства едноврѣменно като се сражаватъ, за да успѣятъ по-лесно и по-удобно, безъ най-малъкъ шумъ да спазятъ бранния законъ (полския уставъ).

И дѣйствително, всичко щѣше да се изпълни споредъ плана, кадѣ имаше въ градътъ тогава толкова хора способни за бой противъ безчисленото множество въ воинствата, ако великиятъ нашъ пазитель и военачалникъ добропобѣдникъ съ своята сила не бѣ прѣдприелъ проездване, което бѣ за града спасително.

оустрои и оклопи и ороужїа и лоуки оуготова и въсе оустроенїе ино ѧко свитающоу дневи оуже въоутрѣ слънцоу ѡт въстока ѧвльшоусе, къ брани и рати градъ да окроужеть на сънь обращаетсе.

Слѣдъ като всичкитѣ изкуства и цѣлия си планъ, и полковетѣ той, Калоянъ, царьтъ на българитѣ, още отъ вечерьта устрои, и бронитѣ и оржжието и лжковетѣ и всѣко друго устроение приготви, така че щомъ като настжпи деньтъ и слънцето се появи на изтокъ къмъ брань и рать градътъ да обкржжатъ. Слѣдъ това на сънь се прѣдава.

Нека да разгледаме съ съврѣменни намъ разбирания и съ днешния воененъ язикъ приготвителнитѣ операции на Калояна за прѣвземането на Солунъ. Ясно е прѣди всичко, че нито поражението на Бонифаций въ Родопитѣ, нито събирането на калояновитѣ войски и похода му противъ Солунъ сж случайни и прѣдизвикани на бърже отъ непрѣдвидени обстоятелства. Калоянъ се е готвилъ за този походъ. Прѣвзимането на Сѣръ и Драма отъ Бонифации въ началото и на Мосинополъ въ края на зимата ще да сж привлѣкли вниманието на Калояна и той е насочилъ усилията си противъ Солунския краль. Поражението и смъртьта на Бонифаций въ Родопитѣ не сж внушили, а само ускорили прѣдприятието.

Любопитенъ е прѣди всичко съставътъ на българскитѣ войски, които дава житието. Въ него, не це съмнѣние, има голѣмо прѣувеличение, направено съ цѣль да се усили чудото, което извършилъ св. Димитри, за да спаси Солунъ. Класическитѣ имена дромоти, хазари, алани, вѣроятно вмѣсто куманитѣ и тѣхнитѣ съплеменници, още повече затъмняватъ въпроса, въ всѣки случай значителна часть отъ войскитѣ е била набрана сѣверно отъ Дунава.

Най-напрѣдъ е билъ изпратенъ най-видния войвода Манастра на чело на една армия (войнство), която разположилъ по рѣката Галико. Подъ прикритието на тая армия Калоянъ е събралъ другитѣ армии и вѣроятно се е бавилъ съ нѣкои операции около Драма, Сѣръ и други крѣпости, които Бонифаций бѣ се заелъ прѣзъ зимата да укрѣпи. Забавило го вѣроятно и прѣселението на гръцкото население, което, както видѣхме, твърдѣ лесно мина на страната на Бонифаций. Отъ сѣрското поле Калоянъ е настжпилъ къмъ Солунъ прѣзъ Лагадина, кждѣто е разположилъ главната си квартира.

Слѣдъ като армиитѣ отъ къмъ Лагадина и Галико се спуснали и обложили крѣпостьта, Калоянъ отъ сѣвернитѣ най високи върхове направилъ огледъ за прѣдстоящата атака и

НАМИРА СЕ ЗА ПРОДАНЪ при Е. Венедикова, ул. Московска № 31.

Цѣна 4 лева